

MUISTOJEN SUKUPOLVISUHTEET

– Merkitykselliset aikuiset lapsuudessa

Anu Blomberg
Minna-Maria Vilkkilä
Pro gradu -tutkielma
Yhteiskuntatieteiden
ja filosofian laitos
Sosiaalityö
Jyväskylän yliopisto
Lokakuu 2007

TIIVISTELMÄ

MUISTOJEN SUKUPOLVISUHTEET - Merkitykselliset aikuiset lapsuudessa

Anu Blomberg ja Minna-Maria Vilkkilä

Pro gradu -tutkielma, lokakuu 2007

Sosiaalityö / Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Ohjaajat: Marjo Kuronen ja Johanna Moilanen

109 sivua + 2 liitettä

Yhteiskunnallisten muutosten myötä myös sukupolvien välisen kanssakäymisen on arvioitu Suomessa vähentyneen. Ajankohtaisena huolenaiheena on pidetty lasten aikuiskontaktien niukkuutta. Tämä herätti kiinnostuksemme tutkia, keitä eri sukupolvia edustavien aikuisten lapsuudenaikaiset merkitykselliset aikuiset ovat olleet ja miten sitä perustellaan. Halusimme myös tietää, onko aikuisilla koettu olleen vaikutuksia omaan elämään. Aihetta on melko vähän varsinkin suomalaisessa yhteydessä tutkittu.

Omien tutkimusintressiemme ohella teimme laadullisen tutkimuksemme Jyväskylässä vuosina 2002-2004 toimineen Sukupolvet verkoksi -hankkeen tarpeisiin. Hankkeen kautta saimme 12 1930-1980-luvuilla syntynyttä haastateltavaa, jotka toimivat vapaaehtoisina aikuisystävinä Jyväskylän alueen lapsille. Haastateltavat olivat yhtä lukuun ottamatta naisia. Lapsuuden sukupolvisuhteita tarkasteltiin muistelun kautta. Lähestymistapamme oli narratiivinen. Aineistonkeruumenetelmänä käytettiin virikkeellistä haastattelua, jossa virikkeenä toimivat haastateltavien henkilökohtaiset valokuvat. Analyysimenetelmänä käytettiin kvalitatiivista sisällönanalyysia.

Tutkimuksessa merkitykselliset lapsuuden aikuiset muisteltiin monista elämänpiireistä, kuten perheestä, suvusta, koulusta, naapuristosta, tuttavaverkostosta ja päivähoitosta. Merkitykselliset sukupolvisuhteet muisteltiin yleensä myönteisiksi ja riittäviksi. Myönteisellä aikuisella oli aikaa lapselle, hän oli turvallinen ja aidosti kiinnostunut lapsesta. Kielteinen aikuinen ei ollut riittävästi läsnä eikä vastannut lapsen tarpeisiin. Kun aikuiset olivat tarpeeksi läsnä ja heiltä saatiin turvaa, huolenpitoa ja tukea, vain pari aikuista saattoi riittää lapselle. Vaikka lapsuudesta nimettiin paljon merkityksellisiä aikuisia, saatettiin silti kaivata jotain laadullisesti enemmän. Merkityksellisimmäksi lapsuuden aikuiseksi saatettiin muistella myös aikuinen, jonka kanssa yhteydenpito ei ollut kovin tiivistä.

Lapsuuden aikuisilta oli saatu niin aineellisia, henkisiä kuin sosiaalisiakin resursseja, joista osaa hyödynnettiin omassa elämäntavassa. Kielteisiä vaikutuksia, kuten turvattomuutta, epäluottamusta, syömishäiriötä ja depressiota aiheuttivat aikuisen väkivaltaisuus, pakottaminen ja lapsen yksin tai tuetta jättäminen, mutta tapaukset olivat harvinaisia ja tällöin lapsuudessa oli muitakin riskitekijöitä. Tutkimus vahvisti käsitystä siitä, että lapsuuden kielteisistä kokemuksista voi selviytyä. Lapsuuden sukupolvisuhteet miellettiin melko harvoin vastavuoroisiksi siten, että myös lasten olisi nähty vaikuttaneen aikuisiin.

Ajankohtainen huolenaihe lasten aikuissuhteiden vähentymisestä ei näkynyt tutkimuksen tuloksissa. Tärkeää on lisätä nykylasten omien ajatusten selvittämistä sukupolvisuhteistaan. Lapsia kuulemalla voidaan myös edistää heidän osallistumismahdollisuuksiaan yhteiskunnassa. Tutkimuksen perusteella valokuvien käyttö on aineistonkeruussa hyödyllistä. Visuaalisia menetelmiä kannattaisi hyödyntää tutkimuksen teossa nykyistä enemmän.

Avainsanat: lapsuus, sukupolvet, merkitykselliset sukupolvisuhteet, muistot, valokuvat

KIITOKSET

Suuri kiitos ohjaajillemme erikoistutkija Marjo Kuroselle ja lehtori Johanna Moilaselle kärsivällisyydestä, kannustuksesta, avusta ja neuvoista sekä kritiikistä. Nöyrä kiitos myös tutkimukseemme osallistuneille henkilöille ajastanne ja vaivannäöstänne sekä halustanne jakaa kanssamme muistojanne. Kotiväelle ja muille läheisille lämpimät kiitokset siitä, että jaksoitte kuunnella huoliamme, ymmärtää ja tukea meitä tutkimusprosessin aikana. Omistamme tämän työmme kaikille lapsuutemme merkityksellisille aikuisille, joiden monin tavoin koemme vaikuttavan meissä tänäkin päivänä.

Saarijärvellä 18. lokakuuta 2007,

Anu Blomberg ja Minna-Maria Vilkkilä

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	3
2 LASTEN SUKUPOLVISUHTEIDEN TUTKIMINEN	6
2.1 KESKEISIÄ KÄSITTEITÄ	6
2.1.1 Sukupolvi.....	6
2.1.2 Lapsuus ja lapsuusikä.....	8
2.1.3 Sukupolvijärjestys ja sukupolvisuhteet.....	10
2.2 LAPSILLE TÄRKEÄT SUKUPOLVISUHTEET.....	15
2.3 LAPSUUDEN SUKUPOLVISUHTEIDEN MERKITYS	18
2.4 TUTKIMUSTEHTÄVÄ	24
3 LAPSUUSMUISTOJEN TUTKIMINEN.....	26
3.1 LAPSUUDEN MUISTELEMINEN, ELÄMÄKERRALLISUUS JA NARRATIIVISUUS	26
3.2 MERKITYKSEN KÄSITE.....	30
3.3 VIRIKKEELLINEN HAASTATELUN AINEISTONKERUUMENETELMÄNÄ	32
3.4 VALOKUVAT HAASTATELUN VIRIKKEENÄ	34
3.5 TUTKIMUSEETTISET KYSYMYKSET	36
3.6 KEITÄ HAASTATELTAVAT OLIVAT?.....	39
3.7 AINEISTON KERUUN TOTEUTTAMINEN	40
3.8 AINEISTON ANALYYSI.....	45
4 MUISTOJEN MERKITYKSELLISET SUKUPOLVISUHTEET	49
4.1 ÄIDIT - ARJEN HUOLENPITÄJÄT	49
4.2 ITSEKÄS JA KURITTAVA ÄITI.....	52
4.3 TURVALLISET MUTTA ETÄISET ISÄT.....	54
4.4 LÄHEISET ISOVANHEMMAT.....	58
4.5 HUOMIOIVAT JA AIKAA ANTAVAT SUKULAISET	62
4.6 LÄHEISET KUMMISUHTEET	65
4.7 LUOTETTAVAT NAAPURIT JA HOITOPARISKUNTA.....	66
4.8 PIDETYT JA PAKOTTAVAT OPETTAJAT.....	68
5 MIKÄ TEKEE LAPSUUDEN SUKUPOLVISUHTEESTA MERKITYKSELLISEN	71
5.1 LAADULLISESTI TÄRKEÄT SUKUPOLVISUHTEET.....	71
5.2 SUKUPOLVISUHTEIDEN VAIKUTUKSET	73
5.3 KUVA HYVÄSTÄ AIKUISESTA.....	78
5.4 OMAT MUISTOT JA NYKYLAPSUUS	81
6 MUISTOJEN KUVAT.....	86
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	91

KIRJALLISUUS	99
LIITTEET	110

1 JOHDANTO

Suomalainen yhteiskunta on muuttunut rakenteellisesti ja kulttuurisesti viimeisten vuosikymmenten aikana. Yhteiskunnallisten muutosten on katsottu vaikuttaneen myös sukupolvien välisiin suhteisiin muun muassa siten, että sukupolvien välinen kokemusten vaihto sekä yhteisöjen ja traditioiden merkitys ovat jossain määrin vähentyneet. Tätä kautta muutokset vaikuttavat monella tapaa myös lasten ja nuorten jokapäiväiseen elämään. (Bardy 2001, 2-5; 2002, 47; Moilanen 2005, 6, 89, 94.)

Stakesin ”Mikä lapsiamme uhkaa” -raportin (Bardy, Salmi & Heino 2001, 142) perusviestinä lasten hyvinvoinnista on, että lapset tarvitsevat pysyviä aikuissuhteita, joissa on mahdollista jakaa arjen elämää. Pysyvyyden sijasta ihmissuhteissa voi tapahtua kuitenkin jatkuvasti muutoksia niin perhepiirissä, asuinympäristössä kuin yhteiskunnan järjestämässä palveluissa tai toiminnoissa. Raportissa todetaan, että lasten kasvuoloihin vaikuttavia tekijöitä tulisi tarkastella laaja-alaisesti, sillä lapsuuden ympäristöjä on monia, niin virallisia kuin epävirallisiakin. (emt., 19-20.) Lapsuuden ympäristöihin voidaan katsoa kuuluvan esimerkiksi kodit, päivähoito, koulut, kerhot, leirit, harrastuspaikat, järjestöt ja sähköinen viestintäympäristö (ks. Strandell 1995a, 21). Hyvällä sosiaalisella verkostolla on mahdollisuus tarjota yhteisöllisyyttä, sosiaalista tukea ja käyttäytymismalleja. Yhteiskunnan olisi edistettävä sellaisia olosuhteita ja eri toimijoiden välistä ennaltaehkäisevää yhteistyötä, joilla tuetaan vanhemmuutta, turvallista kasvuympäristöä ja kasvua tasapainoiseen aikuisuuteen. (Valtioneuvoston selonteko.. 2002, 10, 25-26; Valtioneuvosto 2007.)

Jyväskylässä vuosina 2002-2004 toiminut Sukupolvet verkoksi -hanke oli ehkäisevää lastensuojelutyötä ja pyrki osaltaan vastaamaan muuttuneisiin yhteiskunnallisiin olosuhteisiin ja sukupolvien väliseen vuorovaikutukseen paikallisesti mahdollistamalla riittäviä ja turvallisia aikuiskontakteja niitä tarvitseville lapsille ja nuorille vapaaehtoisten aikuisystävien eli mentoreiden avulla. Hankkeessa toteutettiin alueellista ja yhteisöllistä toimintatapaa lähtökohtanaan käsitys siitä, että sukupolvien välisillä vastavuoroisilla suhteilla on huomattavaa merkitystä eri sukupolvien identiteetille ja hyvinvoinnille. (Moilanen 2005, 5-7, 13-16, 19, 94-96.)

Sukupolvet verkoksi -hanketta hallinnoi Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen kannatusyhdistys ja rahoittajana toimi Raha-automaattiyhdistys. Hanke toteutettiin Jyväskylän kaupungissa Keltinmäen, Myllyjärven, Mäyrämäen ja Keljon asuinalueilla (jonkin aikaa myös Jkl mlk:n Tikkakosken alueella). Hankkeessa työskenteli yksi kokopäiväinen projektityöntekijä ja yhteistyötä hanke teki monien paikallisten toimijoiden, kuten koulujen, päiväkotien, sosiaalityön, nuorisotyön, neuvolan, yliopiston, ammattikorkeakoulun, lastensuojelujärjestöjen ja muiden yhdistysten kanssa. Hankkeessa oli kyse suunnitellun sukupolvien välisen mentorointimallin kehittamisestä, jossa aikuisen ja lapsen tai nuoren välinen suhde ei perustunut sukulaisuuteen, vaan vapaaehtoisuuteen ja sopimuksellisuuteen. Mentorointi käsitettiin kahden eri-ikäisen ihmisen välisenä vuorovaikutussuhteena, jossa aikuinen sitoutui olemaan lapsen tai nuoren ystävänä ja arjen kumppanina ainakin vuoden ajan. Toiminnan lähtökohdaksi oli avoimuus eli toiminnan piiriin tulevilta lapsilta ja nuorilta ei edellytetty nimettyjä ongelmia, millä pyrittiin välttämään myös toiminnan leimaavuutta. Hankkeen tavoitteet nousivat ensisijaisesti lasten ja nuorten näkökulmasta ja tarpeista käsin. Vallalla olevan aikuislähtöisyyden ja aikuisnäkökulman sijasta projekti halusi kiinnittää huomion lapsille ja nuorille suunnattuun toimintaan. (emt., 6, 14-15, 19, 24-29.)

Toinen meistä tutkielman tekijöistä (Anu) oli mukana opiskelijan roolissa Sukupolvet verkoksi -hankkeen toiminnassa lukuvuonna 2003-2004, jolloin hän pääsi lähemmin tutustumaan sen aihealueeseen ja toimintamuotoihin. Hankkeen idean ennalta ehkäisevästä lastensuojelutyöstä koimme erittäin tärkeäksi. Panostusta uudenlaisten ehkäisevien toimintamuotojen kehittämiseksi tarvitaan, kuten myös lasten näkökulman ja toimijuuden huomiointia toiminnan painopistealueena.

Paljon puheenaiheena ollut sukupolvien välisten suhteiden muuttuminen sekä Sukupolvet verkoksi -hanke herättivät kiinnostuksemme tutkia eri-ikäisten aikuisten lapsuuden muistoja ja kokemuksia omista sukupolvisuhteistaan. Sukupolvisuhteiden merkitystä on korostettu useissa yhteyksissä ja ajankohtaisena huolenaiheena pidetty lasten aikuiskontaktien vähäisyyttä (Bardy 2001, 2-5; 2002, 47; Moilanen 2005, 6). Koimme mielenkiintoiseksi lähteä empiirisesti selvittämään, keitä tämän päivän aikuiset ovat pitäneet merkityksellisinä aikuisina lapsuudessaan ja miksi. Tutkimuksen motiivina oli myös pyrkiä olemaan hyödyksi Sukupolvet verkoksi -hankkeelle, jonka kautta meidän oli mahdollista saada tutkittavamme. Omista intresseistämme ja hankkeen tarpeista nousseen tutkimustehtävän vuoksi

päädyimme haastattelemaan projektissa toimineita eri-ikäisiä vapaaehtoisia aikuisia, mentoreita. Millaisia merkityksellisiä aikuissuhteita he muistelevat omasta lapsuudestaan? Vastaus tähän avaa hieman mennyttä aikaa, josta voi olla apua tämän päivän lasten aikuissuhteita mietittäessä. Haluamme tutkimuksemme myötä olla mukana kehittämässä sukupolvi- en välistä vuorovaikutusta ja toimintaa.

Yhteiskuntatieteellistä sukupolvitutkimusta on Suomessa tehty melko vähän. Lasten tärkeiksi kokemista aikuisista ja heidän merkityksestään lasten elämään tiedetään toistaiseksi varsin suppeasti. Lapsi-vanhempisuhte on ollut mielenkiinnon kohteena etenkin psykologiassa, mutta lasten oman näkökulman tavoittaminen on jäänyt vähäiseksi. Lisäksi perheen ja suvun ulkopuolisista aikuisista on harvoin kiinnostuttu. Aiemmissa tutkimuksissa on myös usein keskitytty ongelmakonteksteihin. Omassa tutkimuksessamme lapsuuden merkityksellisiä aikuisia ei ole mitenkään rajattu esimerkiksi pelkästään sukulaisiin tai tiettyyn ongelmanäkökulmaan.

Tutkielma on tehty parityönä, mikä on tarjonnut monia haasteita mutta myös mahdollisuuksia. Haastatteluja molemmat tekivät yhtä monta yksin, mutta analyysi toteutettiin yhdessä. Teoriaosassa toinen (Anu) keskittyi enemmän lapsuuden muisteluun ja toinen (Minna-Maria) sukupolvisuhteiden merkitykseen. Muut luvut on toteutettu yhteistyönä.

2 LASTEN SUKUPOLVISUHTEIDEN TUTKIMINEN

2.1 Keskeisiä käsitteitä

Teoreettiset valinnat suuntaavat näkemään tiettyjä asioita enemmän kuin toisia. Näkökulman valinta suurentaa joitakin asioita ja jättää toisia varjoonsa. Tieto ei ole neutraalia vaan valittujen lähtökohtien ja intressien tulosta, mikä vaikuttaa käsiteltäviin ilmiöihin ja tehtäviin johtopäätöksiin. (Strandell 1995b, 183-184.) Tutkimuksemme liittyy kokemuksiin sukupolvien välisistä suhteista lapsuudessa niin, että näkökulma on lapsen, vaikkakin aikuisen muistelemana. Tutkimuksessamme ymmärrämme sukupolvisuhteen toiseksi osapuoleksi lapsen ja toiseksi aikuisen. Aihealueemme kirjallisuuteen perehtymällä olemme valinneet mielestämme tutkimustehtävämme kannalta olennaisimmat käsitteet ja teoreettiset tarkastelut. Esittelemme seuraavassa näitä ja samassa yhteydessä perustelemme tekemämme valinnat.

2.1.1 Sukupolvi

Sukupolvi -termiä on määritelty ja käytetty monella eri tavalla ja eri tutkijoille samat termit saattavat tarkoittaa eri asioita (ks. esim. Marin 2001; Alanen 2001b; Kertzner 1983; Attias-Donfut & Arber 2000). Yhteistä kaikille sukupolven määritelmille on, että ihmiset, joiden katsotaan kuuluvan johonkin sukupolveen, ovat samankaltaisia jonkin piirteen suhteen (Hirsjärvi & Laurinen 1998, 22).

Ensinnäkin sukupolvi voidaan määritellä ja ymmärtää ikävaihe- tai ikäryhmäsukupolvena. Tällöin sukupolvella tarkoitetaan tiettyä hetkenä tietyn yhteiskunnan lapsia, nuoria, keski-ikäisiä ja vanhuksia riippumatta heidän keskinäisistä sukulaisuussuhteistaan. (Marin 2001, 41; ks. myös Roos 2004; Attias-Donfut & Arber 2000, 2.) Sukupolvia voidaan tarkastella myös perhesukupolvina. Perhesukupolvi liittyy perheiden sisäiseen rakenteeseen. (Marin 2001, 41; Suutama 1986, 1.) Sukupolvella ymmärretään tällöin tiettyä asemaa ”perheen jonossa”: isovanhemmat, vanhemmat, lapset (Hirsjärvi & Laurinen 1998, 22).

Sukupolvi voidaan ymmärtää myös laajempänä yhteiskunnallisena ilmiönä. Sukupolvikäsitettä tässä merkityksessä käytetään, kun puhutaan väestöryhmistä, jotka ovat eläneet jonakin tiettyä historiallisena aikana ja kokeneet suurin piirtein samanikäisinä samat historialliset tapahtumat. Tällöin jokin sukupolvi ei automaattisesti muotoudu sen mukaan, että jokin ikäryhmä syntyy jonakin tiettyä aikana, vaan jokin historiallinen tilanne tai yhteiskunnallinen tapahtuma on sen synnyttänyt, esimerkiksi sotaveteraanien sukupolvi. Yhteiskunnallisia sukupolvia on kansainvälisessä tutkimuksessa eroteltu useampia. (Marin 2001, 41-43.) Suomalaisessa sukupolvitutkimuksessa Roos (1987, 51-59) on oman tutkimuksensa pohjalta jakanut suomalaiset neljään eri yhteiskunnalliseen sukupolveen. Nämä sukupolvet ovat sodan ja pulan sukupolvi, sodanjälkeisen jälleenrakennuksen ja nousun sukupolvi, suuren murroksen sukupolvi sekä lähiöiden sukupolvi. Karkeasta jaosta johtuen sukupolvet ovat ikämääreiltään liukuvia ja osin päällekkäisiä.

Yhteiskunnallisen sukupolven muodostumista hieman toisella tapaa on tarkastellut Karl Mannheim (1964). Matti Virtanen (2001) on laajasti ja analyttisesti käsitellyt Mannheimin sukupolvikäsitettä ja luonut Mannheimin käsitteille suomalaiset vastineet. Mannheimin sukupolven lähtökohtana on samanikäisyys, mutta se ei luo automaattisesti erityistä sidettä ikäpolven keskuuteen. Olennaista on yhdessä koettu ja eletty avainkokemus, joka luo yhteenkuuluvuudentunteen ja tekee sukupolvesta kokemuksellisen sukupolven. (Mannheim 1964, 297-298; Virtanen 2001, 22.) Yhteisesti koetun avainkokemuksen saa aikaan jokin yhteiskunnallinen murros (esim. sota) ja voimakkaimmin tämän murroksen kokee ikäryhmä, joka murroksen aikana on noin 17-vuotias (Mannheim 1964, 300; Virtanen 2001, 23). Mobilisoituneeksi sukupolveksi voidaan Mannheimin mukaan kutsua sellaista ryhmää, joka ottaa osaa oman aikakautensa sosiaalisiin ja intellektuaalisiin liikkeisiin (Mannheim 1964, 303-304). Virtanen (2001, 24) tuo esille, että vain harva kokemuksellinen sukupolvi mobilisoituu. Sukupolvi voi eriytyä sisäisesti, jolloin tällaiset eriytyneet yksiköt työstävät yhteistä yhteiskunnallista kokemusta eri tavoin (Mannheim 1964, 304; Virtanen 2001, 25). Mannheimia on kritisoitu muun muassa siitä, että hän on ajatellut sukupolven muodostuvan vasta jonkin ikäluokan yhteisten nuoruuskokemusten kautta. Tällöin lapsia ei huomioida sukupolvena. Myös lapset jo syntymähetkestään alkaen tuovat oman panoksensa sosiaalisiin suhteisiin. (Alanen 2001b, 105.)

Sukupolvi -termillä ihmisiä luokitellaan heitä yhdistävien ja erottavien piirteiden ja ominaisuuksien mukaan. Sukupolvi -termi saa kuitenkin uudenlaista sisältöä, kun se viittaa

ihmisryhmien erojen ja samankaltaisuuksien ohella ihmisten ja ihmisryhmien välisiin suhteisiin. Näin sukupolvi toimii relationaalisenä käsitteenä. Eri sukupolvet määrittävät olemassaolollaan toinen toisiaan, ne ovat vastavuoroisissa riippuvuussuhteissa toisiinsa. Sukupolvet tuotetaan ihmisten aktiivisen osallistumisen kautta, jolloin ilman toista sukupolvea ei voi tämän käsityksen mukaan olla myöskään toista. (emt., 98, 109-111.)

Ymmärrämme sukupolven käsitteen tutkimuksessamme siten, että mielestämme sitä ei tarvitse kahlita esimerkiksi tiettyihin tiukkoihin iän ja tiettyjen yhteisten kokemusten tai perhesuhteiden perusteella tehtäviin luokitteluihin. Luokittelut osaltaan auttavat hahmottamaan sukupolvikäsitteen laajuutta ja moninaisuutta, mutta eri tarkastelutapojen ei mielestämme tarvitse olla toisiaan poissulkevia, vaan ne voivat täydentää toisiaan. Myös erikäiset aikuiset voivat edustaa eri sukupolvia ja olla sukupolvisuhteessa keskenään. Me emme kuitenkaan ole kiinnostuneita aikuisten välisistä sukupolvisuhteista, vaan omassa tutkimuksessamme sukupolvien välisestä suhteesta on kysymys silloin, kun aikuinen ja lapsi ovat keskenään vuorovaikutuksessa. Asia erikseen on, mitkä sukupolvisuhteet ja minkä ikäiset aikuiset eri tutkittavat kokevat itselleen merkityksellisinä ja tärkeinä. Omassa tutkimuksessamme määrittelemme sukupolven käsitteen ennen kaikkea relationaalisesti, jossa eri sukupolvien edustajat ovat aktiivisessa vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Lisäksi olemme kiinnostuneita sukupolvien välisistä (lapsi-aikuinen) suhteista yleensä emmekä esimerkiksi pelkästään ikäryhmä- tai perhesukupolvisuhteista.

2.1.2 Lapsuus ja lapsuusikä

Tutkimuksessamme sukupolvisuhteen toisena osapuolena on lapsi. Ymmärrämme lapsuuden sosiaalisena ja kulttuurisena konstruktiona, jonka avulla voidaan kuvata ihmiselämän varhaisia vuosia. Lapsuus, siihen suhtautuminen ja se, miten lapsuus ihmiselämän ajanjaksona ymmärretään, vaihtelee eri maissa ja eri aikoina ja on siten historiallisesti muuntuva ilmiö (Prout & James 1997, 7-8; Lallukka 1993, 6).

Suomalaisessa maatalousyhteiskunnassa lapsia kasvatettiin lähinnä oman työn jatkajiksi eikä kasvatusta, kurinpittoa ja uskontokasvatusta lukuun ottamatta, erikseen mietitty, kuten nykyään. Lapsille ei juuri osoitettu hellyyttä ja tunnustusta, vaan käskyt ja kiellot ohjasivat lapsen toimintaa. Ahposen ja Järvelän (1983) tutkimuksessa aikuisena maatilalta kaupun-

kiin muuttaneiden mielikuvissa lapsuuden vanhemmat liittyivät työntekoon. Erityisesti äidin koettiin ahertaneen jatkuvasti hoitaessaan töiden ohella lapsia. Isät olivat usein kotoa poissa työmailla ja savotoissa. Lapset tapasivat leikkiä toisten lasten kanssa töihin osallistumisen ohella. (Korhonen 1999, 25-26; Ahponen & Järvelä 1983, 33-34.)

Yhteiskunnan muuttuminen maatalousvaltaisesta teolliseen ja jälkiteolliseen on vaikuttanut perheen asemaan, rakenteeseen ja tehtäviin ja sitä kautta lapsuuteen. Sukupolvien välinen vuorovaikutus on myös muuttunut. (Korhonen 1999, 25-26.) Elinkeinorakenteen teollinen muutos oli voimakkaimmillaan 1960-luvulla ja 1970-luvun alkuvuosina (Alestalo 1985, 103–105). Suomen modernisoituminen näkyi kaupungistumisena, teollistumisena, muutto- liikkeenä etelään, koulutustason nousuna, palvelualojen työpaikkojen lisääntymisenä ja julkisen sektorin laajentumisena (Jokinen & Saaristo 2002, 88). Lisäksi naisten työssäkäynti kodin ulkopuolella lisääntyi. Teollistumisen, kaupungistumisen ja individualististen painotusten lisääntymisen myötä ydinperhe yleistyi. (Jallinoja 1984, 73–75, 82, 107.) Kun agrariiyhteiskunnassa perheen käsite oli laaja ja monta sukupolvea saattoi asua samassa taloudessa, nyt perhe irrottautui sukulaisverkosta omaksi yksikökseen. Samalla perheen yksilöt nousivat enemmän esille. Myös elinikä pidentyi, hyvinvointi lisääntyi ja avioeroihin suhtauduttiin kielteisesti. (Takala 1994, 9; Jallinoja 1985a, 32.)

Forsbergin (2003, 10-11) mukaan monet kriittisen perhetutkimuksen edustajat puhuisivat perheestä monikossa jälkiteollisessa yhteiskunnassa, sillä läheissuhteiden ulottuvuudet vaihtelevat ja perheitä on monenlaisia. Avioerot, avoliitot, yksivanhempaisuus ja uusperheet ovat lisääntyneet, lasten hankinta myöhentynyt ja lapsiluku pienentynyt. Toisaalta uusperheiden yleistyessä perheenpiiri jälleen laajenee. Samaa sukupuolta olevien parien määrä on myös lisääntynyt. (Takala 1994, 9; Korhonen 1999, 25-26.) Traditiot, perhe, suku, naapurit ja työt eivät kiinnitä ihmistä samaan paikkaan siten kuin 50 vuotta sitten, mutta niitä pidetään edelleen tärkeinä asioina (Roos & Hoikkala 1998, 10). Pidentyneet välimatkat sukupolvien välillä eivät välttämättä haittaa, sillä parantuneiden tieto- ja kulkuyhteyksien myötä voidaan ylläpitää sosiaalisia suhteita (Kemppainen 2001, 15).

Yksilöllisyyden ja demokratian virtaukset sekä perinteisten perhemallien muuttuminen ovat vaikuttaneet siihen, että sukupolvisuhteiden perinteiset rooliodotukset ovat vähentyneet. Itse voidaan valita, millaisissa suhteissa esimerkiksi sukulaisiin halutaan olla. Lisäksi

lasten merkitys vanhemmilleen on modernin ajan myötä muuttunut enemmän emotionaaliseksi kuin materiaaliseksi. (Wilk 1999, 26–27.)

Tutkimuksessamme pyydämme aikuisia muistelemaan lapsuuttaan. Ajattelimme aluksi rajata lapsuuden kronologiseen ikään perustuen. Lapsuuden ja nuoruuden raja on kuitenkin varsin häilyvä. Onko esimerkiksi pian 18 vuotta täyttävä vielä lapsi? Juridisesti kaikki alle 18-vuotiaat ovat lapsia. Toisaalta 17-vuotiasta pidetään nuorena, ei enää lapsena. Missä siis kulkee raja? Ikäproblematiikkaa pohtiessamme päädyimme siihen ratkaisuun, että haastateltavat voivat kukin itse määritellä oman lapsuutensa ikävuosissa sekä sen, ketkä ja minikäikäiset ihmiset he kokivat lapsuutensa merkityksellisiksi aikuisiksi. Määrittelemällä lapsuudelle ennalta jonkin tietyn ikäkategorian, olisimme saattaneet rajoittaa ja sulkea pois joitain haastateltavien mielestä olennaisia tapahtumia tai sukupolvisuhteita. Haastateltavat eivät välttämättä myöskään muistaisi, tapahtuiko jotain 13- vai 15-vuotiaana. Lisäksi Rantamaa (2001, 54) toteaa, että kronologiselta iältään samanikäiset voivat olla toimintakyvyllään, elämänvaiheiltaan ja elämänhistorialtaan erilaisia ja heidän intressinsä voivat poiketa toisistaan. Mielestämme yleispätevää lapsuusikää on vaikea määritellä.

2.1.3 Sukupolvijärjestys ja sukupolvisuhteet

Tutkimuksemme kohdistuu lapsuuden sukupolvisuhteiden muisteluun. Tarkasteltaessa sukupolvien välisiä suhteita yhteiskunnallisella tasolla olennainen käsite on sukupolvijärjestelmä. Modernin maailman sukupolvijärjestys alkoi muodostua noin sata vuotta sitten ja se perustui siihen, että lapsuus määriteltiin yksilön kasvun, kehityksen ja yhteiskuntaan suuntautumisen ajaksi. Lapsuuden käsittäminen tällaisena yhteiskunnallisena noviisiutena antoi perusteet ja oikeutuksen lasten olemiseen muiden, kuten aikuisten ja yhteiskunnan, kasvatuksen, suojelun ja kontrollin kohteena. Sukupolvien väliset suhteet on ymmärretty hierarkkiseksi ja lapset nähty vuorovaikutuksen passiivisiksi osapuoliksi. (Alanen 2001a, 163-164.)

Alanen ja Bardy (1990) erittelevät kolme modernin sukupolvijärjestyksen tunnuspiirrettä. Ensimmäinen piirre on sosiaalisen järjestyksen eriytynyt institutionalisoituminen, jolla tarkoitetaan lasten iänmukaista paikantumista lapsi-instituutioihin (perhe, päivähoito, koulu). Aikuisilla ja lapsilla on näin ollen eri toiminta-alueet ja heidän keskinäinen kanssa-

käymisensä ei juuri ulotu kasvatuksen ja kontrollin ulkopuolelle. (emt., 90-92.) Lisäksi on väitetty, että institutionalisoituminen on yhdenmukaistanut lapset samaan muottiin, joilla on samat tarpeet, toiveet ja tunteet (Alanen 2001a, 164). Mirja Satka ja Johanna Moilanen (2004, 126) kyseenalaistavat tällaisen lasten käsittämisen yhtenä suurena joukkona ja huomauttavat, että se ei ole kestävä lähtökohta lasten ja aikuisten suhteille eikä myöskään kasvatukselle, jonka päämäärä on kasvattaa itsenäisiä kansalaisia.

Toinen modernin sukupolvijärjestyksen tunnuspiirre on lasten taloudellinen ja korostettu emotionaalinen riippuvuus aikuisista. Kolmanneksi tunnusomaista on myös se, että aikuisten vallankäyttöä lapsiin ei kyseenalaisteta ja lasten vaikutusmahdollisuudet ovat suppeat, sillä aikuiset määrittelevät ”lapsen edun”. (Alanen & Bardy 1990, 90-92.) Modernissa sukupolvijärjestyksessä lapsuus on sijoitettu yksityisen alueelle, kotiin ja perheeseen, ja lapset on jätetty julkisten areenoiden, kuten talouden ja politiikan ulkopuolelle (Alanen 1992, 65).

Vallalla olevat sukupolvisuhteet ja lapsen marginaalinen asema yhteiskunnassa kyseenalaistettiin julkisessa keskustelussa vasta 1960-luvun lopulta alkaen. Lainsäädännön muutosten myötä lapset alettiin 1970- ja -80-luvuilla ymmärtää yksilöllisiksi subjekteiksi ja muun muassa eri järjestöt laativat lapsipoliittisia ohjelmia. Olennaista lasten oikeuksien ja aseman sekä sukupolvien välisten suhteiden kannalta oli YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus, joka tuli voimaan Suomessa 1990-luvun alussa. Sen pohjalta pyrittiin neuvottelemaan sukupolvisuhteita uudelleen ja painotettiin lasten oikeutta osallistua omaa elämäänsä koskevaan päätöksentekoon. Ennen vuosituhanen vaihdetta kiinnostus lasten aseman ja osallisuuden parantamiseen kuitenkin jälleen väheni. Selitystä tälle voi etsiä muun muassa vanhemmilta ja ammattikasvattajilta puuttuvista kulttuurisista malleista ja toiminnasta, joita uudenlainen lapsuuskäsitys vaatisi. (Satka & Moilanen 2004, 135-138.)

Alasen (2001a, 163) mielestä suomalaisessa yhteiskunnassa on vuosituhanen vaihtuessa meneillään rinnakkain useita yhteiskunnallisia muutosprosesseja, joista yksi on modernin sukupolvijärjestyksen murros. Tämä näkyy julkista keskustelua ja sosiaalista järjestystä hallinneen lapsuuskäsityksen ja sukupolvisuhteiden mallien epävakaistumisena ja keskeisinä pidettyjen tuki-instituutioiden, kuten vanhemmuuden, perheen, kasvatuksen ja koulun riittämättömyytenä vastata nykypäivän olosuhteisiin (emt., 165). Uuden sukupolvijärjestyksen hahmottumisessa on olennaista sellainen lapsuuden politiikka, joka pyrkii eri-

ikäisten ihmisten kanssakäymisen lisäämiseen ja tasa-arvoiseen asemaan yhteiskunnassa (Alanen & Bardy 1990, 92).

Alanen (1994) sekä Satka ja Moilanen (2004) ovat ottaneet kantaa lasten alistettuun asemaan sukupolvisuhteissa ja hahmotelleet uutta sukupolvipolitiikkaa. He peräänkuuluttavat lasten yhteiskunnallisten osallistumismahdollisuuksien lisäämistä. Suomalaisten lasten osallistumismahdollisuudet ovat edelleen melko olemattomat – siihen tarvittavat yhteiskunnalliset rakenteet puuttuvat pitkälti. Kuitenkin lasten osallistumisen yhteiskunnalliseen vuorovaikutukseen paikallisyhteisöistä lähtien voidaan katsoa olevan hyvin tärkeää. (Alanen 1994, 17-19; Satka & Moilanen 2004, 127-128.) Olisi syytä kuunnella, mitä lapsilla itsellään on sanottavana ja annettavana. Jo lapsuudesta lähtevä mielipiteiden ja osallisuuden arvostaminen voi osoittaa lapsille, että myös tulevaisuudessa heidän teoillaan ja ajatuksillaan on merkitystä. Satka ja Moilanen (2004, 142-143) pitävät tärkeänä valtion sitoutumista lasten mukaan ottamiseen ja heidän osallistumisensa tukemiseen sekä ylipäänsä kokonaisvaltaisen lapsipolitiikan edistämiseen. Tärkeä uudistus oli vuonna 2005 voimaan astunut Laki lapsiasiavaltuutetusta. Lapsiasiavaltuutetun tehtäviin kuuluu muun muassa lapsen edun ja oikeuksien toteutumisen valvonta yleisellä päätöksenteon ja lainsäädännön tasolla sekä yhteiskunnallisten päätösten lapsivaikutusten arvioinnin kehittäminen. (Laki lapsiasiavaltuutetusta 2004.)

Uuden lapsuustutkimuksen näkemysten mukaisesti näemme lasten olevan elämässään, arjessaan ja ihmissuhteissaan vuorovaikutuksen täysiä osapuolia ja aktiivisia toimijoita, jotka ovat kykeneviä vaikuttamaan asioihin (ks. Alanen 1992; 2001a; Satka & Moilanen 2004). Emme näe lapsia keskenkasvuisina aikuisina, jotka ovat vanhempien kasvatuksen armoilla ja jollaisina perinteisissä sosialisatioteorioissa ja kehityspsykologian näkemyksissä lapset on usein nähty.

Sukupolvien välisillä suhteilla katsotaan olevan yksilöille merkitystä. Sipe ja Roder (1999, 1) näkevät, että mitä useampia myönteisiä aikuissuhteita lapsella on, sitä parempia kasvatuksellisia ja sosiaalisia vaikutuksia sillä yleensä on häneen. Kuitenkin sosiaaliset ympäristöt voivat tarjota erilaisia kasvuresursseja niin hyvässä kuin pahassa (Järventie 2001, 109). Lapsuuden ihmissuhteissa myös vertaisryhmällä on tärkeä merkitys, mutta omassa tarkastelussamme keskitymme sukupolvien välisiin suhteisiin.

Pulkkisen (2002, 233-234) mukaan lapsi tarvitsee kehitystään tukevia aikuissuhteita antamaan luottamuksellista emotionaalista tukea sekä välittämään normeja, arvoja ja vastuullisuutta. Myös itsetunnon perusta syntyy lapsuudessa, ja on hyvin tärkeää, että lapsi saa kannustusta ja positiivista palautetta kasvuympäristöltään (emt. 76-77). Pulkkisella on mielestämme hyviä ajatuksia, mutta yhteiskuntatieteellisen lapsuustutkimuksen peräänkuuluttama lapsen tasavertaisuus aikuisen kanssa ei saa häneltä riittävää huomiota (ks. Alanen 2001a, 163-164).

Vanhempien kasvatusvastuu lapsesta on ensisijainen ja pitkäaikainen ja vanhemmuudessa tärkeää on lasten kehitystarpeiden ymmärtäminen ja niihin vastaaminen (Pulkinen 2002, 120-122). Useimmiten vanhemmat ovat lapsille ensisijainen voimavara, mutta myös muiden aikuisten tuki ja malli voivat olla yhtä tärkeää joko vanhempien tuen lisäksi tai sen korvaajana. Muut aikuiset voivat esimerkiksi auttaa lasta kehittämään myönteistä minäkuvaansa, vuorovaikutus- ja oppimistaitojaan, itsetuntoaan ja itsehillintää, tunteiden tunnistamista sekä avustaa häntä taloudellisesti. He voivat myös antaa emotionaalista tukea sekä neuvoja ja ohjausta etenkin asioissa, joista lapsi ei halua puhua vanhempiensa kanssa. (Jekielek, Moore, Hair & Scarupa 2002, 1; Poikkeus 1997, 136; Pulkinen 2002, 245.)

Yleensä lapsille merkityksellisiä toimintakenttiä ihmissuhteineen on useita (Bardy 1989, 18). Etenkin nykyisessä suomalaisessa jälkiteollisessa yhteiskunnassa molempien vanhempien usein ollessa palkkatyössä lapset ovat osana monenlaisia yhteisöjä ja toimintoja. Tämän päivän lapsuutta voidaan nimittää verkostolapsuudeksi. (Satka & Moilanen 2004, 127-128.) Strandell (1995a, 21) erittelee lasten toimintaympäristöiksi kodin lisäksi muun muassa muiden kodit, päivähoidon, koulun, kerhot, leirit ja järjestöt.

Lapsen sukupolvisuhteisiin kuuluu usein ***sukulaisia***. Yhteydet sukulaisiin voivat tarjota lapselle monenlaista sosiaalista tukea. Tutkimusten mukaan esimerkiksi ***isovanhempien***, lasten ja lastenlasten välillä on monesti kiinteä tunnesuhde, jolloin he voivat toimia toinen toistensa tukena. (Pulkinen 2002, 161-162.) Kornhaberin ja Woodwardin (1985, 69-70) mielestä mahdollisuudet lapsenlapsen ja isovanhemman väliseen lämpimään ja läheiseen suhteeseen ovat hyvät neljän tekijän täytyessä. Tarvitaan riittävästi aikaa olla yhdessä ja paikka, jossa voidaan rauhassa tavata. Lisäksi isovanhemman tulee sitoutua riittävästi perhesuhteiden ylläpitämiseen sekä ymmärtää lapsenlapsen tarpeita. Usein vanhempien suhtautuminen ratkaisee, muodostuuko lasten ja isovanhempien suhde kiinteäksi vai ei (Hirs-

järvi & Laurinen 1998, 23; ks. myös Sihvola & Kukkamaa 2003, 88). Corsaro (1997, 33) ottaa saman asian esille sukupolvien välisiä suhteita Yhdysvalloissa pohtiessaan. Myös Pulkkinen (2002, 160) mainitsee, että sukulaisiin liittyvät tunnesiteet voivat aiheuttaa myös ristiriitoja eikä yhteydenpito aina ole palkitsevaa. Tämä ei kuitenkaan saisi oikeuttaa vanhempia rajoittamaan lastensa yhteyksiä sukulaisiin. Pulkkinen (1984, 66) mukaan vanhempien tutustuttaessa lapsensa jo varhaislapsuudessa sukulaisiin, on nuorella itsellään enemmän yhteyksiä heihin, kuin jos lapsena sukulaisia ei ollut opittu tuntemaan.

Lapsella ja kodilla on yleensä myös *naapurustonsa*. Naapurisuhteiden epäillään muuttuneen Suomessa muuttoliikkeen vuoksi tiiviistä yhteyksistä hatarammiksi ja ajatellaan, etteivät lapset saa lähiyhteisöiltään tukea niin paljon kuin ennen (Pulkkinen 2002, 164). Kumpusalon (1991, 23) mukaan luonnollisten naapuruuteen ja sukulaisuuteen perustuvien sosiaalisten tukirakenteiden syntyminen vaatii aikaa useita vuosia, eikä siihen ole nykypäivän liikkuvuutta ja yksilöllisyyttä korostavana aikana samanlaisia mahdollisuuksia kuin ennen. Toisaalta eliniän piteneminen on vaikuttanut siihen, että viime vuosikymmeninä kehittyneissä maissa on yhtä aikaa elossa useita perhesukupolvia (Suutama 1986, 2). Näin ollen voidaan ajatella, että lasten elämässä sukupolvisuhteet ovat myös potentiaalisesti lisääntyneet (Roos & Rotkirch 1997, 10).

Päivähoito ja päiväkot ovat kulttuurissamme monen pikkulapsen arjessa ja sosiaalisissa suhteissa keskeisellä sijalla. Päiväkodin aikuisten ja lasten suhteet laajentavat lasten sosiaalisia verkostoja ja kokemusmaailmaa, mutta kanssakäyminen on toisentyyppistä, ”virallisempaa” kuin perhepiirissä. (Strandell 1995b, 7, 189.) Alasen ja Bardyn (1990, 55) mielestä päivähoito on aikuiskeskeistä, sillä jopa sen asiakkaiksi katsotaan aikuiset eikä lapset, jotka viettävät siellä aikaansa. Myös *Koulu* voi toimia lasten sosioemotionaalista kehitystä tukevana tekijänä, mutta koulun nykyisin mielletty tehtävä jättää yleensä sosiaalisen kasvatuksen sen ulkopuolelle: kodin ja koulun väliset yhteydenotot liittyvät usein lasten vaikeuksiin eivätkä näin ollen innosta aktiiviseen yhteistyöhön. Verkottuessaan tiiviimmin koti ja koulu voisivat lisätä lasten sukupolvisuhteita myös luokkatovereiden vanhempiin. (Pulkkinen 2002, 259.)

Bardyn (2001) mukaan lasten ulottuvilla olevat ”aikuisresurssit” ovat yhteiskunnallisten muutosten myötä keskimäärin vähentyneet. Aikuisuhteiden niukkuus lasten ja nuorten elämässä on ristiriidassa sen faktan kanssa, että nykyään aikuisia on enemmän kuin kos-

kaan nuorempaan väestöön nähden. Nykylapset ja -nuoret kasvavat yhteiskunnassa, jossa ihminen on jatkuvasti uusien valintojen ja muutosten edessä. Saadakseen välineitä epävarmuuden kestämiseen ja elinikäiseen oppimiseen ihminen tarvitsee tuekseen emotionaalista, sosiaalista ja henkistä pääomaa, jotka karttuvat kestävien ja vahvojen ihmissuhteiden myötä. Lapsuuden ja lasten kannalta on tärkeää, että he pääsevät mukaan yhteisöihin, jotka auttavat ymmärtämään keitä me olemme, mihin me kuulumme ja kuinka me elämme. (emt., 2-5; 2002, 47, 50.) Kokemusten jakamisella ja esimerkiksi tarinoiden kertomisella aikuisen ja lapsen kesken voidaan katsoa olevan tärkeä rooli lasten hyvinvoinnin turvaamisessa. Todennäköisesti ei ole paluuta vanhoihin yhteisöllisyyden muotoihin, mutta uusia ihmisten välisten yhteisöllisyyden ja yhdessä olemisen muotoja on syytä kehittää ja vahvistaa.

2.2 Lapsille tärkeät sukupolvisuhteet

Sukupolvien välisiä suhteita on Suomessa tutkittu melko vähän. Erityisesti merkityksellisiä lapsuuden aikuisia ja heidän mahdollisia vaikutuksia lapsiin elämän aikana on tutkittu lasten näkökulmasta vähän. Psykologian alueella on keskitytty lapsi-vanhempisuhteeseen, jossa kuitenkin lasten oman kokemusmaailman tavoittaminen on jäänyt melko vähäiseksi. Lisäksi perheen ja suvun ulkopuolisia aikuisia on harvoin otettu tarkasteluun mukaan. Pölkkin, Forssénin ja Kähkösen (1994, 39) mukaan perustietoakin on pitkään puuttunut siitä, millaiset tekijät missäkin iässä muodostavat lapselle riittävän sosiaalisen kontaktin, ketkä ovat lapsen verkoston keskeisiä ihmisiä ja vaihtelevatko ne eri konteksteissa. Bardy, Barkman ja Janhunen (2000, 123) tuovat esille, että lapset tekevät konkreettisia ja aistivoimaisia havaintoja ympäristöstä, ja he kiinnittävät huomiota monesti eri asioihin kuin aikuiset. Se, minkä lapsi kokee merkitykselliseksi, ei välttämättä ole sitä aikuiselle. Lisäksi lasta tuntematta kukaan ei voi tietää, miten juuri tämä lapsi kokee oman tilanteensa ja mihin havaintoihin hänen tunteensa perustuvat.

Lapsille merkityksellisiä aikuisia ovat muutamit tutkijat selvittäneet. Ritala-Koskisen (2001) tutkimien uusperhelasten perhekuvauksissa korostuivat biologiset äidit, joiden kanssa lapset yleensä myös asuivat. Äitien kanssa jaettuun aikaan liittyivät arjen rutiinit. Äidit olivat keskeisiä arjesta huolehtijoita, ja lapsilla oli myös vahva tunnesuhde äiteihinsä. Lapsille tärkeintä oli, kuinka he tulevat rakastetuiksi, kunnioitetuiksi sekä huolehdituiksi,

ja lasten merkityksellisissä suhteissa keskeistä oli aikuisen merkityksellisyys arjessa sekä se, keneen lapset ovat tunnetasolla kiintyneitä. Ei-biologiset ”uudet isät” nousivat jaettujen yhteisten kokemusten myötä lasten merkityksellisten ihmisten joukkoon omistaessaan aikaansa lapsille. Osalle lapsista myös erityisesti isoäidit olivat merkityksellisiä. Lapsen kokemus isovanhemman välittämisestä ja vastavuoroisesta tunnesuhteesta tekivät suhteista lapsille tärkeitä. Myös monenlainen mieluinen tekeminen mummon pihalla tai kesämökillä vaikutti merkityksellisen suhteen kokemiseen. (emt., 2001, 168, 177; 2003, 124, 133.) Myös Turtiaisen (2001, 34-35) haastattelemista 15 lapsesta (5-10-vuotiaita) lähes kaikki olivat jonkin verran tekemisissä sukulaisten, kuten isovanhempien ja vanhempiensa sisarusten, kanssa. Mummo koettiin mukavaksi, koska hän leikkii ja antaa usein karkkia tai lahjoja. Mummo oli yleisin lastenhoitaja tarvittaessa.

Kiili (1998) on lasten hyvinvointitutkimuksessaan selvittänyt 94 leikki- ja peruskouluikäisen lapsen (5-vuotiaita, 1-, 5- ja 7-luokkalaisia) omia kokemuksia muun muassa siitä, ketkä olivat heille tärkeitä aikuisia. 5-vuotiaille ja 1-luokkalaisille vanhemmat olivat tärkeimpiä ihmisiä. Osalle tärkeimpiin ihmisiin kuuluivat myös sukulaiset ja isovanhemmat sekä hoitopaikan tai koulun aikuiset. Lähes kaikille 5- ja 7-luokkalaisille vanhemmat olivat tärkeitä sekä yli puolelle isovanhemmat. Kolmasosalle aikuiset sisarukset ja kummi lukeutuivat tärkeisiin aikuisiin sekä alle kolmasosalle muu suku. (emt., 29, 70-71.) On kuitenkin huomionarvoista, että melko pienelle osalle tutkittavista perheen ja suvun ulkopuoliset aikuiset olivat merkityksellisiä. Samansuuntaisia tuloksia Kiili (2000, 10, 37) sai myös myöhemmässä hyvinvointitutkimuksessaan selvittäessään erään asuinalueen lapsilta ja peruskouluikäisiltä (n= 172) heidän tärkeitä aikuisiaan.

Lallukka (1993) on haastattelemalla tutkinut lapsuutta lasten näkökulmasta, jolloin hän selvitti myös lasten aikuisystäviä ja sitä, mitä he tekevät yhdessä. Lapsista osa nimesi aikuisystävikseen vanhemmat ja osa jotkut aikuiset sukulaiset. Vain pienellä osalla oli suvun ulkopuolisia aikuisystäviä. Aikuisystävien vähäisyys kielii Lallukan (1993) mukaan sukupolvijärjestelmän luonteesta, jolloin lasten ja aikuisten suhteet rajoittuvat enimmäkseen kasvatukseen ja kontrollin piiriin. (emt., 33, 42, 56.) Samantyyppisiin aineistotuloksiin on päätyntä myös edellä mainittu Ritala-Koskinen (2001, 171-173), jonka aineistossa suurimmalla osalla lapsista ei ollut aikuisia läheisiä ihmisiä perhepiirin ulkopuolella. Kuitenkin muutama lapsi koki tärkeäksi kumminsä ja yhdelle naapuri oli erityisen tärkeä. Suhteiden merkityksellisyys nousi aikuisten erityisen huomioinnin ja suhteen läheisyyden kautta.

Brannen, Heptinstall ja Bhopal (2000) ovat tutkineet 10-12-vuotiaita englantilaisia lapsia ja heidän mielipiteitään muun muassa tärkeiksi kokemistaan aikuissuhteista. Tutkimuksessa käytettiin useita aineistonkeruumenetelmiä. 941 lasta vastasi kyselyyn ja 63 lasta lisäksi haastateltiin. Tutkituista lapsista osa asui ydinperheessä, osa yksinhuoltajaperheissä ja osa uus- sekä sijaisperheissä. Aineiston lasten mielestä isät ja äidit olivat heille yhtä tärkeitä, mutta käytännössä heidän tärkeytensä ilmeni eri tavoin ja lasten suhde vanhempiin oli erityyppinen. Äitien koettiin olevan erityisesti lasta varten ja saatavilla sekä tarjoavan tunnepitoista tukea. Isien ajateltiin toimivan tärkeinä roolimalleina pojille tai linkkeinä kodin ulkopuoliseen elämään. Useat lapset olivat kuitenkin samalla kriittisiä isiään kohtaan tai ajattelivat, etteivät he ”pärjää” äideille. Tutkijoiden mielestä tämä todennäköisesti johtui näiden lasten heikoista suhteista isiinsä. (emt., 23-24, 100.)

Isovanhemmat olivat pääsääntöisesti tärkeitä englantilaisille lapsille. Isovanhemmilta saatiin jatkuvuuden ja yhteenkuuluvuuden kokemuksia sekä käytännön huolenpitoa ja kokemuksia. Isovanhempien määrä tai yhteydenpidon tiiviys ei aina määrännyt heidän tärkeyttään lapsille. Yleensä biologiset isovanhemmat kuitenkin koettiin tärkeämmiksi kuin uusperheen kautta saadut isovanhemmat. (emt., 138-139.) Monet lapset pitivät joitakin muita sukulaisia, kuten setiä ja tätejä tärkeinä. Osa lapsista koki tärkeiksi myös joitakin virallisempia aikuissuhteita, kuten suhteita opettajiin, sosiaalityöntekijöihin ja lääkäreihin. Yksinhuoltajaperheen lapset mainitsivat vähemmän tärkeitä aikuisia kuin muut lapset. Uusperhelapset sen sijaan mainitsivat määrällisesti eniten tärkeitä aikuisia. (emt., 147, 151, 153.)

Yleisesti ottaen perhesukupolvien välinen kanssakäyminen on suomalaisten tutkimusten mukaan ollut kiinteää (Harmainen & Ruoppila 1984, 143; Sysiharju 1987, 174, 199). Harmaisen ja Ruoppilan (1984, 143) tutkimuksessa vuorovaikutuksen vilkkautta osittain edisti samalla paikkakunnalla asuminen. Isovanhemmat voivat toimia lapselle ystävänä ja neuvonantajana, jolloin he tukevat lapsen tunne-elämän kehittymistä. He voivat myös opettaa sosiaalisia ja käytännöllisiä taitoja. Isovanhempien toimiessa historioitsijoina he voivat kertoa tarinoita entisaikojen elämästä ja näin tulla siirtäneeksi kulttuuriperinnettä nuoremmille sukupolville. He voivat toimia myös malleina ja pyrkiä osaltaan siirtämään erilaisia omia arvojaan, asenteitaan ja periaatteitaan lapsille. Isovanhemmat voivat myös toimia lapsenvahteina ja taloudellisen tuen lähteinä. (Hurme 1988, 80; Hirsjärvi & Laurinen 1998,

24-26.) Hurmeen (1988, 123) tutkimuksessa isoäiti ei ollut enää niin tärkeä 12-vuotiaiden elämässä kuin aiemmin, koska lapsilla oli paljon muita aktiviteetteja.

Valkonen (2006, 28) selvitti 11-13-vuotiaiden lasten (n=207) käsityksiä hyvästä isästä ja äidistä. Lasten mielestä hyvä vanhempi on vastuullinen ja antaa erityisesti aikaa ja huolenpitoa. Hän myös pitää lasta tärkeänä ja on kiinnostunut hänestä, asettaa rajoja kuitenkin joskus joustuen ja tekee asioita (mm. kotityöt, ulkoilu, harrastukset, reissut) yhdessä lapsen kanssa. Päihitteettömyyden ja parisuhteessa toimeen tulemisen lapset ottivat lisäksi esiin. Mikäli vanhempi eroaa, hänen tulisi olla yhteistyökykyinen entisen puolisonsa kanssa. Valkonen havaitsi, että isiin ja äiteihin liitetyt ominaisuudet erosivat nykylasten käsityksissä hyvin vähän toisistaan. Vanhempien roolit ovat tutkimuksen mukaan lähentyneet toisiaan. (emt., 39-53, 76-77, 92-94, 106.)

Roosin ja Rotkirchin (1997) toimittamassa artikkelikokoelmassa eri kirjoittajat tarkastelevat omaelämäkerrallisia muistoja vanhemmistaan. Elämäkertakirjoituksissa äitien on koettu olevan lapsuudessa usein taustalla, arkisina. 'Äiti on äiti' ovat monet kuvanneet. Toisaalta äitejä myös ylistettiin ja kiiteltiin. Isät olivat kirjoittajien aineistossa monesti väheksyviä, etäisiä, pettäviä, juoppoja tai kannustavia, mutta samalla vaativia isiä. (emt., 5-6, 8-9.) Rakkaus vanhempaan kestää koviakin kolhuja, ellei lapsen luottamus vanhempaan ole täysin hävinnyt, vanhempi ei välitä ja pitää lasta arvottomana. Tärkeintä on, että asioista on ehditty puhua vanhempien eläessä ja suhdetta uskallettu sensuroimatta pohtia. (emt., 13-14.)

2.3 Lapsuuden sukupolvisuhteiden merkitys

Lapsuuden tärkeiksi koettujen aikuissuhteiden lisäksi tehtävänä on selvittää, millaisia merkityksiä näillä aikuissuhteilla on ollut haastateltavien elämään heidän itsensä kokemana. Kirjallisuudessa lapsuuden aikuissuhteiden merkitystä lapsiin ja heidän myöhempään elämäänsä on tarkasteltu usein ongelmakonteksteissa. Tutkimuksia on tehty lähinnä kvantitatiivisin menetelmin kehityspsykologian alueella (ks. esim. Carlson 1998; Launonen & Pulkkinen 2004; Ruoppila 1997) ja kiintymyssuhdeteorian kautta (ks. esim. Pervin 2003) sekä kriminaalipsykologian (esim. Haapasalo 1999) ja sosiaalipsykiatrian (esim. Veijola 1996) näkökulmista. Lisäksi erityisesti kasvatustieteissä on jonkin verran selvitetty van-

hemmuuden mallien sekä kasvatuserinteiden ja -menettelyiden sukupolvittaista jatkuvuutta äitien ja isien toiminnassa (Kemppainen 2001; Korhonen 1994; 1999; Lahtinen 2000). Sosiaalitieteissä aihetta on käsitelty perinteisesti lasten yhteiskunnan jäseneksi sosiaalistamisen näkökulmasta (ks. esim. Linnatsalo 2002, 23), mutta muilta osin sosiaalitieteissä aihetta on pohdittu vain hieman ja siihen liittyviä tutkimuksia on toistaiseksi tehty hyvin vähän. Tutkimuksissa on harvoin keskitytty muiden aikuisten kuin lasten vanhempien merkitykseen. Äiti-lapsisuhteen tutkiminen on ollut hallitsevaa ja isien roolista on kiinnostuttu vasta hiljattain. Isovanhempien ja vanhempien sisarusten pitkäaikaista merkitystä lapselle ei juuri ole tutkimusten avulla nostettu esille, suvun ulkopuolisista aikuisista puhumattaakaan. Tehdyissä tutkimuksissa lapset on yleensä mielletty perinteisesti passiivisiksi objekteiksi eikä aktiivisiksi toimijoiksi (vrt. Alanen 1992; 2001a; Satka & Moilanen 2004).

Kiintymyssuhdetutkimusten myötä vauvan ja hoitajan välistä turvallista suhdetta ja varhaisen emotionaalisen siteen merkitystä lapsen kehitykselle pidetään tärkeänä. Kiintymyssuhteen laadun on todettu ennakoivan lapsen myöhempää kehitystä. (Lyytinen, Eklund & Laakso 1997, 63.) Pervinin (2003, 210) mukaan useat pitkäikäistutkimukset ovat osoittaneet, että lapsuudessa koetut kiintymyssuhteen erot ovat yhteydessä lasten myöhempään sosiaalisen ja tunnekäyttäytymisen eroihin.

Launosen ja Pulkkinen (2004, 52) mukaan lapsen pahasti järkkynyt turvallisuus vaikuttaa pitkäaikaisesti sosiaaliseen kehitykseen ja oppimiseen. Carlsonin (1998, 1118-1121; ks myös Launonen & Pulkkinen 2004, 52) pitkäikäistutkimus osoitti, että äitien pahoinpitelemien vauvojen kehityksessä ilmeni useita vaikeuksia, kuten käytöshäiriöitä koko kouluiän ajan sekä muistin, identiteetin, tietoisuuden ja ajattelun häiriöitä myöhemmin nuoruusaikana. Sternberg ja Lamb (1999) huomauttavat, että perheväkivallan vaikutusten suuruus voi riippua myös muiden ongelmien olemassaolosta tai muista traumaattisista kokemuksista lapsen elämässä. On myös epäselvää ja ristiriitaista näyttöä siitä, kuinka pitkäaikaisia väkivallan vaikutukset ovat lasten elämään ja mikä merkitys erilaisilla suojaavilla tekijöillä (mm. sosiaalinen tuki) on. (emt., 320.)

Kasvattajilta lapset oppivat toimintamalleja, ja kasvattajat luovat toimintamahdollisuuksia tai rajoittavat niitä. Lisäksi he vahvistavat, palkitsevat tai rankaisevat lastensa käyttäytymistä. Onnistunut toiminta kasvattajina perustuu kehittymisen puitteiden luomiseen ja vuorovaikutuksen laatuun, jossa tärkeänä pidetään myönteisten tunteiden osoittamista ja rajo-

jen asettamista. Lasten kokemat varhaiset pitkäaikaiset erot vanhemmistaan nähdään ilme-
nevän myöhemmin sosiaalisten suhteiden solmimisen ja ylläpitämisen vaikeuksina.
(Ruoppila 1997, 30, 35-36.) Pulkkinen (2002, 44) korostaa sosiaalisen alkupääoman merki-
tystä ja sen suoraa vaikutusta lapsen oman sosiaalisen pääoman rakentamisen mahdolli-
suuksiin myöhemmissä elämänvaiheissa. Pierre Bourdieun (esim. 1986; ks. myös Roos &
Rotkirch 1997, 10) pääoman ja sosiaalisen pääoman (ks. esim. Putnam 2000) käsitteistä
johdetulla sosiaalisella alkupääomalla tarkoitetaan pääomaa, jonka lapsi saa perintönä hän-
tä ympäröivältä kasvatusyhteisöltä. Se koostuu arvoista ja normeista, yhteisön tuesta (sosi-
aaliset verkostot) sekä luottamuksesta. (Pulkkinen 2002, 44; Pekonen & Pulkkinen 2002,
32.) Pulkkinen mukaan lapsi saa sosiaalisen alkupääomansa ”perintönä” kasvatusyhteisöl-
tään. Mielestämme tulisi myös korostaa lasten aktiivista toimijuutta ja vuorovaikutusta
kasvu ympäristönsä ihmisten kanssa (ks. Alanen 1992; 2001a; Satka & Moilanen 2004).
Sosiaalisen alkupääoman laatu ei mielestämme yksinään ratkaise sitä, voiko lapsi rakentaa
omaa sosiaalista pääomaansa ja solmia itselleen mielekkäitä sosiaalisia suhteita myöhem-
min. Vaikutuksia alkupääomalla voi kuitenkin olla, suuntaan tai toiseen.

Frydenberg (1997) on tarkastellut vanhempien avioeron ja vanhemmista erilleen joutumi-
sen vaikutuksia länsimaisiin lapsiin ja nuoriin. Tutkimusten mukaan selviytyminen on ollut
hyvin yksilöllistä. Toiset lapset pärjäävät paremmin, kun taas toiset kärsivät esimerkiksi
kehityksellisistä viivästyksistä, oppimis- tai emotionaalisisista vaikeuksista. Ajan mittaan
eron aiheuttama kipu kuitenkin lievenee, ja pitkäaikaisten vaikutusten on todettu olevan
erotapahtumaa enemmän yhteydessä kotiympäristön laatuun ja tarjolla oleviin sosiaaliseen
tukeen sekä voimavaroihin. Hyvän tukiverkoston avulla sopeutuminen uuteen tilanteeseen
on helpompaa. Lisäksi lapsen kehitykselliset kyvyt tapahtumahetkellä, lapsen tempera-
mentti ja selviytymisstrategiat vaikuttavat. (emt., 118-120; ks. myös Tolonen 2004, 17, 30-
32.)

Veijolan (1996, 49) tekemien tarkastelujen mukaan mielenterveyden häiriöt ovat olleet
aikuisiässä yleisempiä niillä tutkittavilla, jotka ovat joutuneet lapsena eroon vanhemmas-
taan kuin niillä, joilla molemmat vanhemmat ovat olleet lapsuudenajan läsnä. Toisaalta
Furman (1997, 23) huomauttaa tutkimuksensa (n=300) perusteella, että vaikka lapsilta jäisi
puuttumaan jokin kokemus vanhempiinsa nähden, heillä on monesti mahdollisuus kokea
jotain vastaavaa muiden ihmisten kanssa. Muut tärkeät ihmiset ja heidän välittämisiensä
voivat korvata puuttuvaa vanhempaa. Uudemmat tutkimukset (ks. esim. Rutter 1993) ovat

osoittaneet, että epävakaat varhainen kiintymyssuhde ei yksinään ja epävakaat varhaislapsuuden olot eivät automaattisesti johda vaikeuksiin myöhemmässä elämässä, vaan lapsi voi kehittyä sosiaalisesti pärjääväksi aikuiseksi ja hyväksi vanhemmaksi. Tärkeintä Rutterin mukaan on muistaa, että varhaiset kokemukset eivät ole riippumattomia myöhemmistä kokemuksista. Myönteiset asiat, kuten hyvä koulumenestys, hyvä parisuhde ja hyvät suhteet omiin lapsiin toimivat kielteisiltä vaikutuksilta suojaavina tekijöinä ja lisäävät suuresti suotuisan kehityksen todennäköisyyttä. (emt., 32-34; Helkama, Myllyniemi & Liebkind 1998, 91-92.)

Rönkä, Viheräkoski, Litsilä ja Poikkeus (2002, 65) toteavat, että lapsen kehitys on vuorovaikutuksellinen prosessi, johon vaikuttavat sekä perheen sisäiset ja ulkoiset tekijät että lapsen yksilölliset piirteet, kyvyt ja resurssit. On kuitenkin vaikeaa vastata kysymykseen siitä, miten näiden vuorovaikutus tarkalleen toimii ihmisen kehityksessä. Tärkeää on kuitenkin huomata, että lapsi vaikuttaa aktiivisesti siihen, millaiseksi hänen elämänsä muodostuu ja vanhemmat eivät voi tehdä lapsistaan täysin oman mielensä mukaisia (Scarr & Ricciuti 1991, 19). Myös Veijola (1996, 162) korostaa, että lapsuuden vaaratekijöistä huolimatta hyvin huomattavalla osalla on aikuisiässä hyvä mielenterveys. Iän karttuessa lapsuudenkokemusten merkitys lievenee ja elämäkokemusten merkitys vähitellen korostuu.

Virkin (2004) analysoimasta omaelämäkerrallisesta kirjoitusaineistosta nousi esille muun muassa katkeria muistoja lapsen ja vanhempien kasvatussuhteesta (esim. lapsen syyllistäminen ja alistaminen, väkivallan pelko) ja tytöiltä vaaditusta käytöksestä (esim. kiltteys, nöyryys, hyvät tavat) (emt., 15, 75, 101). Kuitenkaan huonosta lapsuudesta ei automaattisesti seuraa huono aikuisuus, etenkin jos yksilö alkaa aktiivisesti käsitellä kielteisiä kokemuksiaan. Virkin tutkittavat ovat esimerkiksi terapian avulla kyenneet tulkitsemaan uudelleen vanhempiensa kielteistä käyttäytymistä ja sen kautta saavuttaneet itsenäistymisen ja vastuunoton oman elämän nykyisyydestä ja tulevaisuudesta (emt., 160, 162). Myös Giddens (1995, 103-107) näkee, että jälkitraditionaalisen yhteiskunnan ihmisellä on kyky valita, miten olla ja toimia. Vaikka perinteet vaikuttavat, suhde niihin on muuttunut reflektiivisemmäksi. Menneisyyden perinnöstä on mahdollista tulla tietoiseksi (mm. terapiassa) ja työstää sitä. Työstämisen ja itsereflektion avulla toistuvia kuvioita voidaan muuttaa.

Haapasalon (1999, 67, 72) tutkimuksessa väkivallan ylisukupolvisuutta esiintyi, mutta myös hänen mukaansa väkivallan kierre on mahdollista katkaista tekijän tullessa tietoiseksi

siitä ja halutessa muuttaa toimintaansa. Lisäksi erilaiset muut tekijät ihmisen elämässä, esimerkiksi hyvä avioliitto, voivat toimia suojaavina tekijöinä, jolloin väkivaltaa ei aina ilmene. Väkivallan harjoittamiseen myös muilla elämässä esiintyvillä riskitekijöillä (mm. alkoholiongelma) kuin omien vanhempien pahoinpitelyllä voi olla vaikutusta. Virkki (2004) huomauttaa, että on ongelmallista, mikäli kaikki oman elämän vaikeudet sijoitetaan lapsuuden sukupolvien välisiin konflikteihin liittyviksi. Lapsuus ainoana reflektion kohteena on yksipuolinen. Omista vanhemmista itsenäistyminen ja lapsuudenkokemuksiin liittyvistä tunteista irrottautuminen eivät välttämättä ratkaise kaikkia eteen tulevia ongelmia. Myös esimerkiksi nykyhetken olosuhteilla, yhteiskunnallisilla rakenteilla ja nykyisyyden ihmissuhteissa vaikuttavilla valtasuhteilla voidaan selittää asioita. (emt., 275-276.)

Lahtinen (2000, 3) on tutkinut sukupolvittaista jatkuvuutta äitien toiminnassa. Lahtisen tutkimuksen mukaan kolmen eri sukupolven äitien toiminnassa oli nähtävissä jatkuvuuksia, jotka olivat yleensä myönteisiä asioita, kuten lempeä kasvatusasenne ja käsitöiden tekeminen. Jatkuvuuksien lisäksi eri sukupolvien välillä oli havaittavissa tietoista toisin tekemistä, jolloin omille lapsille haluttiin tarjota lapsuudenkotia parempia olosuhteita. Samantyyppisiin tuloksiin ovat päätyneet myös Kempainen (2001, 151) sekä Korhonen (1994, 5). Korhonen (1999, 232) on tutkinut myös isyyden muutosta sukupolvelta toiselle. Myönteistä isäkuvaa seurattiin soveltuvien osien ja ongelmallisina pidettyjä malleja pyrittiin muokkaamaan.

Nuorten historiallisen identiteetin muodostumista on puolestaan tutkinut Ahonen (1998). Historiallisen identiteetin välittymisessä sukupolvien välisellä vuorovaikutuksella on merkittävä rooli. Vanhemmat sukupolvet välittävät kertomuksillaan ja elämäkokemuksillaan tietoa menneistä tapahtumista seuraaville sukupolville, jotka kertomusten avulla rakentavat omaa yksilöllistä identiteettiä. (emt., 169-170, 173.) Useinhan sanotaan, että vasta tiedostamalla ja ymmärtämällä menneitä tapahtumia voidaan ymmärtää jotain tästä päivästä ja itsestämme. Ahosen (emt., 170) mukaan vanhemmat ikäpolvet eivät kuitenkaan olleet kaikilta osin pystyneet sammuttamaan nuorten tiedonjanoa historiallisista tapahtumista, joten tarinoita menneestä olisi hyvä jakaa enemmän.

Viime vuosina Suomessa on tehty tutkimusta aikuisten lapsuusmuistoissa esiintyvistä sukupolvisuhteista jonkin tietyn vanhemmilla esiintyneen problematiikan näkökulmasta. Itäpuisto (2005) on tutkinut, millaisia lapsuudenkokemuksia alkoholiongelmaisten vanhempi-

en kanssa eläminen synnyttää. Tulosten mukaan tutkituilla oli monia keinoja ja tapoja, joiden avulla he lapsuudenkodissa pärjäsivät vanhemman alkoholiongelmasta huolimatta, mutta tämän pärjäämisen kääntöpuolena olivat tunteet avuttomuudesta ja voimattomuudesta suhteessa vanhemman alkoholinkäyttöön. (emt., 115-118.)

Jähi (2004) on puolestaan tutkinut aikuisten lapsuuden muistoja ja kokemuksia oman vanhemman psyykkisestä sairaudesta. Psykkisesti sairastunut äiti näyttäytyi muistoissa pelottavana ja tuhoavana. Muistot ja kuvaukset äideistä olivat joko kauttaaltaan negatiivisia tai joissain tapauksissa niihin liittyi myös esimerkiksi rakkauden ja säälin tunteita. Kaikki tutkimukseen osallistuneet olivat aikuisuudessa aktiivisesti käsitelleet lapsuudenkokemuksiaan joko terapeuttien tai muiden ammattiauttajien kanssa. (emt., 158-159.)

Jakonen ja Mäkelä (2003) ovat pro gradu -tutkielmassaan tutkineet aikuisten muistoja lapsuudessa koetusta perheväkivallasta. Tulosten mukaan perheväkivallalla on pitkäaikaisia ja kokonaisvaltaisia vaikutuksia lapsuuteen ja myöhempään elämään. Lapsuudessa väkivalta oli häirinnyt itsetunnon kehittymistä ja hankaloittanut oppimista. Perheväkivalta oli monelle lapsuudessa myös asia, josta vaiettiin häpeän vuoksi. Lapsuuden jälkeenkin väkivallalla oli ollut vaikutuksia tutkittavien elämään muun muassa eristäytymisenä, masennuksena, itsetuhoisina ajatuksina ja rakastamisen vaikeutena. (emt., 63-68.)

Kirjallisuudesta löytyvien niin kotimaisten kuin ulkomaistenkin tutkimusten ja teoreettisten keskustelujen perusteella aikuissuhteiden pitkäaikaisista vaikutuksista lapsiin on vaikea tehdä yksiselitteisiä päätelmiä. Yleensä tutkimuksissa on lisäksi keskitytty ongelmanäkökulmaan, jolloin aikuisten myönteiset vaikutukset ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Lasten aikuissuhteista lähinnä vain lapsen ja hänen vanhempiansa välisten suhteiden merkitystä on tutkittu ja kiistatta useiden tehtyjen tutkimusten perusteella voidaan olettaa, että vanhemmilla on merkitystä lapseen ja hänen elämäänsä. Yksioikoisia johtopäätöksiä kielteisten vaikutusten pitkäaikaisuudesta tai voimakkuudesta ei mielestämme voi nykytietämyksen valossa vetää. Kiintymyssuhdetutkimuksissa on usein käytetty suuria aineistoja, jolloin keskiarvot ja enemmistöt ovat voineet hukuttaa alleen yksilöllisiä eroja. Lisäksi ihmisen elämään vaikuttavat monet muutkin ympäristötekijät kuin lapsuuden aikuissuhteet. Ihmiset ovat yksilöitä ja voivat myös reagoida samantyyppisiin tilanteisiin ja asioihin eri tavoin ja he voivat lisäksi tietoisesti pyrkiä toimimaan toisin kuin heidän lapsuudessaan on toimittu. Geneettisellä perimällä on vaikutuksensa näihin eroihin mutta myös monenlaisilla

ympäristötekijöillä ja elämäkokemuksilla. Suojaavia ja riskitekijöitä olisi hyvä tutkia enemmän myös sosiaalitieteissä, vaikka se yksilöllisten elämäkulkujen vuoksi voisi olla haastavaa.

Psykologian ja sosiaalipsykologian teoriat ovat kuitenkin yksimielisiä siitä, että kaksi asiaa on lapsen minuuden ja sosiaalisuuden kehityksessä välttämättömiä. Ensiksi lapset tarvitsevat kiinteitä suhteita toisten ihmisten kanssa, ei keiden tahansa tai alati vaihtuvien ihmisten kanssa vaan sellaisten kanssa, jotka sitoutuvat häneen. Toiseksi lapsi tarvitsee huolenpitoa ja rakkautta. Ilman omakohtaisesti koettua rakkautta lapsi ei opi välittämään itsestään, toisista ja yhteisöistään. (Järventie 2001, 106-107.)

2.4 Tutkimustehtävä

Tarkoituksenamme oli selvittää, ketkä ovat lapsuuden merkityksellisiä aikuisia ja miten heitä muistellaan. Aikuiset saivat olla perheen ja suvun sisältä tai ulkopuolelta, esimerkiksi vanhempi, isoäiti, tati, naapuri tai opettaja. Toisin kuin monissa aiemmissä tutkimuksissa, aikuiset saivat olla keitä tahansa - tärkeintä oli, että tutkittavat olivat itse kokeneet heidät merkityksellisiksi. Annoimme lisäksi haastateltaville vapauden itse määritellä lapsuuden ja aikuisuuden rajat. Tärkeänä pidimme haastateltavilta itseltään nousevia ajatuksia ja tilan antamista sille, mitä he halusivat aiheesta kertoa.

Tutkimustehtävänä oli siis selvittää, millaisia muistoja aikuisilla on lapsuudenaikaisista merkityksellisistä sukupolvisuhteistaan ja ovatko he kokeneet näillä suhteilla olevan vaikutuksia heidän omaan elämäänsä. Tähän pyrimme saamaan vastauksia seuraavien tutkimuskysymyksien avulla:

1. Keitä haastateltavat kokevat lapsuutensa merkityksellisiksi aikuisiksi?
2. Miksi nämä aikuiset ovat jääneet heille mieleen ja olleet merkityksellisiä (ja ovatko he olleet sitä myönteisellä vai kielteisellä tavalla vai sekä että)?
3. Millaisia vaikutuksia lapsuuden merkityksellisillä aikuisilla on ollut haastateltavien mielestä heidän elämäänsä?

Lapsuuden tarkastelu muistelun kautta ja haastatteluiden virikkeenä käyttämämme valokuvat tuovat oman erikoisuutensa toteuttamaamme haastattelututkimukseen. Yleisesti ottaen ja erityisesti Sukupolvet verkoksi -hankkeelle tutkimuksemme tulokset voivat tuoda lisää uutta tietoa lapsuudessa koetuista merkityksellisistä sukupolvien välisistä suhteista. Lisäksi haastatteluissa voi nousta esiin koettujen sukupolvisuhteiden vaikutuksia tutkittavien myöhempään elämään. Tutkimuksemme tuottaa kuvia eletyn lapsuuden aikuissuhteista. Haastattavien eri-ikäisyys saattaa lisätä näkökulmien ja kokemusten moninaisuutta.

3 LAPSUUSMUISTOJEN TUTKIMINEN

3.1 Lapsuuden muisteleminen, elämäkerrallisuus ja narratiivisuus

Aineistomme on muodostunut lapsuuden muistelemisen kautta. Muisteleminen, elämäkerrallisuus ja narratiivisuus limittyvät tutkimuksessamme oleellisella tavalla toisiinsa. Seuraavassa pyrimme selventämään näiden käsitteiden yhteenkietoutumista.

Muistot ovat tyypillisimpiä muistin tuotteita ja sisältöjä. Ne ovat mieleenpalautuksia aikaisemmista tapahtumista ja tilanteista, mahdollisesti hyvinkin kauan tapahtumien jälkeen. Muistot ovat osa ihmisen elämänhistoriaa ja oleellinen osa ihmisen persoonallisuutta ja identiteettiä. Muistot ovat tunnepitoisia ja yksilöllisiä elämyksiä korostavia. Niihin liittyy myös tapahtumien tulkintaa nykyisyydestä käsin, unohtamista sekä nostalgiaa. Henkilökohtaiseksi muistoksi kutsutaan yksittäistä, itse koetun tapahtuman tai tilanteen mieleen palauttamista. (Korkiakangas 1996, 17, 26, 34-37; Tuomaala 2000.)

Ihmisen muisti on varsin valikoiva ja subjektiivinen, mikä kyseenalaistaa muistojen totuudellisuutta (Korkiakangas 1996, 22). Muistoja ja muistamista tutkittaessa tulisi ottaa kantaa siihen, käsitetäänkö yksilön henkilökohtaisten muistojen vastaavan täydellisesti menneitä tapahtumia. Muistojen luonteesta todellisuuden kuvaajana on lähestytty useasta teoreettisesta näkökulmasta, joista tässä esittelemme kaksi vastakkaista näkökulmaa. Muistin kopioteorioissa yksilön muistojen ja eletyn elämän käsitetään olevan identtisiä toistensa kanssa. Muistelijan kertoessa elämänkertomustaan hän elää menneet tapahtumat uudelleen muuttumattomina ja vääristymättöminä. Sen sijaan konstruktio teorioiden mukaan muistille on ominaista, että eletyn elämän myötä muistot muuttuvat tai osittain unohtuvat kokonaan. Muisti tulkitsee, muokkaa ja valikoi menneisyyden tapahtumia. (Huotelin 1996, 26-28.) Häkkinen (1997, 23) tuo esille, että uusimman muistitutkimuksen mukaan muistin toiminta on luonteeltaan rakentavaa ja siten aivot kompensoivat toimintansa mahdollisia heikkouksia tuottamalla itse tietoa olemassa olevan tiedon pohjalta. Oikea ja aivojen tuottama tieto eivät kokemuksellisesti juurikaan poikkea toisistaan (emt). Muistoihin tutkimuksen aineistona tulee Korkiakankaan (1996, 12) mukaan suhtautua tietoisella kriittisyydellä. Luotetta-

vuotta voidaan parantaa varmistamalla tiedonantaja esimerkiksi jostain dokumenttiaineistosta tai muilta ihmisiltä.

Sosiaalipsykologiassa muisteleminen ymmärretään sosialisointia myötä opituksi taidoksi, jossa rakennetaan tulkintaa menneisyydestä muiden ihmisten ja erilaisten apuvälineiden, kuten valokuvien avulla (Saastamoinen 2000). Juhila (1994, 165) kirjoittaa, että muistaminen voidaan käsittää sosiaalisena tapahtumana. Muistamista voidaan pitää sosiaalisena tapahtumana silloin, kun sitä tarkastellaan muistelijan nykyisyydestä riippuvana merkityksellisenä toimintana. Muistaminen, kuten myös unohtaminen, integroituu jokapäiväisen elämän toimintaan. Näin ollen muistamista ei voi pitää menneen kopiointina tai vain ihmisen sisäisenä reflektiona. (esim. Edwards & Potter 1992, 48.) Ihmiset muokkaavat muistojaan jatkuvasti suhteuttamalla niitä elämäntilanteeseensa. Jokaista muistikuvausta voidaan siten pitää yhtenä konstruktiona eletystä tapahtumasta. (emt., 36-40.) Saarenheimo (1997) on tutkinut iäkkäiden ihmisten muistelupuhetta. Myös hän näkee muisteleminen tilannesidonnaisena sosiaalisena toimintana, jossa menneisyyttä tuotetaan koko ajan uudelleen (emt., 68).

Kerrottaessa muistoja lapsuudesta sivutaan niin oman lapsuusajan kuin nykyhetkenkin käsityksiä ja tulkintoja lapsuudesta. Lapsuudenkokemukset muodostuvat muistelun kautta menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden vuoropuheluna. Ne kerrotaan lapsen asemassa tapahtuneina mutta aikuisen näkökulmasta tulkittuina. Lapsuusmuistot, kuten muistot ylipäättään, muokkautuvat koko ajan ihmisen elämän aikana. Muisteltua lapsuutta rakentavat yksilöllisten muistikuvien lisäksi myös lapsuudessa vallinneet olosuhteet ja ympäristöt. Yksilölliset muistot siis kietoutuvat sosiaaliseen ja kulttuuriseen aikaan ja paikkaan. (Korkiakangas 1996, 11; Tuomaala 2000.)

Tutkimuksemme aineisto on kerätty eri-ikäisiltä aikuisilta. Tämä herättää väistämättä kysymyksen siitä, voiko lapsuutta tutkia aikuisten kertomana ja muisteleminen kautta. Lapsuuden sosiologiassa lapsuus ymmärretään kulttuurisena konstruktiona, jolloin lapsuudesta on mahdollista saada tietoa myös muiden kuin lasten itsensä, tässä tapauksessa aikuisten, kertomana. Lapsuudesta kertominen ei vaadi, että tutkittava olisi juuri tutkimushetkellä lapsi, koska konstruktionistisen käsityksen mukaan lapsuus käsitteenä, kokemuksena ja muistoina on myös muiden ymmärrettävissä. (Itäpuisto 2005, 62.) Myös muistin toiminta vaikuttaa muistamiseen. Korkiakangas (1996, 27) puhuu 'välähdyksenomaisista' tai eloi-

sista muistoista, jotka ovat olennaisia muistin toimintoja oman elämän tapahtumien muistamisessa. Tällaiset eloisat muistot liittyvät ihmiselle itselleen emotionaalisesti tärkeisiin tapahtumiin. Eloisien muistojen avulla voi palata muun muassa lapsuuteen ja tarkastella elettyä elämää lapsen näkökulmasta käsin.

Aikuisuuden ja lapsuuden välillä saattaa olla pitkäkin ajallinen ero, jolloin tulee mieleen kysymys mahdollisista muistivirheistä. Lapsuusmuistoja voi olla vaikeampi tutkia kuin myöhempiä elämänvaiheita, koska lapsuusmuistojen ajallinen etäisyys nykyhetkeen on kaukaisempi (Korkiakangas 1996, 26). Jähi (2001, 56) toteaa, että tutkijan on hyvä pitää mielessään kerrontahetken ja todellisen tapahtuman ajallinen etäisyys toisistaan, mutta tuo etäisyys ei kuitenkaan tee tutkimista mahdottomaksi, koska hyvinkin usein aikuisten kertomat lapsuudenkokemukset ovat jäsenneltyjä ja pohdittuja.

Käsitämme muistelemisen tapahtumana, jossa ihmiset tulkitsevat muistojaan menneisyyden lisäksi nykyhetkestä ja tulevaisuuden perspektiivistä käsin. Emme pidä muistoja suorina heijastuksina todellisuudesta ja menneistä tapahtumista. Emme ole niinkään kiinnostuneita siitä, ovatko tutkittavien muistot lapsuudesta täysin 'totuudenmukaisia' vaan pidämme tärkeämpänä sitä, millaisia merkityksiä muistoistaan kertovat antavat tapahtuneille kokemuksiin, ja millaisina he itse kokevat kertomiensa muistojen sisällöt ja niiden mahdolliset vaikutukset. Tärkeää ovat ihmisten kokemat tunteet ja ajatukset tapahtumista, sillä ne tekevät muistojen edustamista asioista asianomaisille merkityksellisiä.

Elämä ei ole vain sarja yksittäisiä muistoja ja tapahtumia vaan prosessi, josta jokaisen tulee tehdä itselle ja toisille ymmärrettävä ja hallittava kokonaisuus. Ymmärrettäväksi tekeminen tapahtuu siten, että ihminen kertoo elämästään itselleen ja muille ja tulee samalla itse kohteeksi, josta kerrotaan. Tällaista kertomusta, narratiivia, voidaan kutsua elämäkerraksi. Elämäkerran tuottaminen vaatii siten siis myös muistelemista eli menneiden tapahtumien mieleen palauttamista. Elämäkerta ei ole koskaan sisällöltään samanlainen, vaan se vaihtelee sen mukaan, missä kontekstissa sitä kerrotaan. Eri konteksteissa ihmiset antavat elämäkerralleen erilaisia merkityksiä. (Saastamoinen 2000.) Omaelämäkerrallinen näkökulma ja tutkimus ovat vakiinnuttaneet asemansa monilla tieteenaloilla. Kuitenkin lapsuusmuistojen tutkimus on jäänyt vähemmälle huomiolle, vaikka lapsuusmuistot ovat aina osa yksilön omaelämäkertaa. Lapsuus on perinteisesti nähty elämätarinoissa vain tarinan alkuna tai

sivujuonteena. (Korkiakangas 1996, 26, 47.) Omassa tutkimuksessamme keskitymme nimenomaan lapsuuden muistoihin.

Kun tutkimuksessa mielenkiinto kohdistuu tutkittavien kertomiin tarinoihin, voidaan puhua narratiivisesta tai elämäkerrallisesta lähestymistavasta. Narratiivisella lähestymistavalla voidaan kohdistaa huomio kertomuksiin tiedon välittäjänä ja rakentajana. (Heikkinen 2001, 116.) Narratiivisen lähestymistavan taustalta löytyy ajatus elämän ja identiteettien rakentumisesta tarinoiden kautta. Lähestymistavassa ollaan kiinnostuneita yksittäisten ihmisten ainutlaatuisista tavoista kokea, ajatella ja toimia. Koko elämän ja oman identiteetin katsotaan rakentuvan tarinoiden kautta. Omasta elämästään kertoessaan ihminen kertoo itselleen ja toisille eri tilanteissa eri tarinoita samalla muodostaen käsitystä omasta itsestään. Kerrotujen tarinoiden kautta ihminen pohtii ja reflektoi omaa elämäänsä samalla muodostaen omaa identiteettiään. (Syrjälä 2001, 204.)

Käsitteenä narratiivisuus on varsin laaja eikä sille myöskään ole vakiintunut suomenkielistä vastinetta. Synonyymejä narratiivisuudelle ovat muun muassa tarinallisuus, tarina ja kertomus. (Heikkinen 2001, 116.) Näitä käsitteitä käytetään useissa tutkimuksissa myös rinnakkain, kuten esimerkiksi Hänninen (1999) tekee. Myös me käytämme rinnakkain termejä kertomus, tarina ja narratiivi.

Narratiivisuuden käsitettä on käytetty monella eri tavalla tieteellisessä keskustelussa. Ensinnäkin narratiivisuudella voidaan tarkoittaa konstruktivistista tutkimusotetta, joka ottaa kantaa tietämisen tapaan ja tiedon luonteeseen (Heikkinen 2001, 118-119). Konstruktivistisen tutkimusotteen mukaan ihmiset muodostavat eli konstruoivat tiedon ja itsensä kertomusten kautta. Tieto on tämän mukaan koko ajan kehittyvä kertomus, joka muuttaa muotoaan. Uusi tieto ja tietämys rakentuvat aikaisempien tietojen ja kokemusten varaan. Ei ole olemassa vain yhtä ainutta todellisuutta, vaan jokainen ihminen rakentaa oman todellisuutensa vuorovaikutuksessa toisten kanssa. (emt., 119.) Eskolan ja Suorannan (1998, 142) mukaan tarinoihin voidaan suhtautua kahdella eri tavalla. Tarinat voidaan ymmärtää joko siten, että ne kertovat vääristelemättä todellisuudesta niin kuin se on tai niin, että ne on kirjoitettu jotain tiettyä tarkoitusta varten ja ovat kulttuurisia tuotteita, jotka luovat omalta osaltaan todellisuutta. Vilkkonen (1997, 91-92) on todennut elämäkertakirjoituksesta, ettei sitä voida pitää suorana heijastuksena todellisuudesta, vaan kirjoittajan tuotokseen vaikuttavat ne yksilö-, tilanne- ja kulttuuriset kontekstit, joissa kirjoittaminen tapahtuu. Elämäntarina

ei ole oikeasti tapahtunut, vaan se kerrotaan kullekin kulttuurille sopivilla tavoilla ja tämän päivän näkökulmasta konstruoiden. Kirjoittaessaan jokainen ihminen konstruoi menneitä tapahtumia omien kokemustensa pohjalta.

Tutkimuksemme lähestymistapaa voidaan pitää narratiivisena, koska ymmärrämme haastatteluaineistomme koostuvan erilaisista muistelemisen kautta tuotetuista kertomuksista lapsuuden merkityksellisistä sukupolvisuhteista. Olemme kiinnostuneita yksittäisten ihmisten muistelemisen kautta antamista merkityksistä. Ymmärrämme tutkittaviemme kertovan lapsuutta muistellessaan kertomuksia, narratiiveja omasta elämästään. Pidämme muistelemista siis tarinoiden kerronnan tapana, jonka kautta tutkittavat muodostavat ja hahmottavat omaa elämäkertansa. Kyse on eräänlaisesta omaelämäkerrallisen tarinan tuottamisesta. Konstruktionistisen tutkimusotteen mukaisesti ymmärrämme muistellen kerrotut tarinat konstruktiiivisesti tuotetuiksi. Kertomuksilla tutkittavat muodostavat käsitystä menneistä tapahtumista ja kertomusten muodostumiseen vaikuttavat aiemmat tiedot ja taidot sekä konteksti, jossa kertomuksia kerrotaan. Ymmärrämme analyysin kohteena olevat kertomukset lapsuuden merkityksellisistä sukupolvisuhteista ennen kaikkea kulttuurisina tuotteina ja tarinoina.

Narratiivisuuden käsitettä voidaan käyttää kuvaamaan myös tutkimusaineiston luonnetta, laatua (Heikkinen 2001, 121). Tällöin sillä voidaan tarkoittaa ensinnäkin aineiston kerronnallista tekstimuotoa, jolloin aineisto on joko suullisesti tai kirjallisesti tuotettua kerrontaa. Toiseksi narratiivisuudella saatetaan myös viitata kertomuksille tyypillisiin tunnuspiirteisiin, kuten alkuun, keskikohtaan, loppuun ja kertomusten juonellisuuteen.(emt., 121.) Omassa tutkimuksessamme narratiivisuus viittaa ennen kaikkea aineiston kerronnalliseen, tekstimuotoiseen laatuun. Haastatteluja analysoidessamme emme ole kiinnostuneita niissä käytetystä kielestä, kerronnasta emmekä juonirakenteesta, vaan ennen kaikkea sisällöstä.

3.2 Merkityksen käsite

Tutkimuksemme tarkoitus on tutkia lapsuuden *merkityksellisiä* aikuisia/sukupolvisuhteita. Miten merkitys on ymmärretty käsitteenä? Mitä merkityksellisyydellä tarkoitetaan tässä tutkimuksessa? Seuraavaksi tarkennamme näitä määrittelyjä.

Erilaiset tutkimustraditiot ja tulkintaperinteet antavat merkityksen käsitteelle erilaisia sisältöjä ja näkökulmia. Merkitys voi olla subjektiivista, elämyksellisesti koettua, intersubjektiivista (jaetut merkitykset), objektiivista, historiallista, yleistä ja niin edelleen. Näkökulmasta riippumatta ihmisten katsotaan toimivan merkitysten pohjalta. (Baumeister 1991, 12–13; Karjalainen & Siljander 1993, 335.) Merkitykset toimivat ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa viesteinä ja tuovat siihen säännönmukaisuutta. Oleellista merkitysten välittämisessä ja ymmärtämisessä on kyky tulkita merkitysten sisältöjä. Inhimillinen todellisuus on hyvin monimerkityksellistä, koska jokainen ihminen tulkitsee viestejä omista lähtökohdistaan käsin. Tämä saattaa joskus aiheuttaa ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa myös konfliktitilanteita. (Moilanen & Rähä 2001, 45; Karjalainen & Siljander 1993, 345.)

Subjektiiivisella asteella merkityksiä on ainakin kahdessa tasossa; korkean ja matalan tason merkityksiä. Korkean tason merkitykset ovat ihmiselle laajempia kokonaisuuksia, kuten elämäntarkoitus, ja ne liittyvät matalamman tason merkityksiin, kuten yksittäisten päivien tarkoituksiin. Ihmisen toiminta ja kokemukset voidaan johtaa hänen asioille ja ihmisille antamistaan korkean tason merkityksistä. (Baumeister 1991, 21.) Merkitykset ja niille annetut sisällöt eivät kuitenkaan ole ainoastaan yksilöllisesti tuotettuja, vaan ne ovat myös kulttuuri- ja kontekstisidonnaisia. Yksittäiset merkitykset muodostuvat kulttuurissa vallitsevien yhteisten toimintatapojen ja tarinoiden pohjalta. (Moilanen & Rähä 2001, 45-46.) Merkityksen tasoja, jotka erotellaan tiedostamattomiin ja tiedostettuihin merkityksiin, voidaan siis nähdä olevan kaiken kaikkiaan kolme: yksilöllinen (esim. tunteet, uskomukset, piilotajunta), yhteisöllinen (esim. normit, moraalit, perusmyytit) sekä universaali yhteisöllinen (yleispätevät ideat ja moraalit) (Karjalainen & Siljander 1993, 335-337; Moilanen & Rähä 2001, 46).

Omassa tutkimuksessamme olemme erityisesti kiinnostuneita yksilöllisen tason eli tutkittavien itsensä antamista merkityksistä muistelluille sukupolvisuhteille. Haastateltavat arvioivat lapsuutensa aikuisten merkityksellisyyttä itselleen valitsemalla valokuvia tietyistä henkilöistä ja perustelemalla valintansa. Jokainen heistä merkityksellistää aikuisia omista lähtökohdistaan ja elämänhistorioistaan käsin kulttuurin vaikutus mukaan lukien. Jos tutkittava ei ollut kokenut aikuista merkitykselliseksi lapsuudessa, ei hän todennäköisesti nosta tätä esille. Aikuisten merkitystä lapsuudessa voi lähestyä myös siten, kuinka aikuiset ovat vaikuttaneet tutkittavien elämään, toimintaan ja ajatteluun. Voisi kuvitella, että vaikutus on useimmiten sitä voimakkaampi esimerkiksi elämänvalintoihin ja -arvoihin mitä

merkityksellisemmäksi (myönteisesti tai kielteisesti) suhde aikuiseen koetaan. Tulkinnallisella tasolla tehtävämme on yrittää hahmottaa haastateltavien muisteltua kokemusmaailmaa ja pyrkiä ymmärtämään haastateltavien antamia merkityksiä heidän omista ainutkertaisista konteksteistaan käsin (ks. Karjalainen & Siljander 1993, 336). Jokaisen haastateltavan litteroitu puhe on aineistoa, joka heijastaa heidän merkityksiään (emt., 342-343). Tulee kuitenkin huomioida, että haastattelutilanne on voinut vaikuttaa annettuihin merkityksiin.

3.3 Virikkeellinen haastattelu aineistonkeruumenetelmänä

Tutkimuksemme on luonteeltaan laadullinen eli kvalitatiivinen. Laadullinen tutkimus terminä voi kattaa kaikki tutkimuksen tekovaiheet aineistonkeruumenetelmistä analyysiin ja johtopäätöksiin. Eskolan ja Suorannan (1998) mukaan laadullinen tutkimus tarkoittaa ensinnäkin erityisiä aineistonkeruumenetelmiä. Laadullisessa tutkimuksessa on mahdollista hankkia aineisto monella eri tavalla, muun muassa haastattelemalla, havainnoimalla tai käyttämällä valmiita aineistoja. Tunnusomaista on, että aineisto on tekstimuotoista. (emt., 15, 119.) Kiviniemen (2001) mukaan laadullisen tutkimuksen aineistonkeruussa käytetään usein menetelmiä, jotka vievät tutkijan lähelle tutkittaviaan. Yleensä tarkoituksena on saada esiin tutkittavien näkökulma tutkittavasta ilmiöstä. Toisaalta laadullinen tutkimus on myös luonteeltaan tulkinnallinen, sillä se on tutkijan tulkintojen perusteella väritynyt tuotos. (emt., 68, 79.) Tutkimuksemme on taustafilosofialtaan konstruktivistinen, sillä käsitämme todellisuuden olevan pikemmin suhteellista kuin realistista. Tällöin todellisuus on subjektiivista ja kontekstisidonnaista. Tietoa suhteellisesta todellisuudesta saadaan tutkijan ja tutkittavan vuorovaikutuksen kautta, ja tulokset ovat tutkijan tekemiä tulkintoja tutkittavasta ilmiöstä. (Metsämuuronen 2003, 163-166.)

Laadullisen tutkimuksen tunnuspiirteinä pidetään myös harkinnanvaraista poimintaa tai näytettä. Harkinnanvaraisella poiminnalla tai näytteellä tarkoitetaan suhteellisen pientä tapausten määrää, jotka sitten pyritään analysoimaan mahdollisimman perusteellisesti. Aineisto voi olla pienikin, koska tutkimuksessa ei pyritä tilastollisiin yleistyksiin. Laadullisessa tutkimuksessa olennaisinta on pyrkiä kuvaamaan tai ymmärtämään jotain ilmiötä tai tapahtumaa ja antamaan sille mielekäs tulkinta. (Eskola & Suoranta 1998, 18, 61.)

Saarela-Kinnusen ja Eskolan (2001, 158) mukaan laadullisessa tutkimuksessa on jouduttu pohtimaan kysymyksiä tutkimuksen yleistettävyydestä ja edustavuudesta. Tilastollisen ajattelun mukaisesta yleistettävyydestä on jouduttu tinkimään. Syrjälä ja Numminen (1988) näkevät, että tärkeämpää on tapauksen kokonaisvaltainen ymmärtäminen kuin yleistäminen. Tilastollisen yleistettävyyden sijaan laadullisessa tutkimuksessa voidaan puhua teoreettisesta yleistettävyydestä, jolloin keskeistä ovat tutkijan aineistostaan tekemät tulkinnot. (emt., 163.)

Omassa tutkimuksessamme emme pyri yleistettävyyteen vaan analysoimme pienen aikuisryhmän muistoja ja niissä esiintyvää variaatiota. Koimme haastattelun menetelmänä sellaiseksi, jossa tutkimusjoukon pienuudesta huolimatta voisi olla mahdollisuus selvittää suhteellisen perusteellisesti tutkittavien omien kertomusten sisältöjä. Tämä vaatii kuitenkin huolellista analyysia ja tulosten linkittämistä aiempaan tutkimukseen. Valitsimme haastattelumenetelmän lisäksi sen vuoksi, että halusimme hyödyntää valokuvia aineistonkeruussa. Tarkoituksena oli tarkastella haastateltavien kanssa heidän henkilökohtaisia valokuviaan ja keskustella niistä. Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2004, 194) mukaan haastattelun eräs etu on se, että se soveltuu vähemmän kartoitettujen aiheiden tutkimiseen. Aihettamme ei ole paljon tutkittu. Lisäksi valitsemamme aineistonkeruumenetelmä oli sellainen, jonka tunsimme parhaiten hallitsevamme.

Aineistonkeruumenetelmäämme voisi luonnehtia virikkeelliseksi haastatteluksi, jossa annettiin tilaa haastateltavien omalle äänelle. Virikkeellisessä haastattelussa voidaan käyttää erilaisia apuvälineitä, kuten esimerkiksi valokuvia tai tekstikatkelmia, aktivoimaan haastateltavien ajattelua ja sitä kautta synnyttämään keskustelua kulloinkin kyseessä olevasta aiheesta (ks. Törrönen 2001, 205-217). Käyttämämme haastattelumenetelmä sisälsi aineksia sekä avoimesta että teemahaastattelusta. Avoin haastattelu muistuttaa tavallista keskustelua, jossa edellinen haastateltavan vastaus saa aikaan seuraavan kysymyksen (Hirsjärvi & Hurme 2001, 45-46). Teemahaastattelussa käytetään apuvälineenä etukäteen määrättyjä teema-alueita ja huolehditaan siitä, että ne käydään haastattelun kuluessa läpi (Eskola & Suoranta 1998, 87). Teemahaastattelusta puuttuu strukturoidulle lomakehaastattelulle tyyppillinen kysymysten tarkka muoto ja järjestys, mutta se ei kuitenkaan ole niin vapaa kuin avoin haastattelu (Hirsjärvi & Hurme 2001, 48). Pyrimme mahdollisimman avoimeen haastatteluun, jossa keskustelunomaisuus ja vapaamuotoisuus säilytettäisiin etenemällä etupäässä haastateltavien ehdoilla ja heidän esille ottamiinsa asioihin reagoimalla. Mieles-

tämme kuitenkin oli järkevää käyttää joitakin apukysymyksiä (ks. liite 1) tukena, jotta saisimme vastaukset tutkimuskysymyksiimme. Kävimme haastattelujen lopuksi ne apukysymyslistamme kysymykset läpi, jotka eivät olleet spontaanisti tulleet esille haastattelun kuussa. Huolehdimme näin ollen teemahaastattelun tapaan tiettyjen aiheiden läpikäymisestä kaikkien tutkittavien kanssa. Apukysymyslistaan turvauduttiin myös silloin, mikäli keskustelu merkityksellisistä aikuisista ei luontevasti jatkunut.

3.4 Valokuvat haastattelun virikkeenä

Tutkimuksessamme hyödynsimme aineistonkeruussa haastateltavien henkilökohtaisia valokuvia, joiden oli tarkoitus toimia virikkeenä haastattelun kululle. Pyysimme haastateltavia valitsemaan haastattelutilanteeseen omia lapsuuden aikaisia valokuviaan, jotka jollain tavalla esittävät, muistuttavat, kuvaavat tai kertovat omista merkityksellisistä lapsuuden aikuisista. Kuitenkin jokin muukin kuva kuin valokuva kävi, ja mikäli haastateltavilla ei ollut olemassa aiheesta kuvia, sekään ei ollut este haastattelulle.

Viime vuosina visuaalisten menetelmien käyttö tutkimusmenetelmänä on lisääntynyt (Knowles & Sweetman 2004, 1). Knowlesin ja Sweetmanin (2004) toimittamassa teoksessa esitellään lukuisia eri tapoja, joilla erityisesti valokuvia on hyödynnetty tutkimuksen teossa. Valokuvia, kuten muitakin visuaalisia menetelmiä, on teoksen mukaan käytetty kuvaamaan yksilön suhdetta erilaisiin sosiaalisiin tiloihin, paikkoihin ja toimintoihin, kuten yksityisiin tiloihin (esim. koti) ja julkisiin tiloihin (esim. ravintola, kaupunki). Visuaalisten menetelmien käyttö ymmärretään teoksessa ennen kaikkea osana koko tutkimusprosessia, ja niitä käytetään muiden tutkimusmenetelmien ohella.

Valokuvia voidaan pitää eräänlaisena siltana ja virikkeenä muistoihin. Erityisesti perhealbumeissa olevat valokuvat kertovat niistä hetkistä ja ihmisistä, joiden voidaan katsoa olleen kuvaushetkenä niin tärkeitä, että ne on haluttu tallentaa. Täten itse otetut valokuvat sisältävätkin paljon tunteita. (Bell 2004, 56.) Seija Ulkuniemen (1999, 18) mukaan kuvatut tilanteet ovat se osa menneisyyttämme, josta halutaan pitää kiinni. Henkilökohtaisissa valokuvissa ei ole niinkään tärkeää se, mitä ne sisältävät tai esittävät, vaan erityisen tärkeitä ovat niistä syntyvät mielikuvat ja muistot. Tällaisten omien perhevalokuvien katselun pohjalta ihmiset luovat merkityksiä tapahtumista. Nämä luodut merkitykset eivät läheskään

aina ole välttämättä samoja, joita kuvan ottajalla on tapahtumahetkellä ollut mielessään. Valokuvien merkitys ja niiden pohjalta heräävät muistot riippuvat siitä, kuka niitä katsoo. Esimerkiksi erilaiset elämäkokemukset ja valokuvissa esiintyvien tilanteiden tai ihmisten merkittävyys vaikuttavat tulkintoihin ja muistoihin. Kuvien avulla voi myös palautua mieleen sellaisiakin muistoja, jotka ovat jo unohtuneet. (Bell 2004, 56.) Bellin haastatteleva Seija Ulkuniemi toteaa, että valokuvien avulla ihmiset tuottavat visuaalista elämänhistoriaansa, usein tiedostamattaan. Niiden kautta ihmiset voivat pohtia ja tulkita oman elämän tapahtumia ja nähdä ne eri näkökulmasta kuin kuvaustilanteessa. (emt.)

Valokuvat rikastuttivat niin haastatteluja vuorovaikutustilanteina kuin haastattelua tutkimusmenetelmänäkin. Kuvat auttoivat haastateltavia orientoitumaan lapsuuden muistoihin ja pohtimaan niitä, ne toimivat muistinvirkistäjänä ja lisäsivät henkilökohtaisuutta. Moni haastateltava kertoi spontaanisti ja automaattisesti useista aiheista, joista halusimme kuulla. Valokuvat toimivat siinä tärkeänä virikkeenä. Joillakin haastateltavilla oli runsaasti valokuvia mukanaan, mutta ei välttämättä kaikista merkityksellisistä aikuisista. Esimerkiksi opettajista ei tuotu valokuvia, mikä saattoi johtua koulukuvien vähäisyydestä tai virallisuudesta: ”*Se on aina joka himputin koulukuvassa samannäkönen se Risto ja sama paita me lekee aina.. ja niin toinen*” (M6) tai esimerkiksi siitä, että opettajista päätettiin kertoa vasta haastattelutilanteessa. Kielteisiä opettajia muistellut ei välttämättä halunnut lisätä kipeitä muistojaan opettajien valokuvien katselulla.

Eräällä haastateltavalla ei ollut lapsuuden valokuvia mukanaan, mutta sen sijaan yhteisvalokuva hänestä ja äidistä heidän molempien ollessa aikuisia. Vanhimman sukupolven tutkittavien lapsuudessa valokuvia otettiin hyvin vähän. Jos tuolloin valokuvia otettiin, kuvaustilanteisiin oli valmistauduttu hyvin ennen kuvanottoa. Nykypäivälle tyypillisiä näppäilykuvia ei tuolloin ollut varaa tai mahdollisuuksia ottaa. Eräs haastattelu, josta valokuvat puuttuivat kokonaan, jäi sisällöllisesti köyhemmäksi sekä ilmapiiriltään keinotekoisemmaksi ja jäykemmäksi. Vuorovaikutus ei ollut niin sujuvaa ja välitöntä. Valokuvien käyttö mielestämme rikastutti haastatteluja. Valokuvat innostuttivat, lisäsivät ja värjäsivät kerrontaa, lisäsivät vastavuoroista keskustelua ja tekivät haastattelusta sujuvan ja ilmapiiriltään rennon. Oli häkellyttävää huomata, että valokuvilla vaikutti olevan suurempi merkitys kuin arvasimmekaan. Tuntui, että niin haastateltavat kuin me itsekkin pystyimme jotenkin syvennymään aiheeseen ja asioihin enemmän valokuvien ollessa tilanteessa mukana. Valokuvat toimivat myös eräänlaisina ankkureina siten, että valokuvista kysymällä voitiin palata ta-

kaisin aiheeseen, jos keskustelu oli lähtenyt rönsyilemään. Valokuvien avulla oli lisäksi helpompaa tehdä lisäkysymyksiä eikä tarvinnut niin herkästi tukeutua apukysymyslistaan.

3.5 Tutkimuseettiset kysymykset

Jokaiseen tutkimukseen liittyy eettisiä kysymyksiä, koska tutkija joutuu tutkimuksen teon aikana tekemään lukuisia erilaisia päätöksiä ja rajauksia (Eskola & Suoranta 1998, 52). Jo tutkimusaiheen valinta on eettinen kysymys. Tutkimusaihetta valittaessa tulisi pohtia, kenen ehdoilla aihe valitaan ja miksi tutkimukseen ryhdytään. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 126.) Tutkielmamme aiheen valintaan vaikutti ennen kaikkea aiheen mielenkiintoisuus, joten tutkimusaiheen valinta tapahtui siis lähinnä omista lähtökohdistamme mutta kuitenkin yhteistyössä Sukupolvet verkoksi -hankkeen kanssa. Myös ajankohtaisuudella ja uuden tiedon saamisella oli suurta vaikutusta aiheen valintaan.

Tiedonhankintaan ja tutkittavien suojaan liittyvät kysymykset ovat osa tutkimuksen eettistä pohdintaa (Tuomi & Sarajärvi 2002, 128). Eskola ja Suoranta (1998) korostavat, että mikäli tietoja hankittaessa on luvattu niiden nimettömyys, tuloksia julkaistaessa on huolehdittava siitä, ettei tutkittavien henkilöllisyys millään tavalla paljastu (emt., 57). Olemme pyrkineet varmistamaan tutkittavien anonymiteetin tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa.

Tutkimuksessa tulee noudattaa ihmisarvon kunnioittamisen periaatetta, jonka mukaan on väärin aiheuttaa vahinkoa tai loukata tutkittavia tutkimuksen tarkoituksista riippumatta. Tärkeitä kysymyksiä muun muassa ovat, mitä hyötyä tai haittaa tutkittaville tutkimukseen osallistumisesta on ja kuinka ollaan johdattamatta tutkittavia harhaan. (Eskola & Suoranta 1998, 56.) Suurin osa haastateltavistamme ilmaisi kokeneensa haastattelun mukavaksi tuokioksi. Kielteisiä vaikutuksia emme kenenkään kohdalla huomanneet. Aihe ei todennäköisesti ollut arkaluonteisimmasta päästä, mutta toisaalta ikäviäkin muistoja omasta lapsuudesta tuli esiin. Jälkeenpäin ajateltuna olisi ehkä ollut huomaavaista parin haastateltavan kohdalla heidän lähtiessään kysyä, onko kaikki varmasti hyvin. Emme usko, että olisimme tulleet harhaanjohtaneeksi tutkittavia. Mielestämme emme antaneet haastateltavillemme kyseenalaista tietoa, vaan kerroimme tutkimukseemme liittyvistä asioista totuudenmukaisesti. Yritimme myös olla ohjailematta tutkittavia liikaa. Aiheen valinta, haastatteluohjeistus (ks. liite 2) ja apukysymysten käyttö luonnollisesti ohjasivat tutkittavia ajattelemaan

tiettyjä asioita, mutta muilta osin yritimme pysyä mahdollisimman neutraaleina ja avoimena haastateltavien omille ajatuksille.

Jokaiselle tutkittavalle tulee antaa riittävä informaatio tutkimuksen tavoitteesta ja luonteesta, ja vastaamisen vapaaehtoisuutta on korostettava (Eskola & Suoranta 1998, 56). Tutkimuksemme tiedottamisesta ja tutkittavien vapaaehtoisesta suostumuksesta huolehdittiin. Hyvään tieteelliseen käytäntöön Tuomen ja Sarajärven (2002, 129-130) mukaan kuuluvat myös muun muassa mahdollisimman tarkka menetelmien ja tulosten raportointi sekä lähdeviitteiden järkevä merkitsemistapa, joihin olemme kiinnittäneet tutkielmassamme huomiota.

Koska tutkimuksen tulokset ovat eräs tulkinta eräänä hetkenä kerätystä aineistosta, tutkimuksen luotettavuuden arviointi on tärkeää. Perinteiset arvioinnin käsitteet ovat olleet reliabiliteetti ja validiteetti. Reliabiliteetilla tarkoitetaan mittaustulosten toistettavuutta, eli käytetyn mittauksen tai tutkimuksen kykyä antaa ei-sattumanvaraisia tuloksia. Käytännössä tällöin tuloksia voidaan pitää luotettavina, jos tutkimus on toistettavissa ja eri tutkimuskerroilla saadaan sama tulos. Validiudella eli pätevyydellä tarkoitetaan käytettyjen mittausten tai menetelmien kykyä mitata sitä, mitä on tarkoituskin mitata. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa reliabiliteetti ja validiteetti ovat saaneet erilaisia tulkintoja, eikä niitä voi käyttää samalla tavalla kuin kvantitatiivisessa tutkimuksessa. Perinteiset luotettavuuden ja pätevyyden arvoinnit eivät tule kysymykseen ihmisten ainutlaatuisuuden vuoksi. Sen sijaan laadullisen tutkimuksen luotettavuutta lisää tarkka selostus tutkimuksen toteuttamisesta kaikkine vaiheineen. Tutkimuksessa olisi hyvä kuvata muun muassa haastattelun olosuhteet ja paikat, haastatteluihin käytetty aika, häiriötekijät, virhetulkinnat sekä tutkijan itsearviointi tilanteesta. Analyysin luokittelujen, tehtyjen tulkintojen ja päätelmien perusteet on luonnollisesti selvennettävä. (Hirsjärvi ym. 2004, 216-218.)

Olemme pyrkineet huolellisesti perustelemaan tekemämme ratkaisut aineiston keräämisessä, käsittelyssä, analysoinnissa, tulkinnoissa ja johtopäätöksissä. Analyysimme ja tulkintojemme tueksi sekä tutkimuksen luotettavuuden parantamiseksi olemme esittäneet aineistositaatteja raportoinnin yhteydessä. Olemme tarkastelleet tutkimustuloksiamme myös muiden aiheesta tehtyjen tutkimusten valossa ja sukupolvien välisiin suhteisiin liittyvän teoriakirjallisuuden avulla. Näin olemme verranneet tutkimuksen antia aikaisempaan tietoon lapsuuden aikuisten merkityksestä. Olemme myös huolehtineet siitä, että molemmat

tekijät ovat päässeet näkemyksillään tasapuolisesti vaikuttamaan tehtyihin valintoihin. Parityön etuna on, että silloin voidaan hyödyntää kahden ihmisen tulkintoja asioista (ks. Tuomi & Sarajärvi 2002, 142).

Parityöskentelyssä olemme pitäneet tärkeänä ajatusten vaihtoa, molempien panoksen toteutumista ja tekemisen päällekkäisyyksien välttämistä. Asuessamme kaukana toisistamme ei yhteisiä tapaamisia ole tutkielman teon loppuvaiheessa ollut kovin usein, mutta yhteydenpito on onnistunut hyvin sähköpostin ja puhelimen välityksellä. Aineiston kerääminen oli helppo puolittaa, koska haastateltavia oli tasaluvullinen määrä. Myös muissa työvaiheissa olemme pyrkineet jakamaan töitä tasapuolisesti, mutta toisen ollessa kiireisempi toinen teki enemmän, jota myöhemmin tasoiteltiin. Kumpikin meistä oli aidosti innostunut tutkielman aiheesta ja tutkimusprosessista.

Aineiston analysoimme ja tutkimusraportin kirjoitimme valmiiksi noin kahden vuoden päästä aineistonkeruusta. Tärkeää kuitenkin oli, että olimme purkaneet nauhat koneelle heti haastatteluiden teon jälkeen, jolloin ne olivat tuoreessa muistissa virheiden minimoimiseksi. Olimme myös tehneet alustavia huomioita aineistosta ja kirjoittaneet ajatuksia haastatteluprosessista päiväkirjaan. Analysointia varten tutustuimme aineistoon uudelleen erityisen huolellisesti. Edellä mainitut seikat ovat olleet tärkeitä, koska analyysinteko viivästyi ja näin ollen sillä on voinut olla vaikutusta lopputulokseen. Aivan tuoreessa muistissa haastattelut eivät enää olleet, mutta toisaalta haastatteluaineisto oli sisältörikas, mikä auttoi. Mahdollista on toisaalta sekin, että perehdyimme aineistoon viiveen vuoksi tarkemmin. Muussa tapauksessa olisimme voineet luottaa muistiimme enemmän ja tulkita vähemmällä itsekritiikillä, mikä olisi osaltaan voinut lisätä virheitä. Koko pitkän tutkimusprosessimme aikana olemme oppineet paljon niin aloittelevina tutkijoina kuin ihmisinäkin itsestämme ja muista ihmisistä. Ajoittaiset toivottomuuden tunteet, tekemisen viivästymiset sekä epävarmuuden ja keskeneräisyyden sietäminen on kasvattanut molempia suuresti.

Haastatteluohjeistukseen (liite 2) panostimme, jotta haastateltavat tietäisivät tarkasti, mikä aiheemme on ja mitä siihen liittyy. Haastattelun apukysymyslistan avulla varmistimme, että tulimme haastattelutilanteessa käsitelleeksi kaikki tutkimustehtävämme kannalta olennaisiksi katsomamme asiat. Apukysymyslistan käytöllä varmistimme myös sen, että molemmat haastattelijat kävivät haastattelutilanteissa läpi samoja aiheita. Haastattelujen nauhoittamisella ja sanasta sanaan purkamisella pyrimme saamaan tutkimustulosten kannalta

yksityiskohtaista ja mahdollisimman luotettavaa tietoa. Näin menettelemällä yritimme lisäksi minimoida mahdolliset meistä johtuvat virheet.

Grönforsin (1985, 138) mukaan nauhurin käyttö haastattelussa vaikuttaa tutkittavien käyttäytymiseen ja näin ollen tiedon luotettavuuteen. Emme kuitenkaan havainneet tutkittaviemme tuntevan oloaan erityisen epämukavaksi nauhurin johdosta, mutta tästä ei voi koskaan olla varma. Hirsjärvi ym. (2004, 195) toteavat, että aineiston luotettavuutta voi heikentää tutkittavien taipumus antaa sosiaalisesti suotavia vastauksia, mikä voi vaikeuttaa totuudenmukaisen tiedon saantia. Mahdollista on, että kaikki haastateltavat eivät halunneet jakaa esimerkiksi kielteisiä kokemuksia lapsuuden aikuissuhteista. Lisäksi aika on voinut kullata muistoja. Toisaalta pidempi aikaperspektiivi lapsuuteen ja muut elämäkokemukset ovat voineet auttaa lapsuuden kokemusten suhteuttamisessa elämässä. Kaunistelevia vastauksia on mahdotonta täysin estää, mutta omalta osaltamme haastattelijoina pyrimme luomaan luottamusta herättävää ja rentoa ilmapiiriä (ks. Eskola & Suoranta 1998, 94).

3.6 Keitä haastateltavat olivat?

Sukupolvet verkoksi -hankkeen kautta saaduista 12 haastateltavasta yksi oli mies ja loput naisia. Tutkimuseettisistä tunnistamissyistä emme tulosten aineistositaateissa erittele, oliko kyse naisesta vai miehestä. Sukupuolen erittely ei ole mielestämme oleellista tutkimusjoukon pienuuden sekä miesten vähäisyyden vuoksi. Haastateltavat olivat syntyneet vuosina 1939-1985. Eniten (9/12) oli -80 ja -70-luvuilla syntyneitä. Nuorin haastateltava oli haastatteluhetkellä 20-vuotias ja vanhin 66-vuotias. Haastateltavista kahdeksan opiskeli, ja kahdella heistä oli ennestään ammatti. Yksi haastateltava oli kotiäitinä, yksi oli työelämässä ja kaksi eläkkeellä. Haastateltavat edustivat erilaisia koulutus- ja ammattialoja, esimerkiksi matemaattis-luonnontieteitä sekä sosiaali- ja terveysalaa. Puolet haastateltavista oli asunut lapsuudessaan maaseudulla ja puolet kaupungissa. Kaupungissa asuneista neljä oli asunut melko pienessä kaupungissa ja kaksi suuremmassa. Kaikilla haastateltavilla oli lapsuusaikana yhdestä viiteen sisarusta tai sisaruspuolta sekä äiti ja isä lukuun ottamatta yhtä haastateltavaa, jonka isä kuoli hänen ollessaan pieni lapsi. Kahden haastateltavan vanhemmat olivat eronneet. Haastatteluhetkellä yhdeksän tutkittavista asui yksin, yksi asui avoliitossa ja kaksi oli naimisissa, joista toisella oli lapsia. Vapaaehtoistyössä Sukupolvet

verkoksi -hankkeessa mentoreina he olivat toimineet vaihtelevasti noin kolmesta kuukaudesta 2,5 vuoteen.

3.7 Aineiston keruun toteuttaminen

Osallistuimme Sukupolvet verkoksi -hankkeen mentoreiden yhteiseen vertaistapaamiseen tammikuussa 2005. Siellä kerroimme tutkimuksestamme ja haastatteluaineiston keräämisestä. Kaikki tapaamiseen osallistuneet mentorit olivat halukkaita antamaan meille yhteystietonsa ja osallistumaan haastatteluun. Hankkeen projektityöntekijä selvitti tapaamisesta poissa olleiden mentoreiden halukkuutta osallistua tutkimukseen ja yhteystietojensa antamiseen. Heistä vain harva halusi antaa meille yhteystietonsa jatkoa varten. Näin ollen yhteensä 24 mentorista 13 suostui tutkimukseen. Heille lähetimme helmikuussa 2005 haastatteluohjeistuksen, jossa informoimme tulevasta aineistonkeruustamme ja kerroimme ottavamme puhelimitse yhteyttä jokaiseen haastatteluajankohdan sopimiseksi. Näistä 13 mentorista yksi perui osallistumisensa viime metreillä, joten kaiken kaikkiaan lopullinen haastateltavien määrä oli 12 mentoria eli puolet Jyväskylän alueen mentoreista vuonna 2005.

Eroavaisuuksia tutkimukseemme osallistuneiden ja osallistumattomien mentoreiden välillä ei juuri ollut. Sekä osallistuneet että osallistumattomat olivat monenikäisiä, osalla molempiin ryhmiin kuuluvista oli puoliso tai he seurustelivat ja joukkoon mahtui niin opiskelijoita, työssäkäyviä kuin eläkeläisiäkin. Miehet olivat aliedustettuina molemmissa ryhmissä. Omia lapsia oli molemmissa ryhmissä vain yhdellä. Sekä tutkimukseen osallistumattomat että osallistuneet olivat toimineet mentoreina ajallisesti vaihtelevasti. Osallistumattomista vastikään aloittaneita oli kaksi. Loput olivat olleet noin vuoden mukana. Heidät oli juuri syksyllä projektin puitteissa palautehaastateltu, mikä saattoi osaltaan vaikuttaa haluttomuuteen osallistua. Eroina osallistumattomien ja osallistuneiden välillä oli se, että osallistumattomiin kuului myös työttömiä ja suurin osa osallistuneista oli opiskelijoita. Emme voi tarkasti sanoa, miksi kaikki eivät halunneet osallistua tutkimukseen. Muutama kuitenkin vetosi kiireeseen tai siihen, ettei tuntenut mielenkiintoa asiaan.

Merkittävää oli, että kaikki mentorit, jotka näimme mentoritapaamisessa, olivat halukkaita suostumaan haastateltaviksi. On mahdollista, että kyse oli esimerkiksi siitä, että ne mentorit, jotka eivät olleet tapaamisessa, olivat hyvin kiireisiä juuri niihin aikoihin eivätkä siten

löytäneet aikaa haastatteluillekään. Toisaalta tapaamisessa läsnä olleet mentorit saattoivat olla vain muuten vihkiytyneempiä mentorointitoimintaan tai innokkaampia haastatteluun lähtemiseen. Ehkä myös meidän osallistumisellamme mentoritapaamiseen saattoi olla vaikutusta. Läsnä olleet mentorit näkivät meidät konkreettisesti ja kuulivat meidän suustamme suunnitteilla olevasta tutkimuksesta. Heillä oli mahdollisuus myös kysyä aiheesta ja aineistonkeruustamme ja saada epäselvissä asioissa tarkennusta helposti ja nopeasti.

Haastatteluohjeistuksen laatimista pidimme tutkimuksen onnistumisen kannalta erittäin tärkeänä vaiheena. Sen selkeydellä ja informatiivisuudella pyrimme osaltaan takaamaan, että saisimme vastaukset asettamiimme tutkimuskysymyksiimme. Haastatteluohjeistus myös auttoi mentoreita valmistautumaan haastatteluun. Haastatteluohjeistuksen sekä haastattelun tausta- ja apukysymyslistan työstämisvaiheissa saimme palautetta ja kommentteja sekä tutkielmamme ohjaajalta että Sukupolvet verkoksi -hankkeen projektityöntekijältä. Apukysymyslistan toimivuutta esitetasimme muutamalla tuntemallamme henkilöllä.

Haastatteluohjeistuksessa ja haastattelutilanteissa käytimme sukupolvisuhde -termin sijaan aikuissuhde -termiä kahdesta syystä. Ensiksikin koimme aikuissuhde -termin sukupolvisuhde -termiä konkreettisemmaksi, elämänläheisemmäksi ja helpommin ymmärrettäväksi. Toiseksi ajattelimme, että puhumalla aikuisista saisimme monipuolisemman kuvan oman määritelmämme mukaisista sukupolvisuhteista. On nimittäin mahdollista, että ihmiset saattavat helposti arkiajattelussaan ymmärtää sukupolvisuhteen hyvinkin suppeasti, esimerkiksi vain lasten ja iäkkäiden ihmisten suhteiden kautta. Halusimme minimoida tällaisia mahdollisia stereotyyppisiä oletuksia.

Haastatteluohjeistuksen lähetimme haastateltaville yksitellen sähköpostin välityksellä ja yhdelle kirjeitse, koska sähköpostiosoite puuttui. Lähettämällä sähköpostia vastaanottaja kerrallaan halusimme taata, että tutkittavien henkilöllisyys pysyisi muilta osallistujilta salassa. Sähköpostin käyttäminen oli mielestämme perusteltua siksi, että sillä oli mahdollista tavoittaa helposti tutkittavat. Lisäksi mentorit ovat Sukupolvet verkoksi -hankkeessa tottuneet sähköpostin käyttämiseen yhteydenpitovälineenä projektityöntekijään.

Maaliskuun alussa 2005 otimme puhelimitse yhteyttä tutkimukseen osallistumisesta kiinnostuneisiin mentoreihin sopiaksemme heidän kanssaan haastatteluajankohdasta. Ennen varsinaisia haastatteluja sovimme yhteisistä pelisäännöistä haastattelijoina. Tiedostimme

kuitenkin myös sen, että molempien persoonallisuus vaikuttaa haastattelijan rooliin ja syntyviin vuorovaikutustilanteisiin (ks. Hirsjärvi & Hurme 2001, 49).

Mentoreiden haastattelemisen tapahtui maaliskuussa 2005. Kumpikin meistä tekijöistä haastatteli kuutta mentoria. Osa haastatteluista toteutettiin haastateltavien kotona ja osa hankkeella käytössään olevassa kokoushuoneessa riippuen siitä, kumpi vaihtoehto haastateltaville sopi paremmin. Haastatteluiden ajallinen kesto vaihteli hieman alle tunnista noin kolmeen tuntiin, keskimäärin ne kestivät puolitoista tuntia. Toisilla oli enemmän kerrottavaa kuin toisilla. Vuorovaikutustilanteessa meidän tutkijoiden persoonallisuudella oli myös oma vaikutuksensa: olemme erilaisia ihmisiä ja haastattelijoina keskenämme. Lisäksi jokainen haastattelutilanne oli ainutkertainen ja yksilöllinen, jota rakensivat kulloinkin läsnä olevat osapuolet sen hetkisine tuntemuksineen ja ajatuksineen. Jotkut saattoivat olla esimerkiksi virkeämpiä tai paremmalla tuulella kuin toiset, millä on voinut olla vaikutusta aineistoon. Saimme jokaiselta haastateltavalta luvan nauhoittaa haastattelut. Sen johdosta pystyimme paremmin keskittymään niin vuorovaikutukseen kuin valokuvien katselemiseen haastateltavien kanssa verrattuna siihen, jos olisimme tehneet muistiinpanoja kaiken aikaa.

Haastattelut aloitettiin haastateltavien omalla 'vapaalla äänellä' eli heidän omilla ajatuksillaan merkityksellisistä lapsuuden aikuisista. Näin pyrittiin keskustelunomaisuuteen ja avoimeen tilanteeseen. Useimmiten lähdettiin liikkeelle valokuvista ja niiden valitsemisen perusteluista. Valokuviin, niiden esittämiin ihmisiin ja ympäristöön pyrittiin perehtymään huolellisesti. Pidimme haastatteluiden yhteydessä haastattelupäiväkirjaa, jossa pohdimme millaisena kukin haastattelu vuorovaikutustilanteena meille näyttäytyi ja miltä haastatteluiden tekeminen tuntui. Haastattelupäiväkirjaan kirjjasimme tunnelmiamme, kommenttejamme ja huomioitamme haastatteluista. Pohdimme myös omaa rooliaamme haastattelijoina, jolloin päiväkirjan pitäminen toimi ikään kuin itsereflektion apuvälineenä.

Eskolan ja Vastamäen (2001) mukaan haastattelupaikan valintaa voidaan pitää merkittävänä haastattelun onnistumisen kannalta. Haastattelutilanteesta tulee pyrkiä tekemään mahdollisimman rauhallinen. (emt., 27.) Kolme haastattelua toteutettiin mentoreiden kotona. Kotia pidetään ihmisen yksityisyyteen kuuluvana asiana, joten mietimme, miten tutkittavat mahtoisivat kokea meidän "tunkeutumistemme" heidän yksityiselle reviirilleen. Haastateltavat olivat kuitenkin itse ehdottaneet tutkimuksen tekoa omassa kodissaan, joten he saattoivat pitää sitä aivan luonnollisena haastattelun toteuttamispaikkana. Koti on haastateltavalle

turvallinen ja tuttu paikka, ja tutkijan päästämistä omaan kotiin voidaan tulkita siten, että haastateltava on sitoutunut ja valmis luottamaan tutkijaan (emt., 28).

Kotona toteutettuihin haastatteluihin meni yleensä ajallisesti enemmän aikaa. Useimmiten silloin tuli juteltua enemmän haastatteluaiheen ulkopuolisistakin asioista. Tilana ja haastatteluympäristönä kokoushuone puolestaan oli hyvin miellyttävä ja rauhallinen, joskus rauhallisempi kuin kotiolot. Kokoushuone oli myös melko viihtyisä pienine kauniine yksityiskohtineen (esim. pöytäliina, koristekukat). Paikka oli haastateltaville myös ennestään tuttu hankkeessa mukanaolon myötä, joten se ei ehkä ollut heille niin vieras ja virallinen ympäristö kuin esimerkiksi yliopiston tilat olisivat voineet olla. Toisaalta kotona haastattelemisen teki tilanteesta ja vuorovaikutuksesta ehkä entistä kiirettömämpää ja rennompaa, mutta tässäkin oli tapauskohtaista vaihtelua.

Kaiken kaikkiaan haastattelutilanteet olivat ilmapiiriltään lämminhenkisiä ja vapaamuotoisia riippumatta siitä, missä ne toteutettiin. Halusimme haastattelijoina pyrkiä osaltamme luomaan tunnelmaltaan mahdollisimman epävirallista ja tasavertaista haastattelutilannetta, jotta keskustelu olisi helppoa ja meidän kanssamme haluttaisiin jakaa muistoja. Haastateltava-haastattelija -suhde ei tilanteissa näyttäytynyt meistä valta-asetelmaltaan epäsuhtaiselle. Osansa asiaan oli varmasti myös nuorehkolla iällämme ja sillä, että olimme itse ”vasta” opiskelijoita. Kielen käytössä pyrimme helposti ymmärrettävään puhekieleen, jollaista myös haastateltavat yleensä käyttivät (ks. Eskola & Vastamäki 2001, 31). Useimmiten haastattelutilanteista muodostui tuttavallisia ja vuorovaikutuksellisia nopeasti riippumatta siitä, kummasta haastattelijasta oli kyse, joten ehkäpä meidän molempien tapa haastatella tässä mielessä toimi melko hyvin (ks. Hirsjärvi & Hurme 2001, 49). Valokuvat saattoivat auttaa molempia osapuolia orientoitumaan tilanteeseen ja rentoutumaan, mikä mahdollisesti myös edisti halua kertoa omasta elämästään (ks. Eskola & Suoranta 1998, 94). Oma vaikutuksensa saattoi lisäksi olla esimerkiksi haastateltavan ja haastattelijan yhteisillä kemioidella tai haastateltavien kyvyillä olla haastateltavina. Ehkä haastatteluohjeistukseen perehtyminen etukäteen oli lisäksi auttanut tutkittavia valmistautumaan tilanteeseen.

Haastattelutilanteet koimme suhteellisen sujuviksi ja mikä tärkeintä, koimme keskustelunomaisuuden säilyvän. Meillä oli mahdollisuus haastatteluiden loppupuolella vielä varmistaa apukysymyslistastamme, onko jotain olennaista jäänyt käsittelemättä. Apukysymyslistasta oli myös hyötyä niissä haastatteluissa, joissa valokuvat puuttuivat tai haastateltava

oli vähäpuheinen. Pääsääntöisesti listan kysymykset tuntuivat toimivilta, ja niiden avulla saimme tietoa asioista, joista oli tarkoituskin saada. Parin kysymyksen kohdalla, kuten kuinka tärkeitä aikuiset ovat lapsille, tuntui hieman siltä, että otimme esille itsestäänselvyyksiä.

Tutkijoina huomasimme, kuinka ensimmäisen haastattelun jälkeen oli vielä parannettavaa. Toinen haastattelutilanne oli ensimmäistä rauhallisempi ja kiireettömämpi. Ensimmäisen haastattelun kohdalla huomasimme myös, että tarkentavia kysymyksiä olisi ehkä pitänyt tehdä vielä lisää ja kysymysten muotoa hioa. Jatkossa osasimme kiinnittää näihin enemmän huomiota. Ensimmäisten haastatteluiden jälkeen osasimme keskittyä enemmän myös valokuvien sisältöön sekä antaa haastateltaville enemmän aikaa miettiä ja pohtia asioita. Monesti tutkittavat muistivat aivan yhtäkkiä jotain olennaista tai mielenkiintoista menneistä asioista, mitä saattoi edistää rauhallinen ilmapiiri. Pari haastateltavaa mainitsi, että heidän on vaikea äkkiseltään vastata kysymyksiin, joita heille esitettiin, mutta tilanteessa ajan antaminen ja rauhallinen eteneminen auttoi. Mitä useampia haastatteluja teimme, sitä enemmän keskustelu alkoi monesti myös rönsyillä. Osa oli aiheesta poikkeavaa vuorovai-
kutusta, mutta joskus aiheen asioita päästiin käsittelemään hyvinkin syvällisen tuntuisesti ”monen mutkan kautta”.

Useat haastateltavat vaikuttivat olevan innostuneita haastattelun teemasta. Monet kertoivat myös hyvin avoimesti ja mielellään elämästään ja kokemuksistaan. Lähes kaikki haastateltavat olivat valmistautuneet tapaamiseen ja pohtineet etukäteen tärkeitä aikuisiaan. Monella oli useita valokuvia mukanaan ja niistä kerrottiin mielellään. Koska haastateltavat vaikuttivat kiinnostuneilta aiheestamme, pohdimme, olisiko heidän innostuneisuuttaan lisännyt vapaaehtoistyö sukupolvien välisten suhteiden edistäjinä. Heillä vaikutti olevan paljon ajatuksia ja monesti tietämystäkin lasten maailmasta. Suurin osa osasi analysoida ja pohtia varsin syvällisesti ja analyttisesti lapsuuden aikuisia sekä nykypäivän ja oman aikansa lapsuutta. Jokunen mainitsi, että nykypäivän näkemykset tulevat pääosin oman lapsiystävällisyyden kautta. Mentoreiden perehdyttämistilaisuudessa monet heistä olivat myös jo aiemmin pohtineet lapsuutensa merkittäviä aikuisia, tosin eivät ehkä yhtä laajasti ja syvällisesti, kuin mihin nyt oli mahdollisuus. Mietimme, olisiko joillakin muilla ihmisillä kuin mentoreilla ollut toisenlaisia ajatuksia teemasta, esimerkiksi tärkeistä aikuisistaan.

Pohdimme myös haastateltaviemme määrän riittävyyttä. 12 haastattelun aineisto lapsuuden merkityksellisistä aikuisista oli sisällöllisesti melko rikas, joten koimme sen riittäväksi tutkimustehtävämme toteuttamiseen.

3.8 Aineiston analyysi

Laadullisen aineiston analyysin tarkoituksena on luoda aineistoon selkeyttä tiivistämällä sitä ja samalla tuottaa uutta tietoa tutkittavasta asiasta. Eräinä laadullisen tutkimuksen tunnuspiirteinä Eskola ja Suoranta (1998, 15-19) mainitsevat aineistolähtöisyyden, hypoteesittomuuden ja tutkittavien näkökulman huomioimisen. Aineistolähtöisyydellä ja hypoteesittomuudella tarkoitetaan sitä, että tutkijalla ei ole tiukkoja ennakko-olettamuksia tutkimuskohteesta tai tuloksista, vaan tutkija on herkkä aineistosta esiin nouseville asioille. Laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä tilastolliseen yleistettävyyteen, joten tutkittavien omalla näkökulmalla, 'äänellä' ja kokemuksilla on tärkeä asema. (emt.) Aineistolähtöisyys, tutkittavien näkökulma ja hypoteesittomuus ovat olleet analyysimme lähtökohtia.

Kiviniemen (2001, 68) mukaan laadullisen tutkimuksen analysoinnissa aineistosta jäsennetään ne teemat, jotka ovat tutkittavan asian kannalta tulkittavissa merkityksellisiksi. Analyysiamme ohjasivat asettamamme tutkimuskysymykset, mutta pyrimme myös huomioimaan aineistolähtöisyyden ja aineistosta mahdollisesti kumpuavat teemat. Samankaltaisuuksien ohella meitä kiinnostivat myös eroavaisuudet eri haastateltavien kertomusten kesken. Tutkimustulostemme tueksi linkitimme aiempaa teoreettista keskustelua.

Kumpikin meistä haastatteli kuutta ihmistä ja litteroi nämä haastattelut. Litteroitua tekstiä tuli yhteensä 158 sivua (riviväli 1). Sanatarkassa litteroinnissa säilytimme murreilmaisut. Syrjäläisen (1994, 89) mukaan laadullinen analyysi alkaa jo kenttätyövaiheessa. Grönfors (1985, 145) on samoilla linjoilla mainitessaan, että analyysia tehdään jo aineistoa kerätessä. Hän jatkaa, että aineiston järjestäminen on myös jo suuri osa analyysia (emt., 155). Laadullisen aineiston analysoinnissa yhdistyvät analyysi ja synteesi, jolloin aineisto aluksi hajotetaan käsitteellisiksi osiksi ja synteessissä osat kootaan uudelleen tieteellisiksi johtopäätöksiksi (emt., 145). Haasteeksi olemme kokeneet olennaisuuksien esille nostamisen aineistosta niin, että emme pelkistäisi sitä liikaa. Analysoidessamme olemme yrittäneet estää tätä palaamalla jatkuvasti haastateltavien kertomuksiin kokonaisuutena.

Käytimme aineiston analysointiin kvalitatiivista sisällönanalyysia (Syrjäläinen 1994, 89-95; ks. myös Metsämuuronen 2003, 198-201; Tuomi & Sarajärvi 2002, 110-115), sillä se soveltui mielestämme hyvin aineistomme käsittelyyn ja oli menetelmänä selkeä. Syrjäläisen (1994, 89) mukaan sisällönanalyysi perustuu monesti haastattelurunkoon mutta erityisesti tutkijan omaan ajatteluun ja pohdintaan. Tämä edellyttää oman aineiston ja teoriataustan perusteellista tuntemusta. Luimme litteroitua aineistomme useaan kertaan läpi etsien siitä mielestämme mielenkiintoisia asioita, jolloin pyrimme säilyttämään herkkyyden aineistolle.

Sisällönanalyysissa aineisto luokitellaan aluksi karkeasti tutkimustehtävän avulla. Haastattelurunko voi tarjota siihen jo valmiita luokkia. (emt., 89.) Luimme aineistoamme etsien mainintoja, jotka liittyivät kunkin haastateltavan merkityksellisiin aikuisiin lapsuudessa. Muodostimme näiden mainintojen ja tutkimuskysymystemme avulla niin sanottuja minikertomuksia eli tiivistelmiä siitä, ketkä olivat kunkin haastateltavan muistelemia merkityksellisiä aikuisia, miksi ja millä tavalla ja kuinka he ovat haastateltavien mielestä mahdollisesti vaikuttaneet heidän elämäänsä niin lapsuudessa kuin myöhemmin. Tutkimuskysymysemme toimivat analyysin pääluokkina, joiden alle muodostimme tarkentavia alaluokkia hyödyntämällä tässä myös haastattelun apukysymyksiä. Minikertomusten avulla pystyimme hahmottamaan yksittäisten haastateltavien lapsuusmuistojen aikuismaisemaa kokonaisvaltaisesti. Syrjäläisen (emt., 89; ks. myös Tuomi & Sarajärvi 2002, 112) mukaan uuden analyysikierroksen jälkeen karkeat luokat tarkentuvat osakategorioihin, jonka lisäksi tutkija etsii yhteyksiä ja ristiriitaisuuksia aineistosta. Jatkoimme analyysia etsimällä aineistosta yhtäläisyyksiä ja eroja liittyen merkityksellisiin sukupolvisuhteisiin lapsuudessa. Tarkastelimme haastateltavien kertomuksia sen mukaan, olivatko kyseessä äidit, isät, isovanhemmat, tädit, sedät vaimoineen, serkku vaimoineen, isotädit, kummit, naapurit, hoitopaikunta vai opettajat. Nämä nimesimme merkityksellisiksi aikuisrooleiksi lapsuudessa.

Päädyimme analysoimaan aineistoa mainittujen aikuisten roolien kautta siksi, että muita lapsuuden merkityksellisiä aikuisia selkeästi erottelevia perusteita oli vaikea löytää. Eri aikuisrooleihin haastateltavat liittyivät pitkälle samoja ominaisuuksia. Teemoittain analysointi olisi saattanut liikaa pelkistää merkityksellisiin aikuisiin liitettyjä ominaisuuksia. Rooleittain tarkastelu oli luontevaa mutta myös mielenkiintoista siksi, että roolien sisällä muistot aikuisista monesti myös erosivat toisistaan, joskus radikaalistikin. Syrjäläinen

(1994, 94) korostaa, että sisällönanalyysissa aineiston järjestelyn jälkeen keskeinen menetelmä on vertailu, jonka avulla päästään käsiksi aineiston sisäisiin rakenteisiin ja muodostamaan osista kokonaisuus. Tuloksissa esitetään aineistosta muodostettu malli, teemat tai kategoriat teoriaa hyödyntäen (Tuomi & Sarajärvi 2002, 115).

Tieto on aina suhteessa johonkin, erityisesti tutkijoiden omaan intresseihin, kuten teoreettisiin ja menetelmällisiin valintoihin, näkökulmiin ja tulkintoihin, mutta myös muun muassa aikaan ja paikkaan. Analysoidessamme muisteltujen tarinoiden sisältöä lähtökohta on ollut, että jokainen ihminen rakentaa oman todellisuutensa vuorovaikutuksessa toisten kanssa (ks. Heikkinen 2001, 118-119). Olimme kiinnostuneita yksittäisten ihmisten ainutlaatuisista tavoista kokea, ajatella ja toimia (Syrjälä 2001, 204). Tavoitteena oli pyrkiä ymmärtämään haastateltavia heidän omasta näkökulmastaan analyysin kaikissa vaiheissa (Tuomi & Sarajärvi 2002, 115).

Hirsjärvi ym. (2004, 214) puhuvat moninkertaisista tulkinnoista: tutkimukseen vaikuttavat niin tutkittavan, tutkijan kuin lukijoidenkin tekemät omanlaisensa tulkinnat. Mielestämme tutkimuksemme tulkinnan suhteen voidaan puhua vähintään ”neljän vaiheen tulkinnasta”. Ensiksi haastateltavat tulkitsivat omaa lapsuuttaan muistojensa ja kokemustensa pohjalta. Toiseksi yksittäinen ainutlaatuinen haastattelutilanne tietyssä aikana tietyssä paikassa sen hetkisine osapuolinen vaikutti, millaisiksi kertomukset haastateltavan omista tulkinnoista kielen avulla muodostuivat. Kolmanneksi me tutkijoina teimme omat tulkintamme haastateltavien kontekstisidonnaisista kertomuksista ja neljänneksi tutkimusraporttimme lukijat tekevät omat tulkintansa meidän tekemiemme tulkintojen ja johtopäätösten pohjalta. Koska sama haastatteluteksti voidaan tulkita eri tavoin, Hirsjärven ja Hurmeen (2001, 151-152) mukaan onnistunut tutkijan tulkinta riippuu siitä, pystyykö lukija löytämään tutkimusraportista samat asiat kuin tutkijakin. Tärkeää on tutkijana kirjoittaa tarkka selvitys siitä, kuinka tulkintaan on päädytty.

Oleellista tutkimuksen teossa on pohtia, kuinka voidaan ymmärtää toisen ilmaisujen oma-laatuista oman ymmärryksen pyrkiessä tulkitsemaan toisen puhetta omien lähtökohtien mukaisesti. Ensisijaista on tällöin itsekritiikki. Tutkijan on aina kyseenalaistettava tulkintansa eli tulkinnat tulee asettaa koetukselle. Tavoitteena on löytää todennäköisin tulkinta siitä, mitä tutkittava on tarkoittanut. Ensimmäinen mieleen tuleva ajatus tutkittavan vastauksesta ei ole vielä tutkimusta, vaan tämä spontaani ymmärrys tulee kyseenalaistaa.

Kriittinen asenne ja reflektiivisyys auttavat pääsemään tutkimukselliselle tasolle. Reflektiivisyydellä pyritään siihen, että tutkija on mahdollisimman tietoinen omista lähtökohdistaan. Jos tutkija tunnistaa oman ihmiskäsityksensä, ennakkoluulonsa ja aiemman tietonsa aiheesta, voi hän paremmin tarkkailla niiden mahdollista vaikutusta tulkintoihinsa. (Laine 2001, 32-35.) Emme ole voineet tulkita haastateltavien lapsuusmuistoja erillään omista muistoistamme lapsuutemme aikuissuhteista. Muistellamme omia lapsuuden merkityksellisiä aikuisia olemme pohtineet heihin liittyviä tekijöitä, tilanteita ja olosuhteita. Kontekstisidonnaisuuden ja ihmisten yksilöllisyyden ymmärtäminen on auttanut meitä pyrkimään avoimeen ja ennakkoluulottomaan asenteseen tutkimusprosessin aikana. Huolellisen aineistoon perehtymisen ohella tietoisuutta on avartanut mahdollisuutemme keskustella ja vaihtaa jatkuvasti näkemyksiä keskenämme.

Tuloksissa aineistositaattien perässä sulkeissa oleva koodi, esimerkiksi A1 tai M1, kertoo kumpi meistä tutkielman tekijöistä (Anu/Minna) toimi haastattelijana ja monesko haastateltava aikajärjestyksessä (1-6) oli kyseessä. Haastateltavien koodinimet suojaavat heitä henkilöllisyyden paljastumiselta. Tekstissä esiintyvät henkilö- ja paikannimet on myös muutettu. Haastattelulainaukset on eroteltu kursiivilla ja lainausten suluissa olevat selvennykset ovat tutkielman tekijöiden lisäämiä.

4 MUISTOJEN MERKITYKSELLISET SUKUPOLVISUHTEET

Haastateltavien muistoissa esiintyvät lapsuuden merkitykselliset aikuiset voidaan jaotella perheenjäseniin, sukulaisiin ja suvun ulkopuolisiin aikuisiin. Perheenjäsenistä mainittiin äidit sekä isät ja sukulaisista isoäidit, isoisät, tädit, sedät vaimoineen, serkku vaimoineen ja isotädit. Suvun ulkopuolisia merkityksellisiä aikuisia taas olivat kummit, joista osa oli sukulaisia, naapurit, tuttavapariskunta, hoitotäti miehensä kanssa sekä opettajat. Suvun ulkopuoliset aikuiset voidaan edelleen jakaa epävirallisiin ja virallisiin aikuisiin, joista virallisia aikuisia edustivat vain opettajat ja hoitotäti ammatillisuutensa johdosta. Erittelemme seuraavaksi aineiston pohjalta rakennetut roolit ja kuvailemme niitä sisällöllisesti. Mitä tutkitavat kertoivat esimerkiksi suhteistaan äitiinsä, opettajiinsa ja niin edelleen. Miksi heidät oli koettu merkityksellisiksi ja millaisia vaikutuksia heillä koettiin olleen?

4.1 Äidit - arjen huolenpitäjät

Lapsuuden merkityksellisistä aikuisista yleisimmin mainittiin äiti, jota 10 haastateltavaa muisteli. Useissa tutkimuksissa (esim. Kiili 1998; 2000; Lallukka 1993; Ritala-Koskinen 2001) lapset ovat nimenneet äidin tärkeimpien aikuisten joukkoon. Osalta tutkittavistamme äiti oli jo kuollut, mutta elossa olevien äitien kanssa pidetään edelleen yhteyttä. Äiti muisteltiin ja koettiin yhtä poikkeusta lukuun ottamatta myönteisesti merkityksellisenä.

Äidit olivat usein isää enemmän arjessa läsnä ja siten äideillä oli myös suuri merkitys perusturvallisuuden tunteen syntymisessä. Myös Ritala-Koskisen (2001, 177) tutkimien uusperhelasten perhekuvauksissa korostuivat biologiset äidit, jotka olivat keskeisiä arjesta huolehtijoita ja joiden kanssa jaettuun aikaan liittyivät arjen rutiinit. Myös 1900-luvun alkupuoliskon kaltimolaisten tehdaslapsuutta tutkineen Elina Makkosen (1997, 17) aineistossa äidit olivat muistoissa enemmän läsnä ja näyttäytyivät perheen keskeisinä hahmoina. Syynä tähän oli se, että isät kävivät kodin ulkopuolella tehtaassa töissä ja äitiin oli enemmän kontakteja. (emt.) Brannenin ym. (2000, 23-24, 100) tutkimuksessa lapset kokivat äitiensä olevan erityisesti lasta varten ja saatavilla. Myös Valkosen (2006, 38) mukaan hy-

vä vanhempi on vastuullinen ja antaa erityisesti aikaa ja huolenpitoa. Muutamien haastateltaviemme äidit eivät käyneet kodin ulkopuolella töissä, vaan hoitivat lapsia kotona tai työskentelivät kotoa käsin. Myös tämä vaikutti suurempaan arjen läsnäoloon. Kuitenkin myös kodin ulkopuolella työssä käyneet äidit pitivät arjen ohjokset omissa käsissään.

” Se (äiti) oli siinä.. kaikessa arjessa läsnä ja piti sen niinku ne ohjokset käsissä.. et jos me isän kontolle ois jääny et jos äitille ois vaikka sattunu jotain ni en tiä mitä siitä ois tullu.” (M3).

Äitien ollessa useimmiten enemmän arjessa läsnä painottuivat haastateltavien ja äitien yhteinen tekeminenkin yleensä arjen askareisiin. Äitien kanssa elettiin arkea ja tehtiin kotitöitä. Erityisesti kahden vanhimman sukupolven haastateltavan muistoissa muistot yhteisestä tekemisestä liittyivät kodin ja tilan hoitoon. Molemmat olivat asuneet lapsuutensa maalla, jossa lapset olivat mukana työssä omien kykyjensä mukaan.

”..se oli sitä työtä ja siinä työssä mukana olemista, että ei sillä tavalla kun nykyään ajatellaan, että on harrastuksia ja lähetään yhdessä sitten tekemään jotakin, niin ei sellasta, että tekeminen oli sitä, että tehtiin siinä mitä tehtiin.” (A5).

Valkosen (2006, 38) tutkimien lasten mielestä oli tärkeää, että vanhempi tekee asioita yhdessä lapsen kanssa. Kotitöiden lisäksi äitien kanssa tehtiin muutakin yhdessä, mutta nämä näyttäytyivät muistoissa erityishetkinä. Yhdessä esimerkiksi askarrettiin, mökkeiltiin, kalastettiin, käytiin teatterissa ja ompeluseurassa tai tehtiin retkiä ja reissuja sukulaisiin. Aineistossamme isiin nähden äitien kanssa puhuttiin enemmän tunnepuolen asioista ja äideille uskouduttiin joskus useammin. Äidiltä sai monesti ymmärrystä, tukea ja hyväksyntää. Brannen ym. (2000, 23-24, 100) sekä Ritala-Koskinen (2001, 177) havaitsivat tutkimillaan lapsilla olleen vahva tunnesuhde äiteihinsä ja äitien koettiin antavan tunnepitoista tukea.

Äidin haastateltavat kokivat yleensä hyväksi esimerkiksi ja aikuisen malliksi, jolta opittiin monia arvoja, kuten toisten ihmisten kunnioitusta, työn ja koulutuksen arvostamista, uskonnollisuutta ja kiitollisuutta (ks. Pulkkinen 2002, 233-234). Myös Lahtisen (2000, 3; ks. myös Korhonen 1994, 5; 1999, 232; Kempainen 2001, 151) tutkimuksen mukaan kolmen eri sukupolven äitien toiminnassa oli nähtävissä jatkuvuuksia, jotka olivat yleensä myönteisiä asioita, kuten lempeä kasvatusasenne, puhuminen ja käsitöiden tekeminen.

”Kaikkia semmosia elämänarvoja, semmoset isommat ni kyllä ne on mulla samat ku niilläkin.. mitenkä eletään silleen kohtuullisesti ettei prameilla tai tuhlata tai mitään tämmöstä ja..” (M6).

Eräs haastateltava oli oppinut äidiltään myös itsenäistä ja vastuullista naisen mallia.

”Jotenkin kauhee itsenäinen, justiin se autoki mun mielestä kuvastaa että mun mielestä ei oikeestaan ne äitit muut ei paljo ajanukkaa, ne ei uskaltanu ajaa autoo, mut se o ajanu yksin pitkiä matkoja ja.. kyllä sieltä o tullu sitä että.. semmonen naisen malli että tosiaan et voi tehdä naisena sä voit tehdä ihan mitä vaan et.. et ei oo mitää jaettu miesten tai naisten töihin.” (M3).

Äidin läsnäolo arjessa ja kotitöiden tekeminen yhdessä vaikuttivat myös siihen, että äidiltä opittiin monia kotitöihin ja kädentaitoihin liittyviä konkreettisia taitoja.

”Vaikka kaikki siivouskäsitykset ja ruuanlaitot ja muut.. ne on äitiltä imettyjä mitä mie piän sitte oikeana tapana toimia ja.. ja siinäki oli se että sitte jos isä teki joskus eri lailla ni sitte me oltii aina kaikki lasten kanssa et: eikä ku se pitää tehdä näin!” (M6).

Joillekin äiti oli tärkein ja läheisin aikuinen sekä apu ja tuki lähes kaikkeen, vielä aikuisuudessaakin, ja hänellä arvioitiin olleen kaikkein suurin vaikutus omaan elämään. Äidin merkityksen erittelemisen tuntui joskus hankalalta.

”Oikeestaan kotoo mä opin kaiken.. kaikki se, mikä on mulle elämässä tärkeetä, niin mä on saanu sen sieltä äidiltä ja kotoo.” (A4).

Lasten myötä äitien arveltiin saaneen mahdollisuuden laajentaa ja avartaa omaa maailmankuvaansa. Lasten ajateltiin opettaneen äideille myös kärsivällisyyttä ja tunteiden näyttämistä. Äidit saattoivat saada lapsiltaan myös kunnioitusta sekä tyydytystä siitä, että lapsi pärjää elämässä ja tekee fiksuja ratkaisuja.

Vaikka äitejä ylipäättään muisteltiin hyvin myönteisessä mielessä, haastateltavat pystyivät aikuisena arvioimaan äitiensä toimia myös kriittisesti. Äidit ottivat kasvatusvastuuta enemmän ja asettivat isää enemmän rajoja, jolloin he puuttuivat enemmän asioihin. Aikuisena näitä osattiin arvostaa, mutta muisteltiin myös sitä, että lapsena äidin toiminta saattoi myös ärsyttää (ks. Roos & Rotkirch 1997, 8-9). Esimerkiksi kodin askareisiin osallistuminen saattoi joillekin lapsille olla pakkopullaa lapsuudessa. Kahden vanhimman haastateltavan muistoissa äitien toimia ei jälkeinpäin kritisoitu, vaan äiti näyttäytyi hyvin ideaalina,

vaikka hänellä olikin kädet täynnä työtä. Kumpikaan vanhimmista haastateltavista ei maininnut isäänsä merkitykselliseksi aikuiseksi, joten tämä saattoi osaltaan olla vaikuttamassa siihen, että äitiin konkretisoitui kaikki hyvä ja lämmin eikä kritiikkiä esitetty. Myös Makosen (1997, 17) tutkimuksessa muistot äideistä olivat usein varsin idealistisia.

Kerronnaltaan muistot äideistä eivät Vilkon (1997) huomioiden mukaan useinkaan ole niin vahvoja, tunnelatautuneita ja eloisia muistoja kuin isistä. Useimmiten muistot äideistä liittyivät arjen askareisiin ja kokonaisvaltaiseen läsnäoloon. Muistojen äiti on omaelämäkerrassa toimija, joka on kaikessa läsnä ja usein mainittu mutta vaikea yksityiskohtaisesti muistaa. (emt., 202-203, 223-224.) Omassa tutkimuksessammekin äideistä piirtyi muistojen myötä arjessa läsnä oleva henkilö, joka läsnäolollaan loi perusturvan ja huolenpidon. Yleensä muistokuvaukset äideistä eivät olleet niin eloisia ja yksityiskohtaisia kuin muistot isistä. Toisaalta omassa aineistossamme vanhimpien haastateltavien kertomuksissa muistot äideistä olivat hyvinkin rikkaita.

4.2 Itsekäs ja kurittava äiti

Eräs haastateltava kertoi poikkeuksellisen äitimuiston. Äiti oli merkittävä lapsuuden aikuinen, mutta muistot äidistä olivat kielteisiä ja kriittisiä. Tälle haastateltavalle äiti oli myönteisesti merkityksellinen vain siinä suhteessa, että äiti oli ainoa aikuinen arjen turvallisuuden luojana lapsuudessa isän ja äidin erottua.

”No, tietysti sillä tavalla merkittävä, että hän on kuitenkin tavallaan ollu se ainoa aikuinen niinku siinä arkielämässä ja siinä.. ja.. ainoa tavallaan niinku tuki ja turva niissä arkielämän ympyröissä ja niissä. Et kyllä hän sillä lailla on ollu tärkeä just sillo lapsuudessa.” (A1).

Tähänkin myönteiseen muistoon liittyy kuitenkin paradoksi: vaikka äiti loi perusturvaa, haastateltava muisteli kokeneensa hyvin usein yksinoloa ja turvattomuutta, koska äiti oli paljon poissa kotoa.

*”Mä olin yksin ja se on kyllä mun elämän semmonen yks sanosinko tragedia, joka on seurannu mua läpi elämän, että mulla on ollu niin suuri se turvattomuus silloin.. siis niinä yksinäisinä iltoina.---Ei siihen aikaan tunnettu tämmöstä ajatusta, että lapsi ois viety jon-
nekin hoitoon tai joku ois tullu.. ” (A1).*

Turvattomuutta, ahdistusta ja pelkoa aiheutti myös äidin väkivaltaisuus, niin henkinen kuin fyysinenkin. Haastateltava oli joutunut läpi elämänsä työstämään lapsuuden väkivaltakokemuksiaan. Myös Jakosen ja Mäkelän (2003, 63-68) tutkimien aikuisten lapsuusmuistoissa kokemukset perheväkivallasta olivat aiheuttaneet monia kielteisiä vaikutuksia. Samoin Virkin (2004, 15, 75, 101) tutkimuksessa esille nousi katkeria muistoja lapsen ja vanhempien kasvatussuhteesta, kuten lapsen syyllistäminen, alistaminen ja väkivallan pelko. Tutkittavamme koki äidin voimakastahoiseksi ja temperamenttiseksi luonteeksi, joka oli lisäksi itsekäs perfektionisti.

Äidin ja haastateltavan varsinainen yhdessä tekeminen liittyi lapsuudessa lähinnä kesiin ja mökillä oloon. Tutkittava ei kokenut oppineensa tai saaneensa äidiltään paljoakaan. Hän ajatteli saaneensa äidiltään jonkin verran henkistä pääomaa pikemmin kuin konkreettisia taitoja tai oppeja.

”En mä oo niinku sillai, ehkä se on sitte.. täytyy niinku ajatella positiivisesti ja kuvitella, että on sitte henkisellä puolella sitte pääomaa, jos jotain on saanu, mutta...---En mä hirveesti koe kyllä saaneeni.” (A1).

Äiti oli vaikuttanut haastateltavan myöhempään elämään monella tavalla. Oman perheen ja lastensa suhteen tutkittava on pyrkinyt toimimaan toisin: hän ei ole halunnut siirtää väkivaltaa omaan perheeseensä ja hän haluaa säilyttää ehjän ydinperheen. Myös Lahtisen (2000, 3; ks. myös Korhonen 1994, 5; 1999, 232; Kemppainen 2001, 151) tutkimuksessa eri sukupolvien välillä oli havaittavissa tietoista toisin tekemistä silloin, kun omille lapsille haluttiin tarjota lapsuudenkotia parempia olosuhteita. Osittain yksinolon vaikutuksesta tutkittavamme on halunnut ympärilleen perhettä ja toimintaa. Hän ei myöskään valinnut opettajan ammattia äidin painostuksesta huolimatta.

Kipeät ja ahdistavat muistot kielteisesti koetusta äidistä värjivät haastattelutilannetta ja äitiin palattiin kerronnassa yhä uudelleen. Haastateltava myös kertoi muista merkityksellisistä aikuisistaan ikään kuin suhteessa äitiinsä: hän kertoi, miten joku toinen oli luonteeltaan aivan erilainen kuin äiti, teki aivan erilaisia asioita kuin äiti tai miten muut ihmiset voivat huomata, että hän itse on aivan erilainen ihminen kuin oma äitinsä. Vilkko (1997) kertoo oman aineistonsa pohjalta kylmästä, sitovasta äidistä, joka on kerronnaltaan erilainen kuin yleisesti niukat kuvaukset äideistä. Tällaisessa kerronnan muodossa negatiivisten muistojen kautta omaelämäkertoista kehkeytyy jatkuvan ikävän ja kaipauksen kertomuk-

sia, jotka kertovat myös yksinäisyydestä sekä ulkopuolisuuden ja hylätyksi tulemisen kokemuksista. Tällaisille elämäkertomuksille on Vilkon mukaan myös tyypillistä, että ne ovat vaikean itsenäistymisen tarinoita, joissa äiti ja tytär eivät pääse eroon toisistaan. (emt., 207-208.) Myös aineistomme kielteisessä äitimuistossa voidaan tulkita olleen tunteita yksinäisyyden ohella hylätyksi ja ulkopuoliseksi jäämisestä. Osaltaan tarina kertoo myös itsenäistymisprosessin vaikeudesta, koska äiti on tarinoissa hyvin usein läsnä ja kaikkea koettua ja muistoja peilataan suhteessa äitiin.

Jähin (2004, 159) tutkimien aikuisten lapsuusmuistoissa kuvaukset psyykkisesti sairastuneesta äidistä olivat myös usein kauttaaltaan negatiivisia. Tutkittavamme äidin vaikutus on ollut niin negatiivinen, että aikuisuudessaankaan suhde äitiin ei ole tunnetasolla lämmennyt ja lähentynyt äidin aktiivisesta yhteydenpidosta huolimatta. Hurmeen (1988, 123-124) tutkimuksessa suomalaiset aikuiset tyttäret huolehtivat äideistään, jos he tarvitsivat apua riippumatta siitä, oliko heidän välillään kiintymystä vai ei. Mahdollisesti myös aineiston haastateltava kokee velvollisuudekseen olla äidin kanssa tekemisissä.

Aineiston kaksi nuorempaa haastateltavaa, jotka eivät nostaneet äitiään merkitykselliseksi lapsuuden aikuiseksi, mainitsivat siihen myös joitakin syitä. Toinen tutkittava oli pieni isänsä kuollessa eikä äiti kyennyt tuolloin olemaan hänelle riittävästi läsnä ja tukena. Äiti oli myös enemmän perustarpeista huolehtija eikä hän lasten kanssa juurikaan esimerkiksi pelannut ja hullutellut. Toisella oli useita syitä, miksi äiti ei ollut erityisen merkityksellinen. Äiti oli muun muassa kiireinen ja vaativa eikä haastateltava kokenut kodin elämäntyyliä omakseen.

4.3 Turvalliset mutta etäiset isät

Myönteiseksi aikuiseksi lapsuudessa isän koki seitsemän nuorempien sukupolvien haastateltavaa. Useissa tehdyissä tutkimuksissa (esim. Kiili 1998; 2000; Lallukka 1993) isät on koettu äidin ohella tärkeimmiksi aikuisiksi. Kaksi vanhimpaa haastateltavaa ei haastattelussa muistellut isäänsä merkityksellisenä aikuisena, vaikka isät lapsuudenperheeseen kuuluivatkin. Tämä saattaa ainakin osaksi johtua siitä, että heidän muistoissaan äidit hoitivat arjen pyörittämisen ja lasten kasvatuksen ja olivat siten läheisempiä ja merkityksellisempiä kuin isät. Ahposen ja Järvelän (1983, 33-34) mukaan tuon ajan isät olivat usein kotoa pois-

sa työmailla ja savotoissa (ks. myös Jallinoja 1985b, 243). Haastateltaviemme isät saattoivat olla ajan ja tavan mukaisesti etäisempiä ja siten eivät merkityksellisiä. Monesti myös tuona aikana maatalouden työt olivat varsin sukupuolittuneesti jakautuneita, jolloin lapset kulkivat äidin mukana (ks. esim. emt.).

”Äiti oli kasvattaja, äiti oli se, joka meitä piiskas ja.—Isä oli 1800-luvulla syntynyt, sen ajan miehet ei osallistunut tähän lasten kasvatukseen millään lailla. Äiti oli siinä mielessä hyvin tärkeä ihminen.” (A4).

Aineistomme merkityksellisiin isiin tutkittavat pitävät aikuisiällä säännöllistä yhteyttä. Roosin ja Rotkirchin (1997, 5-6) toimittaman teoksen elämäkerta-aineistossa isät muisteltiin usein väheksyviksi, etäisiksi, pettäviksi, juopoiksi tai kannustaviksi mutta samalla vaativiksi isiksi. Tässä tutkimuksessa isiin ei liitetty tällaisia kielteisiä määreitä. Vaikka isä ei aina ollut arjessa niin paljon lapsen käytettävissä kuin äiti ja vaikka suhde isään saatettiin kokea äitiä etäisemmäksi, oli hän tärkeä. Isät loivat turvallisuuden tunnetta ja heihin saattoi luottaa. Yhden haastateltavan molemmat vanhemmat työskentelivät kotona ja siten myös isä oli läsnä arjessa ja osallistui arjen toimiin.

Isään liittyi äitejä enemmän muistoja arjen askareiden ulkopuolisesta toiminnallisesta yhdessäolosta, kuten ulkoilusta, kauppareissuista, kalastuksesta, läksyjenteosta ja pianonsoitosta. Aineiston nuorimman tutkittavan isä oli poikkeuksellisen osallistuva, mikä tuntui lapsesta mukavalta. Hän antoi aikaa, otti mukaan puuhiinsa ja oli aktiivisesti mukana harrastuksessa. Harrastuksen myötä vietetty aika saattoi lähentää isän ja lapsen suhdetta.

”Mä niinku suunnistan ja sitte isä on just niinku vieläki se, joka kuletaa ja on niinku huoltajana kaikis kisoissa ja voitelee sukset ja tälleen näin. Isän kanssa ollaan tehty paljon kaikkee yhdessä.---Mun mielestä se on niinku ollu tosi kivaa, että tuntu, että monesti ois voinu olla ehkä enemmänki tielläki, kun siellä on pyöriny jaloissa, mutta silti.. Ja iskä siten on, tai oikeestaan.. iskällä on kyllä silleen aina ollu aikaa, että se on meille vähän niinku velvollisuus olla lasten kanssa ja pelleilly..” (A6).

Yleensä yhteinen tekeminen isän kanssa oli kuitenkin melko harvinaista. Eräs nuorempiin lukeutunut haastateltava korosti, ettei hänen lapsuudessaan ollut edes tapana, että vanhemmat olisivat niinkään leikkineet tai touhunneet lasten kanssa. Hän kuitenkin toi esille, että vaikka yhdessä isän kanssa ei niinkään tehty asioita, oli tietoisuus isän läsnäolosta merkityksellistä.

”Mein isä se oli jotenki siellä taustalla aina olemassa et se teki hirveen pitkää päivää.. mut siitä huolimatta et se (isä) oli siel jossain aina työhuoneessa paperiensa ääressä niin siitä kuitenkin semmoset lämpimät muistot että.. sit ku se puhu meille niin se oli aina semmonen niinkun.. mä en muista koskaan sitä oikeen et se ois ikinä ollu vihanen tai äkänen. Ei koskaan et se on semmonen pehmoisä ollu. Että sitte jos se tuli sinne lastenhuoneen ovelle jotain pyytämään syömään niin se aina jotenki sillai mukavasti sano eikä sillei niinku äiti.” (M3).

Isiin liittyvät muistot olivat Anni Vilkon (1997) aineistossa usein eloisia, yksityiskohtaisia ja varsin voimakkaita, niin hyvässä kuin pahassakin. Muistoissa isät olivat irronneet arjesta hetkiksi, jotka olivat painuneet syvälle mieleen. (emt., 200-202, 223.) Omassa aineistossamme isät olivat useimmille saatavilla, joskin osallistuivat vähemmän arjen askareisiin ja olivat sillä tavalla taustalla. Isistä muistettiin melko usein erityismuistoja, jotka liittyivät yhdessä tekemiseen ja olemiseen. Isien kanssa esimerkiksi käytiin yhdessä jossain (ulkoilla, huvipuistossa, uimassa, linturetkeillä), kun taas muistot äideistä liittyvät enemmän arkeen. Myös Brannenin ym. (2000, 23-24, 100) tutkimuksessa isät toimivat linkkeinä kodin ulkopuoliseen elämään. Spesiaaleja haastateltaviemme isiin liittyvistä erityismuistoista teki yleensä se, että ne olivat harvinaisia.

”Isäst on jääny paljo enemmän semmosia hauskoja ja mukavia erityismuistoja mieleen, ku se on sitte tehny semmosia pieniä juhlahetkiä aina ja.. jotaki erikoisempaa.. kyllähä äiti järkkäs sitte tämmösiä arkipäivän retkiä lähiympäristöön.. että teki myös semmosia juhlia arkeen.---Että se (isä) on kumminki aina meitä huomioinu ja ajatellu sitte vähän tämmösinä juhlapäivinä, koska äiti on sitte kumminki ollu aina se joka joka päivä laitto meille ruuan ja.. kysy miten meni koulussa ja autto läksyissä.. et se on vähän jääny semmoseksi yheksi isoksi massaksi, mutta sitte isästä on jääny tommoset kaikki hassut pikkujutut.” (M6).

Isien kanssa myös keskusteltiin. Usein isiltä saatiin neuvoja käytännön ongelmiin ja joskus yhteinen mielenkiinnon kohdekin viritti keskustelua. Isien kanssa muutamat pystyivät myös puhumaan helpommin kuin äitien kanssa. Isää saatettiin myös ihaila, koska lapsen silmissä hän tiesi ja osasi tehdä monia asioita. Tällaisia uskomuksia aikuisten loputtomiin kykyihin ei esiintynyt muiden merkittävien aikuisten kohdalla.

”Mä muistan, et mie aina aattelin, että isi on niinku semmonen, no se on ehkä semmonen turva, semmonen mahottoman, niinku, että isi kyllä tietää kaikki ja.---Mä muistan, et mie joskus luulin, kun me oltiin tuolla.. asuntovaunun kanssa oltiin reissussa tuolla Ruotsissa niin isä kun sano jotain, mie luulin että isä osaa puhua niin hyvää ruotsia.. isä ei osaa ku kaks sanaa ruotsia.. en tiä, miten mulla semmonen käsitys oli, että isi osaa puhuu ruotsiaki ja pärjää..” (A6).

Isältä jotkut kokivat saaneensa ymmärrystä, myönteistä palautetta, rohkaisua ja arvostusta. Myös Valkonen (2006, 38) korostaa hyvän vanhemman pitävän lasta tärkeänä ja olevan kiinnostunut hänestä. Pari haastateltavaa mainitsi perineensä isältään luonteenpiirteitä. Isiltä oli opittu käytännön taitoja sekä käytöstapoja. Heiltä saatiin monia valmiuksia elämään, esimerkiksi arvoja, kuten ihmisten, elämän ja luonnon kunnioitusta ja suvaitsevaisuutta. (ks. Pulkkinen 2002, 233-234.) Myös Korhosen (1999, 232) tutkimuksessa myönteiseksi koettua isäkuvaa seurattiin soveltuvin osin.

”Joo, no iskä on ainaski semmonen, että tai meidän perheessä semmonen diplomaatti, että sen mie oon oppinu, että niinku iskä ei kyllä suoralta kädeltä tuomitse yhtään niinku mitään, että jotenki se on hirvittävän hyvä sovittelija ja tämmönen. Et sitä kautta mie oon varmaan isiltä oppinu semmosta, että ei oo niin musta-valkosta kuitenkaan tämä elämä tai silleen että ei pidäkään olla.” (A6).

Isien uskottiin oppineen lasten myötä paljolti samoja asioita kuin äitienkin, kuten kärsivällisyyttä, vastuuntuntoa ja avoimuutta joihinkin asioihin. Lapsilta he olivat myös saaneet sisältöä elämään ja päässeet osallisiksi lasten maailmaan. Isiä on voinut palkita myös kunnioituksen saaminen lapselta ja lapsen kyky tehdä fiksua ratkaisuja elämässään.

”Kärsivällisyyttä ja vastuuntuntoa varmaan. Mä oon kuitenkin ensimmäinen lapsi ja mulle on niinku kerrottu, että isä tupakoi ennen mun syntymää ja silloin se lopetti sen ja.. jotenki se oli hulivili nuorempana.. et kyl se on varmaan joutunu oppimaan sitä kärsivällisyyttä lasten kanssa.” (A2).

Haastateltava, jolla oli hyvin negatiivisia muistoja äidistään, piti isäänsä merkityksellisenä, joskin hyvin etäisenä aikuisena lapsuudessaan. Tämä muistojen isä poikkeaa muista isämuistoista, koska isä ei ollut millään lailla arjessa läsnä. Siten myös muistot ja käsitykset siitä, mitä isältä olisi mahdollisesti oppinut tai saanut jäivät puuttumaan. Isä asui lapsuus-aikana toisella paikkakunnalla. Tapaamiset olivat satunnaisia ja haastateltava koki, että äidin ja isän tulehtuneet välit olivat osittain esteenä tiiviimmälle yhteydenpidolle. Valkosen (2006, 39) tutkimien lasten mielestä oli tärkeää, että vanhempien erotessa heidän tulisi silti säilyttää yhteistyökykyisyys keskenään. Haastateltavan suhde isään jäi löyhäksi eikä hän kokenut henkisesti isään yhteyttä. Henkisen yhteyden lisäksi haastateltava koki, että häneltä on jäänyt puuttumaan selkeä isän malli sekä naisen ja miehen välisen suhteen malli isän etäisyydestä johtuen. Lapsuudessa isästä teki merkityksellisen se, että haastateltavalla oli ainakin tietoisuus isän olemassaolosta. Kaikilla ikätovereilla asiat eivät olleet niinkään hyvin.

”Sen mä muistan kun, silloin lapsena jo, et must oli kuitenkin hirveen tärkeetä, et mulla oli isä, vaikka se ei niinku, eihän se käyny meillä koskaan siellä eikä kuviakaan hirveesti ollu kellekkään näyttää, mutta mulla kuitenkin on isä. Se ei oo esimerkiksi kuollu tai sitten siihen aikaan oli joitakin munkki koulukavereita, kellä ei yksinkertaisesti ollu tietoaakaan niistä.” (A1).

Haastateltava koki isän saaneen paljon siitä, että hän on voinut myöhemmin lähempää seurata haastateltavan elämää ja voinut huomata, että haastateltava on erilainen kuin äitinsä.

Frydenberg (1997, 118-120) on tarkastellut vanhempien avioeron ja vanhemmista erilleen joutumisen vaikutuksia lapsiin ja nuoriin. Ajan mittaan eron aiheuttama kipu lievenee. Aikuisena haastateltavan ja isän suhde on lähentynyt ja he pitävät yhteyttä säännöllisesti. Haastateltava kertoi, että isän kanssa pystyy nykyään puhumaan aika monista asioista. Roosin ja Rotkirchin (1997, 13-14) mukaan rakkaus vanhempaan kestää koviakin kolhuja, ellei lapsen luottamus vanhempaan ole täysin hävinnyt ja vanhempi ei välitä ja pitää lasta arvottomana. Tärkeintä on, että asioista on ehditty puhua vanhempien eläessä ja suhdetta uskallettu avoimesti pohtia. Elinaikana asioita on mahdollista vielä korjata ja suhteen laatua muuttaa.

Isät kuuluivat myös kahden muun iältään nuoremman haastateltavan lapsuudenperheeseen, mutta heitä ei muisteltu merkittävinä aikuisina. Toinen haastateltavista ei kokenut isäänsä isovanhempiinsa nähden erityisen läheiseksi ja kertoi isän viihtyneen paljon yksikseen, mikä on saattanut vähentää suhteen läheisyyttä. Toinen taas oli hyvin tyytyväinen aikuisuhteisiinsa ja siksi nosti haastattelutilanteessa esille vain äidin eikä isää lainkaan, koska koki äidin olleen hänelle erityisen läheinen: *”Ehkä se on nii ainutlaatuinen sitten se äiti”* (M1). Yhden haastateltavan isä oli kuollut hänen ollessaan pieni lapsi, mikä saattaa olla eräänä syynä siihen, ettei isää mainittu merkittävänä aikuisena.

4.4 Läheiset isovanhemmat

Perhesukupolvien välinen kanssakäyminen on suomalaisten tutkimusten mukaan ollut melko kiinteää (mm. Harmainen & Ruoppila 1984, 143; Sysiharju 1987, 174, 199; Turtiainen 2001, 34-35; Kiili 1998; 2000). Isovanhempiaan myönteisesti merkityksellisinä lapsuuden aikuisina muisteli tutkittavistamme kuitenkin vain neljä nuorempien sukupolvien

haastateltavaa. Kolme heistä muisteli sekä isoäitiä että isoisää, yksi lisäksi molempia isoäitejään ja eräs pelkästään isoäitiään. Vain yhden isovanhemmat asuivat lapsuudessa aivan vieressä. Muita tavattiin keskimäärin kuukausittain ja lomilla. Harmaisen ja Ruoppilan (1984, 143) tutkimuksessa isovanhemman ja lapsenlapsen vuorovaikutuksen vilkkautta osittain edisti samalla paikkakunnalla asuminen. Kornhaber ja Woodward (1985, 69-70) korostavat läheisen suhteen muodostumisessa riittävästi aikaa olla yhdessä. Kemppainen (2001, 15) kuitenkin nostaa esille parantuneiden tieto- ja kulkuyhteyksien myönteisen vaikutuksen. Vaikka osa tutkituistamme tapasi isovanhempiaan harvoin, he saattoivat kirjoittaa kirjeitä tai olla puhelimitse keskenään yhteydessä. Elossa oleviin isovanhempiin haastateltavat pitävät edelleen yhteyttä.

Aineistosta erottuu kaksi kertomusta, joissa isovanhemmat koettiin lapsuudessa erityisen merkittäviksi. Suhde isovanhempaan muisteltiin merkityksellisimmäksi sukupolvisuhteeksi, vaikka isovanhempi asui toisella paikkakunnalla. Yhdelle nuoremmalle haastateltavalle isovanhemmat olivat ainoat hänen esille nostamansa merkitykselliset aikuiset. Vaikka haastateltavan lapsuudenperheeseen kuuluivat molemmat vanhemmat, kodin olosuhteet ja elämäntyö eivät miellyttäneet haastateltavaa. Isovanhempien luona lasta arvostettiin ja hän sai paljon myönteistä huomiota osakseen.

”Ja se on jännä ku mä mietin mun omaa lapsuutta ni mää hirveen usein omissa muistoisani palaan just meidän mummolaan.. ja mulle tulee muistot mieleen sieltä.---Antanu (isovanhemmat) varmaa itseluottamusta ja sellasta.. koska meidän äiti oli jotenki hirveä mitä-töimään ja sillei hirveen kriittinen ja arvosteli kauheesti ja.. sille riitti vaa paras että.. meil oli aika kova prässi kotona. Ja sitte toisaalta äiti ei arvostanu ollenkaa tommosta taiteellista puolta meissä. Äiti oli et ei semmosel elä ja..” (M5).

Toiselle taas isoäiti oli elämän tärkein ihmissuhde. Suhde äitiin oli negatiivinen ja suhde isäänkin oli löyhä, joten isoäidistä muodostui haastateltavan elämän kannalta merkittävin aikuinen. Isoäiti oli haastateltavan muistoissa hyvin erilainen kuin äiti: hän oli lempeä, sydämellinen, joustava ja rohkea, hänelle ei ollut ’ulkoinen’ tärkeää ja hän antoi asioita sydämestään. Haastateltava kokee olevansa luonteenpiirteiltään itse pikemmin isoäitinsä kuin äitinsä kaltainen. Isoäidin kanssa vietetyllä ajalla voi olla kokemukseen luonteenpiirteiden samankaltaisuudesta vaikutusta.

”Mulla ei oo niinku ollu hänen (äidin) luonteestaan oikeestaan niinku paljon mitään luonteenpiirteitä. Et mä oon ehottomasti niinku varmasti kaikkein eniten, jos mun lähisukulai-

sia pannaan.. nin mun mummini luonteinen ja niinku ihmistyypiltäni semmonen, että..” (A1).

Tutkimusten mukaan isovanhempien ja lastenlasten välillä on monesti kiinteä tunnesuhde, jolloin he voivat toimia toistensa tukena (Pulkkinen 2002, 162). Yhtä poikkeusta lukuun ottamatta isovanhemmat olivat hyvin läheisiä myös muille tutkittaville. Isovanhemmilla, jotka eivät olleet haastateltavalle aivan niin läheisiä, oli konservatiiviset arvot ja asenteet, jotka vähensivät suhteen avoimuutta ja välittömyyttä. Isovanhemmat eivät haastateltavan mielestä myöskään osanneet asettua lapsen tasolle. Turtiaisen (2001, 34-35) tutkimuksessa mummo koettiin mukavaksi, koska hän muun muassa leikkii.

”Mut sit hän ei just osannu leikkiä tai sillai.. hänellä ei niinku ollu sellasta kosketuspintaa..---Mamma ja pappakin aika konservatiivisia, et se miten se on vaikuttanu muhun, niin kyllä mä oon huomannu, et se on aika sellanen tukahduttava vaikutus ollu.---Et ne suhteet ei oo niin avoimet, et famun kanssa voi olla sitä mieltä mitä on, ei nyt ehkä täysin hänenkään kanssa..---Mutta siellä mamman ja pappan luona, niin en mä avoimesti kerro omasta elämästäni, vaikka siellä ei sellasia katastrofitekijöitä olekaan, jotka aiheuttais pahennusta, mutta..---Eikä se pelkästään oo se tukahtuneisuuden tunne, vaan ihan lapsuudesta lähtien ne suhteet ei oo ollu niin välittömät.” (A2).

Maalla oli kuitenkin paljon mielekästä tekemistä. Vanhemmiten tutkittava on osannut arvostaa myös isovanhempiaan eri tavalla ja kokenut saaneensa ja oppineensa heiltä monia asioita.

Isovanhempien luona oli monesti erilaista tekemistä kuin kotona ja heidän kanssaan myös tehtiin usein erilaisia asioita kuin vanhempien kanssa. Myös Ritala-Koskisen (2001, 168) tutkimuksessa monenlainen mieluinen tekeminen mummon pihalla tai kesämökillä vaikutti merkityksellisen suhteen kokemiseen.

”No mummun kanssa lähetti aina sinne kirkonkylälle ja sit siel mentii aina sinne yhteen baariin ostaan lihapiirakat kahdella nakilla ja limsapullot.. ja se on jääny mieleen koska meidän äiti oli aina hirveen tarkka et just ku oltii reissussa aina sillä oli omat eväät.. ja sit oli luksusta päästä lihikselle ja saada limppari, ku ei meillä koskaan kotona ollu mitään limsaa ku.. äiti oli aina niin terveystoilija ni ei mitään ylimäärästä sokeria. Vain omatekoista mustaherukkamehua.. ni sit tollasista pienistä asioista tuli tiäksää sellasii kivoja juttuja..” (M5).

Isoäitien kanssa tehtiin koti- ja maatilatöitä sekä muita arjen askareita ja oleiltiin. Isoäidin kanssa saatettiin lisäksi matkustella, piirrellä, lukea ja leikkiä tai käydä asioilla, leikkipuis-

tossa, luistelemassa, elokuvissa ja teatterissa. Isoisän kanssa oleiltiin ja tehtiin maatalan arjen töitä ja pajupillejä, nikkaroitiin, kalastettiin ja käytiin luontoretkillä.

Kornhaberin ja Woodwardin (1985, 69-70) mukaan läheisen suhteen muodostumiseksi isovanhemman tulee muun muassa ymmärtää lapsenlapsen tarpeita. Tutkitut saivat isovanhemmiltaan usein ehdotonta välittämistä, aikaa, myönteistä huomiota ja positiivista palautetta. Myös Ritala-Koskisen (2001, 168) tutkimuksen mukaan lapsen kokemus isovanhemman välittämisestä ja vastavuoroisesta tunnesuhteesta tekivät suhteista lapsille merkityksellisiä.

”Mä muistan aina et ku mummu istu siinä katsomossa penkillä ja sit se nauro koko meiän, mitä me sit esitettiin, nii koko sen näytelmän ajan vedet silmissä ja sit ku sillä oli mahaa ni sit sen maha hytke ja sit se vaan nauro ja katto ku me esitetii, ja me saatiin hirveesti sellasta myönteistä huomioo et ne jotenki arvosti ja ku näki jonku tollasen vaivan et harjoteli näytelmän ni sit ne oli kiinnostuneita ja..” (M5).

Isovanhemmilta opittiin monia käytännön taitoja, kuten käsitöitä ja ruoanlaittoa. Myös esimerkiksi Brannenin ym. (2000 138-139) tutkimuksessa isovanhemmilta oli saatu käytännön kokemuksia (ks. myös Hirsjärvi & Laurinen 1998, 24-26). Tutkittaviemme isovanhemmat olivat tärkeässä roolissa myös historian, kansanperinteen sekä maaseudun tietojen ja tapojen siirtämisessä sukupolvelta toiselle, jota haastateltavat osasivat arvostaa. Samanlaisiin huomioihin ovat päätyneet myös esimerkiksi Hirsjärvi ja Laurinen (1998, 24-26; ks. myös Hurme 1988, 83.) Myös Bardy (2002, 50; 2001, 2-5) korostaa, että lasten on hyvä päästä mukaan yhteisöihin, jotka auttavat ymmärtämään keitä me olemme, mihin me kuulumme ja kuinka me elämme. Haastateltavien ymmärrys entisaikojen elämästä ja mielekkyys sitä kohtaan lisääntyivät isovanhempisuhteiden myötä.

”(Isoisä) opetti kaikkii tämmösii kansanperinteeseen liittyviä asioita.. jotain veisteli pajupilliä ja...--Se semmosen kansanperinteen ja historian siirtymine, että esimerkiks joku Suomen historia tuli mulle paljo läheisemmäks ja mielekkäämmäks, ja mä olin aina hirveen ylpee mejän papasta et se on ollu sodassa. Sit ku me luettiin niit joskus, koskahan ne tulee koulus yläasteellako tulee Suomen sota tai jotain, ja sit mä olin ihan innoissaa.” (M5).

Aineistossa isovanhempien uskottiin saaneen lapsilta iloa ja yhteyttä nyky- sekä lasten maailmaan, ja heillä oli mahdollisuus seurata lapsen kasvua ja kehitystä aikuiseksi ja hoidata tätä.

Huomionarvoista on, että vanhimman sukupolven tutkittavat eivät maininneet isovanhempia merkityksellisiksi aikuisikseen, vaikka tuon ajan lapsuudessa perhesukupolvet yleensä asuivat lähekkäin. Asiaan voivat liittyä muut syyt, mutta ihmisten elinikä on viime vuosikymmeninä pidentynyt, joten aiemmin isovanhemmat eivät ole välttämättä olleet pitkään saatavilla (ks. Suutama 1986, 2).

Vanhempien suhtautuminen voi vaikuttaa siihen, muodostuuko lasten ja isovanhempien suhde kiinteäksi vai ei (ks. esim. Corsaro 1997, 33; Hirsjärvi & Laurinen 1998, 23). Sukulaisiin liittyvät tunnesiteet voivat aiheuttaa myös ristiriitoja, eikä tämä välttämättä motivoi yhteydenpitoa. Se ei kuitenkaan saisi vaikeuttaa lasten yhteyksiä sukulaisiin. (Pulkkinen 2002, 160-161.) Eräs haastateltava, joka ei kokenut isovanhempiaan merkityksellisinä lapsuuden aikuisina, toi esille, että vähemmän myönteiset kokemukset isovanhemmista ja sukulaisista saattoivat johtua siitä, että ei oltu niin läheisiä ja pidetty tiiviisti yhteyttä. Hän myös pohti sukupolvelta toiselle siirtyvää perintöä etäisistä suhteista sukulaisiin.

”Isovanhemmat ja useimmat tädit ja sedät, että niitten kanssa ei hirveen paljoo oo oltu tekemisissä. Mikä on johtunu siitä, että ollaan vaikka asuttu vähän kaukana ja sitten on myös ollu se, että vanhempien välit ei oo ollu kaikista lämpimimmät sinne päin, mikä on tietenki vaikuttanu siihen.---Sitä tietenki joskus mieltii, että edelleenkään ei oo niinku läheisiä, tai ei oo sitten ite ryhtyny rakentaa muihin sukulaisiin tai siis, et se on jotenki tullu vanhemmilta jotenki tällasena perintönä, että se yhteydenpito ei oo tiivistä.---Jotenki sitä on joskus mieltiny, että voishan sitä aatella, että nää on niinku mun vanhempien suhteita niihin, et vois rakentaa ihan omat suhteensa.” (A3).

Pulkkisen (1984, 66) mukaan vanhempien tutustuttaessa lapsensa jo varhaislapsuudessa sukulaisiin, on nuorella itsellään enemmän yhteyksiä heihin, kuin jos lapsena sukulaisia ei ollut opittu tuntemaan.

4.5 Huomioivat ja aikaa antavat sukulaiset

Viisi eri-ikäistä tutkittavaa muisteli muita sukulaisia kuin isovanhempia. Sukulaistädit ja -sedät olivat yllättävän harvalle lapsuudessa merkityksellisiä. Sedät olivat merkityksellisiä vain yhdelle ja sukulaistädit kahdelle tutkittavalle, tosin sukulaiskummitätinsä pari muuta koki tärkeäksi. Nuorimmat tutkittavat eivät nostaneet suvun aikuisia (yhden kohdalla isovanhempia lukuun ottamatta) merkityksellisiksi. Yksi heistä kertoi olleen läheinen sukunsa

kanssa, mutta päätti nostaa vain isovanhemmat esille, koska oli viettänyt heidän kanssaan eniten aikaa. Eräällä tutkittavalla oli paljon harrastuksia lapsuudessaan, joten aktiviteettien suurella määrällä voi myös olla vaikutusta siihen, etteivät sukulaiset tuntuneet merkityksellisiltä tai sukulaisten kanssa ei ehditty tai pidetty tärkeänä viettää aikaa (ks. Hurme 1988, 123). Kiilin (1998, 29, 70-71; 2000, 10, 37), Lallukan (1993, 33, 42, 56) ja Brannenin ym. (2000, 147-153) tutkimuksissa osalle lapsista tärkeimpiin ihmisiin kuuluivat myös aikuiset sukulaiset.

Tätinsä kaksi nuorempaa haastateltavaa koki myönteisesti merkityksellisiksi lapsuuden aikuisikseen, joita edelleen saatetaan tavata satunnaisesti. Toisella merkityksellisiä tätejä oli peräti kolme ja toiselle täti oli merkityksellisin sukulainen lapsuudessa. Tätien kanssa saatettiin viettää viikoittain aikaa kesämökillä ja mummolassa ja yhdessä tehtiin monenlaisia asioita, esimerkiksi maatilatöitä, pelattiin pelejä, tehtiin retkiä tai matkoja tai vain oleiltiin. Toinen haastateltava vietti tätinsä kanssa aikaa melko paljon lähinnä kesäisin.

Merkityksellisiksi tädit tekivät se, että heillä oli antaa lapselle aikaa. Toinen haastateltava koki, että äiti ei pystynyt olemaan hänelle tukena isän kuoltua. Tällöin tädeillä oli tärkeä tukijan rooli hänen elämässään.

”..ja sit ku miu isä kuoli ni äiti varmaan oli jotenki silleen, tuntu et se jotenki hävis välillä siinä et sitte mie vietin näitten kans aikaa.. et se oli kauheen hyvä..” (M2).

Tädit toimivat tutkittaville roolimalleina muun muassa opiskelun ja lasten hankkimisen suhteen ja antoivat kokemuksen erilaisen aikuisen mallista kuin muut sukulaiset.

”Kyllä varmaan siltäkin jonkinlaista mallia, että minkälainen sitä voi olla, ku se oli hirveen kova lukeen kirjoja ja sillä oli iso kirjahylly ja mä ihailin jotenkin sitä ja se oli innostunu niistä kirjoista, nii ja elokuvista kans ja mejän äiti ei ollu koska se oli se kodin puunaaja.. ja sitten tää oli sillä tavalla erilainen, että sillä olikin tämmösiä kulttuurikiinnostuksen kohteita, nii varmaan semmonen malli että niin että aikuinen nainen voi olla tämänönnenkin näin..---Että semmosta erilaisen naisen mallia se on varmasti antanu suhteessa sitte omaan äitiin.” (M3).

Joidenkin tätien arveltiin vastavuoroisesti saaneen lapsen myötä lastenhoitokokemusta.

Viisi isotätiä oli erään haastateltavan myönteisesti merkityksellisiä aikuisia, joita hän tapasi lapsuudessa isoäidin luona vieraillessaan. Lapsen huomiointi ja yhdessä vietetyt hetket

tekivät isotädeistä merkityksellisiä. Heiltä sai myös konkreettisia asioita, kuten käsitöitä kotiin viemisiksi. Isotätien haastateltava koki päässeen tutustumaan lapsen maailmaan hänen kauttaan.

Serkku ja tämän vaimo olivat yhden iäkkäämmän haastateltavan lapsuuden myönteisesti merkityksellisiä aikuisia, joihin hän edelleen on yhteydessä. Haastateltava asui heidän luonaan 16-vuotiaana, jolloin pariskunta uskoi lapsensa hänen hoitoonsa. He myös arvostivat haastateltavan mielipidettä, ottivat mukaansa vierailuille moniin paikkoihin ja pitivät tätä kuin perheenjäsenenä. Heidän myötään haastateltava sai suhteessa kodin oppeihin erilaista näkökulmaa maailmaan.

”Mut niiltä mä sain sellasta.. äidiltä mä olin niinku saanu sellaset perusteet, mutta näiltä mä sain sellasen tavan elää tai niinku nähdä maailmaa, laajemmalti nähdä maailmaa.--- Mä oon saanu esimerkiks kirjoja, psykologian, musiikin, klassisen musiikin mä oon saanu heiltä.. ja kirjallisuuden.. ja sitten mä oikeestaan tai mä sain filosofian. Mä oon aina tykänny kaikista filosofioista, se tuli heiltä kanssa. Ja semmosen opiskelemisen mä oon heiltä saanu.” (A4).

Haastateltava arveli lastenhoitoavun lisäksi pariskunnalle olleen tärkeää saada ohjata nuoren elämää ja olla siinä mukana.

Kuusi setää vaimoineen olivat erään aineiston nuoremman haastateltavan myönteisesti merkityksellisiä aikuisia. Heitä haastateltava tapasi lapsuudessa suvun yhteisten kokoontumisten myötä muun muassa mökillä ja syntymäpäivillä. Yhdessä tehtiin asioita, esimerkiksi uitiin tai paistettiin makkaraa. Sedät vaimoineen antoivat lapselle myönteistä huomiota ja juttelivat hänen kanssaan. Haastateltava koki, että hänestä oltiin kiinnostuneita ja häntä arvostettiin. Heidän myötään haastateltava koki myös yhteisöllisyyttä ja tunsii olevansa osa suurempaa kokonaisuutta. Henkilökohtaisempia suhteita hän on kuitenkin jäänyt sedistä ja heidän vaimoistaan kaipaamaan.

”Musta tuntuu, ettei mulla oo hirveen sellasta henkilökohtasta tunnetta kehenkään varsinaisesti..---Jos multa joku kysyy, et mitä mulle kuuluu, niin voinhan mä jotain kertoa, mutta en mä rupee kenellekään tilittämään, mitä mulle oikeesti kuuluu..” (A2).

Setien vaimoineen haastateltava arveli yhdessäoloaikana päässeen hänen myötään tutustumaan pienen lapsen maailmaan.

4.6 Läheiset kummissuhteet

Kummiaan myönteisesti merkityksellisenä lapsuuden aikuisena muisteli kuusi eri-ikäistä tutkittavaa, joista neljä on myös aikuisena pitänyt yhteyttä kummeihinsa. Kahden kohdalla kummitäti oli myös sukulaistäti, yhden kohdalla serkku ja yksi muisteli kummipariskuntaa. Jonkun kummi asui lähellä ja yhteys oli tiivistä. Toinen saattoi nähdä kummiaan vain muutamana kerran vuodessa, mikä ei vähentänyt hänen merkitystään. Myös Kiilin (1998, 29, 70-71; 2000, 10, 37) ja Ritala-Koskisen (2001, 171-173) tutkimuksissa osalle lapsista ja nuorista kummi lukeutui tärkeisiin aikuisiin. Aineistomme kummien kanssa usein vain oleiltiin tai saatettiin tehdä asioita, esimerkiksi leikkiä, käydä retkillä ja kävelyillä tai perheittäin matkoilla. Kummien kerrottiin huomioineen lasta, heillä oli aikaa annettavanaan, he olivat usein turvallisia ja hyväksyviä ja heiltä sai tukea. Kummeihin liitettiin usein aikuisen läsnä- ja saatavilla olo. Kummia saatettiin kuvailla myös oikeudenmukaiseksi, ja häneltä saattoi saada myönteistä palautetta, esimerkiksi vahvuuksien huomiointia. Myös Ritala-Koskisen (emt.) aineistossa kummissuhteiden merkityksellisyys nousi aikuisten erityisen huomioinnin ja suhteen läheisyyden kautta.

”No meillä oli tosi paljon sillee, että kun sen kanssa oli tai sitten kun se tuli, niin siltä sai sitä huomiota ihan niinku tosi paljon ja oli niinku jotenki sillai.. tuli mukaan lastenhuoneeseen piirtelemään ja osallistui niihin juttuihin ja sillai että ittersä koki tärkeeks sen seurassa.” (A3).

Vanhimman sukupolven edustaja piti kummiaan toisena äitihahmonaan ja kummin luona hän tunsi itsensä kuin perheenjäseneksi. Sen ajan maaseudulla aikuisilla ei juuri ollut aikaa varsinaisesti leikkiä tai viettää aikaa lasten kanssa. Haastateltava koki tärkeäksi, että kummitäti oli läsnä ja paikalla aikuisena, jonka puoleen voi tarvittaessa kääntyä.

Kummi on ollut monille roolimalli, jolla on ollut vaikutusta tutkittavien elämään. Kummit toimivat mallina esimerkiksi tasavertaisesta naisen ja miehen suhteesta tai nuoren naisen mallista. Kahdelle haastateltavalle kummi toimi erilaisena aikuisen mallina suhteessa vanhempiin.

”Se oli semmonen räiskyvä ja nauro paljon ja kovaan ääneen ja oli hyvin erilainen ku mun vanhemmat, jotka on kauheen hillittyjä ihmisiä.. niin varmaan se anto semmosta esimerkiksi että tällanenkin voi olla ja.. poltti tupakkaa jossain nurkan takana ja oli semmonen räväkkä tyyppinä ja..” (M3).

Joidenkin kummien arveltiin saaneen jotain lapsen elämän seuraamisesta ja tytönmaailman avartumisesta. Yksi tutkittava koki kummilleen olevan tärkeää, että heidän välillään vallitse luottamus ja että hän edelleen pitää yhteyttä kummin perheeseen. Lisäksi kummi arvostaa tämän mielipiteitä.

Yksi tutkittava sen sijaan on jäänyt kaipaamaan henkilökohtaisempia suhteita kummeihinsa, mikä on myös vähentänyt yhteydenpitoa myöhemmin. Vaikka nämä kummit muistivat merkkipäivinä ja olivat mukavia ihmisiä, he eivät riittävästi huomioineet lasta yksilöllisesti. Tämän myötä tutkittava on pohtinut omaa mahdollista kummiuttaan ja toisin toimimista.

”Se kuitenkin oli enemmän sellasta perheiden kanssakäymistä... et kun me oltiin siellä kylässä niin varmaan just lapsena leikittiin jotain ja näin, mut sit se alko menemään sel-laseks, et vanhemmat puhu päitten yli ja mitä heille kuuluu ja mitä meille kuulu ja...mähän oon ajatellu sitä, että jos mä ryhtyisin kummiks, niin mä haluaisin just olla sellanen kummi, joka enemmän vaan on kuin antaa lahjoja. Jotenki viettää aikaa ja on kiinnostunu siitä lapsesta.” (A2).

4.7 Luotettavat naapurit ja hoitopariskunta

Neljä eri-ikäistä haastateltavaa koki naapurinsa ja yksi koki perheen tuttavapariskunnan lapsuutensa myönteisesti merkityksellisiksi aikuisiksi. Nuorimmat naapureita muistelleet olivat parikymppisiä, joista toinen asui kaupunkioloissa. Muuttoliikkeen myötä naapurisuhteiden arvellaan muuttuneen hatarammiksi, mutta kyseisillä tutkittavilla oli heihin tiivis yhteys (ks. Pulkkinen 2002, 164). Elossa oleviin naapureihin ja tuttavapariskuntaan haastateltavat pitävät edelleen ajoittain yhteyttä. Merkityksellisiksi heidät koettiin, kun heillä oli aikaa ja hyvää huolenpitoa annettavanaan vanhempien poissa ollessa, he olivat lapsesta kiinnostuneita ja keskustelivat hänen kanssaan. Myös Ritala-Koskinen (2001, 173) huomasi naapurin merkityksellisyyden lapselle nousseen yhteisen ajanvieton ja suhteen läheisyyden kautta.

Tutkittava, joka oli hoidossa naapurissa viisi ensimmäistä vuottaan, totesi naapureiden merkityksestä:

”Tästä, tämän talon isännästä ja emännästä tuli mulle hirveen tärkeet ihmiset, ihan läpi mun elämän....mähän rupesin kutsumaan tätä naapurin tätiä mun äidiksi. Eli mä olin

niin paljon siellä, että mä sanoin tätä miestä papaksi ja tätä äitiä äidiksi.. se varmaan kuvastaa tätä..” (A1).

Naapureiden luona saatettiin olla hoidossa tai muuten viettää aikaa jutellen, leikkien tai jotain muuta puuhaten. Naapurissa saattoi olla sellaista tekemistä, johon kotona ei ollut mahdollisuutta.

”Et sit me ollaan kudottu hänen kangaspuillaan ja tolleen ja just sellanen varamummo, että täällä käytiin heijän rannassa niinku uimassa ja..----.ja sitten niinku hänellä oli semmonen iso kasvima ja sittenhän me vähän tienattiin ehkä jos me harvennettiin vaikka penkkiä..” (A6).

Naapureilta ja tuttavapariskunnalta opittiin keskustelujen kautta mutta myös konkreettisia asioita, kuten maatilantoita ja kangaspuilla kutomista. Eräs vanhimmista haastateltavista sai naapuriltaan myös taloudellista tukea, mikä mahdollisti opinnot toisella paikkakunnalla. Samainen haastateltava tutustui naapurin kautta myös yhteisten asioiden hoitoon, millä hän näki olleen vaikutusta oman mielenkiinnon heräämiseen järjestötoimintaa kohtaan. Joidenkin naapureiden arveltiin saaneen vastavuoroisesti lapsilta esimerkiksi iloa ja piristystä ja kiinnostuneen keskustelukumppanin.

Hoitotädin ja tämän miehen eräs nuorempi haastateltava mainitsi myönteisesti merkitykselliseksi lapsuutensa aikuisiksi, joiden kanssa edelleen pidetään säännöllistä yhteyttä. Keskustelujen lisäksi he innostivat harrastuksiin ja olivat niissä mukana. Heiltä sai harrastuksiin neuvoja, apua ja välineitä.

”Ihan ton suunnistusharrastuksen mä oon alottanu mun hoitotädin innostamana, joka on vieläkin mulle tosi tärkeä.. hän piti suunnistuskouluu ja hiihtokouluu ja tämmösiä juttuja ja sit me innostuttiin siitä mun siskon kanssa ja.. hän miehensä kanssa meitä aina sitten kuletti näihin tota, käytiin kaikis kisoissa ihan ekaluokasta lähtien niinku viikonloppusin. Ja sitten Leena piti miehensä Matin kanssa siin partiotakin..--Niin partoharrastuskin on lähteny heidän kauttaan.---Leena on sellasii käytännön juttuja antanu. Se aina niinku, ehkä sillon ku me aloteltiin tota suunnistusjuttua, ni Leena hommas meille näitä karttatelineitä ja käytettyjä suksia ja se niinku mahdollisti sen, et me pystyttiin suunnistaa ja hiihtää.” (A6).

Hoitotädin ja tämän miehen haastateltava koki turvallisiksi aikuisiksi, jotka antoivat aikaa lapselle. Hoitotädi myös opetti rohkeutta, yritteliäisyyttä ja tunteiden osoittamista. Haastateltava kertoi, ettei hänen lapsuudenkodissaan ollut tapana halata, joten tädin halaaminen tuntui mukavalta ja erilaiselta, mihin kotona oli tottunut. Hoitotädin mies oli haastateltavan

mielestä erityisen hyvä antamaan positiivista palautetta lapselle ja keskustelemaan lapsen kanssa. Hoitotädin haastateltava arvelee viihtyneen kanssaan ja saaneen jotain lapsen onnistumisen riemun näkemisestä. Miehellä hän arveli olleen merkitystä huomata kannustuksen ja neuvojen positiivinen voima lapselle.

”Oisko se varmaan se, että just sitä niinku, että mitä kymppi vee tyttökin voi osata, kun sitä vaan niinku neuvotaan ja kannustetaan. Mä luulen, että kun on saanu niin paljon kaikkee tehä niin se on varmaan johtunu myös siitä että on osottanu, että kyllä sitä pystyyki tehä.” (A6).

Päivähoitoaikuisia muut tutkittavat eivät maininneet, mutta toisaalta jotkut olivat välillä hoidossa esimerkiksi naapureillaan, isovanhemmillaan ja (kummi)tädeillään. Vanhimpien haastateltavien lapsuudessa etenkin julkisia päiväkotipalveluja ei vielä yleisesti ollut, mikä voi osittain selittää heidän kohdallaan hoitoihmisten puuttumista (ks. Jallinoja 1985a, 101-102). Aineiston nuoremmilla polvilla useimpien vanhemmat hoitivat lapsia tai työskentelivät kotona.

4.8 Pidetyt ja pakottavat opettajat

Neljä haastateltavaa koki opettajat ja yksi heistä lisäksi rehtorin merkityksellisiksi lapsuuden aikuisiksi. Yhden kohdalla opettaja oli kielteisesti merkityksellinen. Opettajia nähtiin vain kouluaikana. Myös Brannenin ym. (2000, 147-153) tutkimuksessa osa lapsista koki tärkeiksi joitakin virallisempia aikuissuhteitaan, kuten suhteita opettajiin.

Myönteisesti merkitykselliseksi opettajan teki se, että opettaja oli hyvä opettaja ja hänestä pidettiin, häntä kuvattiin esimerkiksi oikeudenmukaiseksi ja rauhalliseksi tai opettajan tapa opettaa herätti kunnioitusta ja arvostusta. Yksi haastateltava muisteli opettajiaan lähinnä vain siksi, että heitä näki eniten suhteessa muihin aikuisiin omia vanhempia lukuun ottamatta. Opettajat olivat muun muassa muokanneet ajatusmaailmaa: heiltä oppi, mikä on hyväksyttävää ja ”kunnollista” käytöstä ja he vaikuttivat oman ammattitaidon arvostukseen ja oman työn kehittämisen tärkeyteen. Lasten vaikutuksia opettajiin ei osattu paljon sanoa, mutta yksi arveli opettajalle olleen palkitsevaa, kun oppilas oli innostunut oppiaineista. Toinen arveli hämmästyttäneensä opettajia sanomalla häpeilemättä mielipiteitään luokassa.

Aineiston vanhimman sukupolven edustajilla opettajat lukeutuivat merkityksellisiin aikuisiin. Heidän perustelunsa muihin vastaajiin nähden kuvasi henkilökohtaisempaa suhdetta opettajiin. Makkosen (1997, 37-38) tutkimuksessa viime vuosisadan alkupuoliskon lapsuudenmuistoissa muistot opettajista olivat varsin yksityiskohtaisia, heidät koettiin merkityksellisiksi ja muistot olivat useimmiten myönteisiä. Aineistomme toinen vanhimman sukupolven edustaja kuvasi rehtorin uskoneen häneen ja kannustaneen koulun loppuun saattamiseen. Toinen taas koki opettajan yhdeksi äitihahmokseen, jolta oli saanut myös konkreettista aineellista apua vanhoista vaatteista.

Opettajavalinta voinee osittain kertoa myös heihin kohdistuneesta suuremmasta arvostuksesta iäkkäimpien tutkittavien lapsuudessa. Opettajia saatettiin kunnioittaa nykypäivää enemmän, joten henkilökohtaisen huomion saaminen heiltä voitiin kokea erityisen tärkeäksi. Vanhimman sukupolven tutkittavien suhtautuminen opettajiin oli lisäksi ihailevaa, kun taas nuorempi tutkittava suhtautui heihin tavanomaisemmalla tavalla. Tämä voi liittyä koulutuksen arkipäiväistymiseen, mutta myös esimerkiksi siihen, että oppilasmäärien lisääntyä opettajan kanssa ei välttämättä muodostu henkilökohtaista suhdetta. Samainen syy saattoi vaikuttaa myös siihen, että nuoremmista tutkituista harva muisteli opettajiaan. Pulkkinen (2002, 259) toteaa, että koulu voisi tukea lasta sosioemotionaalisesti, mutta sen nykyisin mielletty tehtävä yleensä jättää sosiaalisen kasvatuksen sen ulkopuolelle.

Eräs nuoremman polven haastateltava muisteli opettajiaan, etenkin erästä ala-asteen opettajaansa, jolla oli hyvinkin *kielteisiä* ja kauaskantoisia vaikutuksia haastateltavan elämään. Haastateltava koki, että opettajilla on ollut aika paljon vaikutuksia 'moniin traumoihin', joista yhtenä opettajan huomion kiinnittyminen haastateltavan painoon.

"Et miu mielestä ala-asteen opettaja et se puuttu jopa liikaa johonki sellaseen pienee ylipainoon tai ei sitä nyt ehkä ylipainoks vielä.. et se pakotti liikuntakerhoo ja valitsi sieltä luokasta muutaman ihmisen ravintoterapeutille ja tällei niin.. Et onneks nykysin ne (koulukäytännöt) on muuttunu niin paljon mutta.. on se silti surkeeta että.. niin iso osa elämästä on menny sitte.. ku se koulu aika on pitkä." (M2).

Kouluajojen haastateltava kokee vaikuttaneen syömishäiriöoireisiinsa (liikalaihdutus) ja osittain myös depression syntyyn. Lisäksi opettajat ovat aiheuttaneet epäluottamusta aikuisten hyviin tarkoituksiin lapsia kohtaan. Näitä traumoja haastateltava on joutunut työstämään useita vuosia.

”Niin no.. ei ainakaa sellasta luottamusta että.. aikuiset haluais parasta lapselle aina. Ja sitten.. no kyllähän mulla sit tossa yläasteen aikana oli pientä syömishäiriöoiretta. Et se meni sitte vähä liikalihduttamiseksi mutta.. kyllä mie nyt sitte oon suht koht päässy siinä tasapainoon. Oon tietysti käyny nyt aikuisena muutaman vuoden terapiassa että se auttaa. Ja kyllähän nyt miun piti siellä terapiassa käsitellä sitä isän kuolemaaki ku ei sitä tuossa iässä pysty.--Niin no se oli pakko (käydä terapiassa) ku sitte tuli sen verran paha depressio että ei sitä..” (M2).

5 MIKÄ TEKEE LAPSUUDEN SUKUPOLVISUHTEESTA MERKITYKSELLISEN

5.1 Laadullisesti tärkeät sukupolvisuhteet

Haastateltavat kokivat merkityksellisten aikuisten nimeämisen pääsääntöisesti helpoksi. Syitä tälle oli muun muassa se, että merkityksellisiksi koettuja aikuisia ei monilla ollut paljon, jotkut mainitsivat pohtineensa samoja asioita jo aiemmin mentorikoulutuksen yhteydessä ja joillekin valokuvien katselu auttoi löytämään merkitykselliset aikuiset. Ratkaisevia tekijöitä oli se, kenen kanssa aikaa oli vietetty eniten, mutta toisaalta myös harvemmin tavattu aikuinen saattoi olla merkityksellinen.

”..mä en tiää mistä se oli muodostunu mulle semmonen ideaalikuva siitä semmosesta tosi läheisestä aikuisesta, jonka kanssa sitten ruoditaan kaikki asiat läpi.. ja sitten huomaa sen, et ne jotku ihmiset voi olla merkittäviä vaikka se suhde ei ookaan tämmönen tään ideaalityypin kaltanen..” (M3).

Kukin tutkittava muisteli vähintään kahta ja enintään 21 merkityksellistä lapsuuden aikuista. Yleisin määrä oli neljä tai viisi aikuista haastateltavaa kohti. Erään tutkittavan 21 aikuisesta 12 muodostui sedistä vaimoineen. Suurin osa haastateltavista koki, että heillä oli riittävästi tärkeitä aikuisia lapsuudessa ympärillään. Suuri tai pieni määrä aikuisia ei suoraan määrännyt tutkittavien aikuissuhteiden lisäkaipuuta, vaan se oli hyvin yksilöllistä. Näin ollen läheiset suhteet kahteen kolmeen aikuiseen saattoivat hyvin riittää.

”Neki aikuiset mitä tunsin ne oli sitte ihan kumminki mukavia ja turvallisia..” (M6).

Sipe ja Roder (1999, 1) ovat sitä mieltä, että mitä useampia myönteisiä aikuissuhteita lapsella on, sitä parempia kasvatuksellisia ja sosiaalisia vaikutuksia sillä yleensä on häneen. Tutkimuksessamme kuitenkin jotkut haastateltavat, joilla oli paljon merkityksellisiä aikuisia, saattoivat silti kaivata jotain enemmän. Mikäli aikuissuhteisiin lapsuudessa ei oltu tyytyväisiä, se liittyi useammin läheisempien suhteiden kaipuuseen tai jonkin tärkeäksi koetun roolimallin (isä, sukulaistäti) puuttumiseen, kuin aikuisten määrään.

”Se mikä multa sieltä ihan oleellisesti puuttuu, niin on se ihan selkeä miehen malli, isän malli.. ja se naisen ja miehen välisen suhteen malli.” (A1).

Haastateltavien ikä ei erityisemmin vaikuttanut aikuisten määrään, mutta aineiston iäkäämmät tutkitut muistelivat vähintään neljää aikuista, kun taas tätä pienempi määrä oli kolmen alle 30-vuotiaan valinta. Näistä kolmesta kuitenkin vain yksi, joka muisteli pelkästään isovanhempiaan, olisi kaivannut aikuissuhteita elämäänsä enemmän.

”Mä oisin ite halunnu että ois ollu enemmän sellasii tuttuja aikuisia lapsuudessa.. koska mulle ei ollu niistä kummeista mitää iloo.. tai siis sillee et sai vaa jonku joulukortti ja.. synttärkortti ja sit lahjat yleensä niinku molempina tämmösinä. Että ku meijä äiti oli nii kiireinen ja teki vuorotyötä ni ei meillä hirveesti kyläilly ketää tai sillai et.. no kyllähän niitä jotain sukulaisia joskus kävi mutta..---Ei meil ollu niin jotenki tiivistä kontaktia mihinkää ystäväperheisiin että.. Olihan mulla omia kavereita mutta.. mut sit tavallaa sitä, et ois voinu just saada niinku peilauspintaa suhteessa omaan perheeseensä että tätä elämää voi tosiaan elää muullakin tavalla ku näin..” (M5).

Vain kolmella 12 tutkittavasta merkitykselliset aikuiset olivat pelkästään sukulaisia. Kaikki muut nimesivät suvun ulkopuolelta yhdestä neljään merkityksellistä aikuista ja kolme heistä muisteli useampaa suvun ulkopuolista kuin suvun aikuista. Naapurit, kummit, perheen tuttavat, opettajat tai hoitopaikan ihmiset olivat suurimmalle osalle ja monenikäisille, myös nuorimmille, tutkituille muodostuneet merkityksellisiksi. Kiilin (1998; 2000), Lallukan (1993) ja Ritala-Koskisen (2001) tutkimuksissa melko pienelle osalle lapsista perheen ja suvun ulkopuoliset aikuiset olivat merkityksellisiä. Useimmat aineistomme nuoretkin tutkittavat nostivat esille lapsuudessa tärkeiksi kokemiaan suvun ulkopuolisia aikuisia, mikä herättää pohtimaan, onko tilanne muuttunut pienessä ajassa. Haastateltavien valikoituminen tutkimukseemme ja aikuisnäkökulma on myös voinut vaikuttaa aineistossamme. Joka tapauksessa olisi hyvä lisätä tutkimusta suvun ulkopuolisten aikuisten merkityksestä nyky-lapsuudessa.

Erityisesti aineiston vanhimmille tutkittaville yhteistä oli, että sen ajan maaseudulla aikuisilla ei ollut aikaa varsinaisesti leikkiä tai viettää aikaa lasten kanssa, vaan lapset osallistui-
vat kodin töihin ja leikkivät keskenään. Harrastaminen ei myöskään kuulunut sen ajan tapoihin. Ahposen ja Järvelän (1983, 33-34; ks. myös Makkonen 1997, 18, 40) mukaan agrariiyhteiskunnassa oli yleistä, että lapset tapasivat leikkiä toisten lasten kanssa töihin osallistumisen ohella. Myös eräs nuorempiin haastateltaviin lukeutunut koki, ettei hänen lapsuudessaan vanhempien puuhaaminen lasten kanssa ollut yleistä, mutta harrastuksia lapsil-

la sen sijaan tuolloin jo oli. Kaiken kaikkiaan monilla aineiston tutkittavilla yhteinen tekeminen erityisesti vanhempien kanssa painottui kodin arjen askareisiin. Sisarusten ja kavereiden kanssa tehtiin enemmän 'lasten juttuja'.

Valkonen (2006, 92-93) havaitsi tutkimuksessaan, että vanhempien roolit ovat nykylasten käsityksissä lähentyneet toisiaan, kun taas omassa aineistossamme isät ja äidit erosivat toisistaan etenkin arjen askareiden työjaossa. Jälkimodernissa yhteiskunnassa perinteisiä rooliodotuksia ei enää ole samalla tavoin kuin ennen (Hoikkala 1996, 362-364, 366-367; Wilk 1999, 26-27).

Useimmat tutkittavat muistelivat vanhempiaan, mutta merkille pantavaa on, että muut muistellut merkitykselliset aikuiset olivat usein erilaisia suhteessa vanhempiin tai heidän luonaan oli erilaista tekemistä suhteessa kotiympäristöön. Tällöin aikuisten myötä oli opittu uusia asioita ja saatu vaihtoehtoisia aikuisen mallia.

"Pappa oli kyl tälläne aina et se se kaikkii höpsöttimeitä niin sanotusti että keksi kaikkii tämmösiä juttuja ja esimerkiks pöydässä.. äiti ehkä aatteli joskus että no, ei saa leikkii ruualla.. se (isoisä) joskus mä muistan se sekotti aamupalapöydässä kaikki ainekset mitä sielt löyty ni sekasin, mä muistan, sit se laitto viel jugurttia, hämmensi näi, iha vaan meijä iloks ja sit söi.. tai sit jos joltaki kaatu kaakaot tai kahvit pöydälle ni sit se piirsi niistä jonku kuvan ja.. ja meist se oli hauskaa." (M5).

5.2 Sukupolvisuhteiden vaikutukset

Tarkastelemme seuraavaksi yhteenvedonomaaisesti niitä kaikkia vaikutuksia, joita aineistomme perusteella sukupolvisuhteilla on ollut niin lapsiin kuin aikuisiinkin. Olemme jaoitelleet myönteiset vaikutukset sosiaalsiin, henkisiin ja aineellisiin. Jako ei ole yksiselitteinen ja selkeä, vaan vaikutukset näyttävät kietoutuvan toisiinsa monin tavoin. Olemme kuitenkin halunneet tehdä tämän jaon osoittaaksemme vaikutusten monimuotoisuuden. Tällainen jako myös syntyi varsin luontevasti aineiston pohjalta.

Myönteisesti merkityksellisillä sukupolvisuhteilla on ollut monia sosiaalisesti merkittäviä vaikutuksia haastateltavien elämään. Pulkkisen (2002, 233-234) mukaan lapsi tarvitsee kehitystään tukevia aikuissuhteita antamaan luottamuksellista emotionaalista tukea sekä välittämään normeja, arvoja ja vastuullisuutta. Lapsuuden merkitykselliset sukupolvisuh-

teet ovat olleet vaikuttamassa kaikkien haastateltavien sosiaalisen alkupääoman syntyyn. Sosiaalinen alkupääoma koostuu arvoista ja normeista, yhteisön tuesta sekä luottamuksesta (Pulkkinen 2002, 44; Pekonen & Pulkkinen 2002, 32). Ruoppila (1997, 30, 35-36) korostaa lapsi-aikuinen -suhteessa kehittymisen puitteiden luomista ja vuorovaikutuksen laatua, jossa tärkeää on myönteisten tunteiden osoittaminen. Parhaimmillaan aineiston aikuiset olivat lapsuudessa olleet lapsen luotettavana tukena, turvana ja huolenpitäjinä, jotka mahdollistivat hänelle asioita ja elämän puitteita. Tärkeässä asemassa tässä turvallisen kasvuympäristön luomisessa olivat läsnäolo ja lapsen tarpeisiin vastaaminen.

Lapsuuden merkitykselliset aikuiset, erityisesti vanhemmat, vaikuttivat suurelta osin haastateltavien omaksumiin arvoihin ja normeihin. Vanhemmilta sukupolvilta opittiin uskonnollisuutta, nöyryyttä, kiitollisuutta, kunnioitusta, harkitsevaisuutta, vastuunottoa ja yritteliäisyyttä. Aikuisten arvojen ja normien erilaisuus saattoi myös eräässä tapauksessa vaikuttaa siihen, ettei merkitykselliseksi koetusta aikuisesta tullut haastateltavalle niin läheistä. Eri aikuisten välittämiä arvoja ja normeja osattiin myös arvostaa, koska sitä kautta haastateltavat kokivat saaneensa mahdollisuuden tarkastella maailmaa eri näkökulmasta kuin esimerkiksi omat vanhemmat. Arvoja ja normeja siirrettiin sukupolvelta toiselle monenlaisen tekemisen ja keskustelujen kautta.

Sosiaalisiksi vaikutuksiksi voidaan ymmärtää myös lapsuuden aikuisten toimiminen roolimalleina haastateltaville. Näistä roolimalleista haastateltavat olivat soveltuvien osin halunneet ottaa esimerkkiä omaan elämään. Eri aikuiset toimivat muun muassa naisen mallina, mallina opiskelun ja lasten hankkimisen suhteen tai ylipäättäen erilaisen aikuisen mallina, minkä oli kotoa saanut. Jotkut kertoivat jääneensä ilman tärkeiksi kokemiaan roolimalleja.

Aineistossa kerrottiin myös sukupolvittaisen jatkuvuuden kokemuksista. Ahonen (1998, 169-170, 173) on omassa tutkimuksessaan päätenyt siihen, että vanhemmilla sukupolvilla on tärkeä rooli nuorempien ihmisten historiallisen identiteetin muodostumisessa kertomusten ja elämäkokemuksen välittämisen kautta. Historiallinen identiteetti on tärkeä osa yksilön oman identiteetin muodostumisessa. Erityisesti juuri isovanhemmat nähtiin omassa aineistossamme merkittäviksi historian ja kansanperinteen siirtäjiksi. Muihin aikuisiin näitä perinteen siirtämiseen liittyviä asioita ei liitetty. Voidaan myös ajatella, kuten eräs haastateltava totesi, että perinteiden ja tarinoiden siirtämisellä henkilö tulee ikään kuin liitettyksi sukupolvien ketjuun ja tietoisiksi suvun sekä perheen jatkuvuudesta ja tätä kautta myös

yhteenkuuluvuudesta. Myös Brannen ym. (2000, 138-139) ovat todenneet isovanhemmilla olleen merkitystä jatkuvuuden ja yhteenkuuluvuuden kokemukseen. Kokemus sukupolvi-taisesta jatkuvuudesta ja itsestä osana jotain suurempaa kokonaisuutta on osa sosiaalisia vaikutuksia, joita tutkittavat ovat vanhemmilta sukupolvilta saaneet ja joiden varaan he ovat ainakin osittain rakentaneet omaa elämäänsä ja maailmankuvaansa. Nykypäivän kii-reestä huolimatta olisi hyvä löytää aikaa vanhempien ja nuorempien polvien väliselle ko-kemusten vaihdolle.

Myönteisesti merkityksellisillä aikuisilla on ollut tutkittaviimme myös monia henkisiä vai-kuuksia. Aikuisilta sai ymmärrystä, tukea ja hyväksyntää. Aikuisten arvostuksen ja kan-nustuksen myötä oli rohkaistuttu toteuttamaan ja kokeilemaan asioita, jolloin itseluottamus ja omiin kykyihin uskomisen oli vahvistunut. Pulkkinen (2002, 76-77) mukaan on tärkeää, että lapsi saa kannustusta ja positiivista palautetta kasvuympäristöltään, mikä tukee itse-tunnon kehittymistä.

Myönteisillä sukupolvisuhteilla oli aineiston perusteella myös monia aineellisia ja konk-reettisia vaikutuksia haastateltaville. Haastateltavat olivat oppineet aikuisilta erilaisia konk-reettisia taitoja, jotka liittyivät esimerkiksi kotitöihin, kädentaitoihin tai harrastuksiin. Yh-dessäolo muiden kuin omien vanhempien kanssa mahdollisti myös erilaisen tekemisen, mihin oli kotona tottunut. Vanhemmilta sukupolvilta haastateltavat olivat saaneet myös tavaroita, kuten käsitöitä. Eräs tutkittava toi esille, kuinka naapurin isännän taloudellisella tuella oli merkittävä vaikutus hänen jatko-opintoihinsa.

Kielteisesti merkitykselliset aikuiset olivat aineistossa vähemmistönä ja sen myötä poikke-ustapauksia. Juuri tämän vuoksi ne analyysin kannalta olivat myös mielenkiintoisia. Myös ne aikuiset, jotka aineistossa koettiin kielteisesti merkityksellisiksi, olivat vaikuttaneet mo-nella tapaa niin sosiaalisesti, henkisesti kuin aineellisestikin tutkittavien elämään. Haasta-teltavilla, jotka kertoivat kielteisesti merkityksellisistä lapsuuden sukupolvisuhteistaan, oli lapsuudenperheessä niin sanottuja riskitekijöitä (ks. esim. Veijola 1996, 49). Tällainen oli esimerkiksi isän puuttuminen lapsuudenperheestä. Isän puuttuminen vaikutti myös siihen, ettei äiti välttämättä kyennyt olemaan riittävästi läsnä lapselle. Vanhemman poissaolon myötä kärsittiin yksinäisyydestä. Kielteisesti merkityksellisten aikuisten vallankäyttö sekä fyysinen ja henkinen väkivalta ovat osaltaan aiheuttaneet haastateltavien elämässä turvat-tomuutta, voimattomuutta, pelkotiloja, epäluottamusta, syömishäiriötä ja depressiota (ks.

esim. Itäpuisto 2005, 115-118; Jähi 2004, 158-159; Jakonen & Mäkelä 2003, 63-68). Haastateltavat ovat kuitenkin päässeet eteenpäin elämässä. Kokemusten työstämisestä he ovat kokeneet olleen apua (ks. Giddens 1995, 103-107; Virkki 2004, 160, 162, 275; Jähi 2004, 158-159). Omassa elämässä saatettiin myös tietoisesti pyrkiä toimimaan toisin kuin lapsuuden kielteinen aikuinen oli toiminut (Korhonen 1994, 5; ks. myös Kempainen 2001, 151; Lahtinen 2000, 3; Haapasalo 1999, 67, 72). Vaikka elämä haastateltavilla on jatkunut, kipeistä muistoista on kuitenkin vaikea päästä eroon.

Eräs kielteisten aikuiskokemusten vaikutuksista näkyi haastatteluaineistossamme siten, että menneitä tapahtumia on jouduttu työstämään lähes läpi elämän. Haastattelun voidaan katsoa olevan tilanne, joka tarjoaa mahdollisuuden moniin asioihin, muun muassa menneisyyden refleктоimiseen ja sitä kautta saavutettavaan ymmärrykseen omasta tämän hetken tilanteesta. Haastateltavilla voi olla meneillään prosesseja, jolloin haastattelemalla toteutettava tutkimus voi antaa mahdollisuuden rakentaa omaa tarinaansa ja muodostaa omaa identiteettiään. Haastattelu voi siten toimia myös selviytymisprosessin osana. Selviytymisen yhtenä keinona on menneisyyden haltuun ottaminen tarinan avulla. Näin omaan menneisyyteen saa myös etäisyyttä. (Jähi 2001, 75-76.)

Omassa tutkimuksessamme haastateltavat, jotka kertoivat ikävistä kokemuksista suhteessa merkityksellisiin aikuisiin, omalta osaltaan varmasti tekivät tiliä menneiden asioiden kanssa. Ikävien kokemusten työstäminen oli joillakin haastateltavilla pitkä prosessi, joka näyttäytyi edelleenkin keskeneräiseltä. Haastattelutilanne antoi yhden, joskin ei varmastikaan lopullista ja viimeistä, mahdollisuuden tehdä omaa menneisyyttään ymmärrettäväksi. Koimme, että haastattelut toimivat tällöin jopa terapeuttisena kokemuksena haastateltaville. Tilanteet, joissa muistot aikuisista aiheuttivat surua ja kielteisiä tunteita, saivat meidät haastattelijat pohtimaan omaa rooliaamme: toimimmeko haastattelutilanteessa ensisijaisesti tutkijoina vai jossain määrin jopa terapeutteina? Tärkeää oli mielestämme ymmärtää, että olimme tilanteessa ensisijaisesti tutkijoina, mutta toisaalta koimme myös hyväksi antaa haastateltaville vapautta kertoa mieltään askarruttavista asioista.

Lapsuuden riskitekijöistä huolimatta lapsi voi kehittyä sosiaalisesti pärjääväksi aikuiseksi ja hyväksi vanhemmaksi. Iän myötä lapsuudenkokemusten merkitys lievenee ja elämänkokemusten merkitys korostuu. Tarjolla oleva sosiaalinen tuki ja muut voimavarat, kuten yksilölliset selviytymiskeinot ja myönteiset kokemukset auttavat. (Frydenberg 1997, 118-

120; Rutter 1993, 32-34; Veijola 1996, 162; Helkama ym. 1998, 91-92.) Useiden tutkittavien vanhemmat olivat huolenpidon, huomion, turvan ja tuen keskeisiä antajia, mutta silloin, kun he eivät olleet saatavilla tai tyydyttäneet lapsen tarpeita, muut aikuiset, kuten joidenkin haastateltavien kohdalla tädit tai isovanhemmat, paikkasivat tilannetta. Aiempi oletus suojaavien tekijöiden myönteisestä vaikutuksesta ja siitä, että joku muu lapselle läheinen ja lapsesta välittävä henkilö voi huolehtia lapsen tarpeista ja sosiaalisen alkupääoman karttumisesta sai vahvistusta (ks. Jekielek ym. 2002, 1; Pulkkinen 2002, 211, 245; Furman 1997, 22-23; Tolonen 2004, 30-32; Poikkeus 1997, 136; Itäpuisto 2005, 115-118).

Merkityksellisten lapsuuden sukupolvisuhteiden useimmat näkivät jossain määrin vaikuttaneen mentoriksi ryhtymiseen omassa aikuisuudessaan. Tätä perusteltiin omien hyvien tai huonojen kokemusten kautta: haluttiin itse antaa jotain samaa lapsiystävälle, mitä omilta lapsuuden aikuisilta oli saatu tai itsellä oli kokemuksia tuen tai läheisyyden tarpeesta lapsuudessa. Ne, jotka eivät kokeneet lapsuuden aikuisten vaikuttaneen mentoriksi ryhtymiseen, olivat yhtä poikkeusta lukuun ottamatta aineiston neljä vanhinta tutkittavaa. Elämänkokemuksen lisääntyessä yhteys ei ehkä enää tunnu niin tuoreelta ja muut asiat, kuten esimerkiksi omat lapset tai lapsettomuus, oma työ tai huoli nykylapsista, vaikuttivat enemmän.

Jotkut haastateltavat myös kokivat, että heillä lapsina oli merkitystä aikuisille. Lapsista aikuiset saivat kiinnostunutta seuraa, iloa ja apuakin. Kokemuspiiri laajeni lasten kanssa toimiessa ja heitä hoitaessa. Lapsilta voitiin oppia avoimuutta, mutkattomuutta ja erilaista näkökulmaa asioihin. Heidän kauttaan saatiin saada uusia tuulahduksia esimerkiksi ruoan ja kulttuurin maailmasta. Lasten myötä myös opittiin kärsivällisyyttä ja vastuuntuntoa. Monille haastateltaville vaikutti kuitenkin olevan vaikeaa ajatella, mitä he itse olisivat lapsena antaneet tai opettaneet aikuisille. Tutkimuksessamme ymmärrämme sukupolvien välisen suhteen relationaaliseksi eli vastavuoroiseksi, jolloin ilman toista ei ole toistakaan ja molemmat sukupolvet antavat oman panoksensa suhteeseen (Alanen 2001b, 98, 109-111). Onko niin, että haastateltavien oli osittain vaikeaa mieltää lasta suhteen aktiivisena osapuolena? Toivottavaa ainakin on, että vastavuoroisuuteen perustuvan sukupolvisuhteen miettiminen haastoi tutkittavat mieltämään sukupolvien väliset suhteet uudella tavalla. Lapsen ymmärtäminen aktiivisena toimijana voi edesauttaa ja kiihdyttää sukupolvijärjestyksen murrosta tulevaisuudessa.

5.3 Kuva hyvästä aikuisesta

Aineiston muistojen merkityksellisten sukupolvisuhteiden kautta piirtyy varsin monitahoinen kuva siitä, millainen on hyvä aikuinen lapselle. Muistellut lapsuuden aikuiset vaihtelivat haastateltavasta toiseen, mutta merkityksellisiksi koettujen aikuisten ominaisuuksissa on paljon samaa. Ollakseen myönteisesti merkityksellinen aikuinen hänellä on aikaa lapselle, hän on lapselle läsnä ja aidosti kiinnostunut tästä. Hän arvostaa ja huomioi lasta: kuuntelee, keskustelee, tukee ja tekee hänen kanssaan asioita. Hän on turvallinen ja pitää huolta, ymmärtää, hyväksyy, suvaitsee, rohkaisee, kannustaa ja antaa myönteistä palautetta. Leikkisyys, huumorintaju ja kyky olla lasten kanssa samalla aaltopituudella koettiin myös tärkeäksi. Valkonen (2006, 38-49) mainitsee pitkälle samoja kriteerejä lasten mielestä hyvästä vanhemmasta. Hyvä vanhempi muun muassa välittää, on vastuullinen ja antaa erityisesti aikaa ja huolenpitoa. Hän myös pitää lasta tärkeänä ja on kiinnostunut hänestä, asettaa rajoja kuitenkin joskus joustuen ja tekee asioita yhdessä lapsen kanssa. Myös Ritalla-Koskisen (2001) tutkimuksessa lapsille oli tärkeintä se, kuinka he tulevat rakastetuiksi, kunnioitetuiksi ja huolehdituiksi. Keskeistä oli myös aikuisen merkityksellisyys arjessa, johon vaikutti ajananto ja sitä kautta yhteiset kokemukset lapsen kanssa. Perhepiirin ulkopuolisten aikuisten merkityksellisyys nousi aikuisten erityisen huomioinnin ja suhteen läheisyyden kautta, mikä näkyi myös omassa aineistossamme. (emt., 173, 177; 2003, 133.)

Eri rooleihin liitettyjen merkityksellisten seikkojen ohella kysyimme haastateltavilta myös yleisemmällä tasolla aikuisen tärkeydestä lapselle ja millainen on lapsen mielestä läheinen aikuinen. Haastateltavat olivat kaikki yhtä mieltä siitä, että aikuissuhteet ovat tärkeitä lapsille. Aikuisilla koettiin olevan jotain sellaista, jota ilman lapsi ei voi kehittyä tasapainoisesti. Sukupolvien väliset suhteet nähtiin lapsille välttämättömiksi. Suhteet samanikäisiin eivät voi haastateltavien mielestä korvata aikuissuhteita, vaan aikuisilla on sellaista aineellista, henkistä ja sosiaalista pääomaa annettavanaan, jota ei muista ihmissuhteista saa.

”Minun mielestä aikuiset on kyllä ihan korvaamattomia.. Ja just se, että vaikka leikitoverit ja tällaset löytyis ihan hyvin ikätovereista ja tälle.. että tuntuu, että saa olla rauhallisin mielin, että ei tuu koskaan sellanen tunne, että apua.. että joutuu tavallaan taistelemaan selviytymisestäään ja silleen ja miettimään, onko meillä nyt ruokaa tai.. et saa vaa niinku elää ja saa niinku olla lapsi eikä tartte ottaa vielä vastuuta joskus kymmenenvuotiaana omasta itsestä.” (A6).

Erityisen tärkeiksi aikuisiksi koettiin vanhemmat ja myös esimerkiksi isovanhemmat sekä opettajat. Moni kuitenkin korosti sitä, että tärkeiksi koetut aikuiset riippuvat jokaisesta lapsesta ja tilanteesta erikseen ja että tärkeintä on, että aikuisella on aikaa lapselle sekä vastuuntuntoa.

”Periaatteessa se (aikuinen) voi olla ihan kuka vaa.. et jos se vaan on jollaki tavalla tukena sille lapselle ja lapsi kokee että se on semmonen turvallinen aikuinen.. mun mielestä sen ei tarvii olla mitään sukua mut että tottahan sitä toivois että ne tärkeimmät olis ehkä sit ne omat vanhemmat kuitenkin tai isovanhemmat tai siitä lähipiiristä joku..” (M1).

Ruoppilan (1997, 30, 35-36) mukaan on tärkeää, että lapsen kasvatukseen osallistuvat aikuiset luovat sellaisia puitteita ja puoleltaan sellaista vuorovaikutusta, jossa osoitetaan myönteisiä tunteita ja asetetaan rajoja. Tutkimuksessamme aikuiset koettiin tärkeiksi turvallisuuden luojiksi sekä rajojen asettajiksi, ja heidän ajateltiin olevan tärkeitä lapsen kehityksen tukemisessa (ks. Pulkkinen 2002, 233-234). Aikuisia tarvitaan arjen rutiinien ylläpitämiseen ja perushoivasta huolehtimiseen. He auttavat lasta oppimaan uusia asioita ja välittävät arvostuksia, elämänohjeita, tapoja ja monipuolisempaa näkemystä asioihin. He muokkaavat lapsen käsitystä elämästä ja aikuisen mallista. Lapselle osoitettu rakkaus, hyväksyntä ja kannustus aikuisten taholta koettiin myös tärkeäksi.

Haastateltavat arvelivat, että lapset kokevat sellaisen aikuisen mukavaksi ja läheiseksi, joka suhtautuu heihin tasavertaisesti sekä ymmärtää, arvostaa ja kunnioittaa lasta ja hänen kiinnostuksen kohteitaan. Tärkeää on myös huomioida ja kuunnella lasta, olla kiinnostunut ja antaa aikaa.

”Se kunnioitus on tärkeätä ja semmonen arvostus.. just semmonen tasavertainen kohteleminen.. siis onha aikuisella se päävastuu ja viimeinen sana mutta.. et mua ärsytti lapsena just semmonen et kyllä me tiedetään koska me ollaan aikuisia... et pitäis jotenki arvostaa niitä lapsen omia aitoja kokemuksia ja kuunnella niitä..” (M5).

Myönteisesti merkityksellisen ja tällä tavalla tulkittuna hyvän, mukavan aikuisen mallin vastakohtana aineiston muistojen kielteisesti merkityksellisinä sukupolvisuhteina koettiin sellaiset suhteet, joissa aikuisella ei ole aikaa lapselle eikä hän huomioi tai ole kiinnostunut lapsesta ja hänen tarpeistaan. Hän voi olla kriittinen, tarkka ja itsekäs. Hän saattaa arvostella ja mitätöidä lasta ja aiheuttaa hänelle turvattomuuden tunnetta. Hän käyttää valtaa: hän kurittaa lasta henkisesti ja/tai fyysisesti, puuttuu asioihin, joihin ei tarvitse puuttua ja pa-

kottaa. Myös esimerkiksi Virkin (2004, 15, 75, 101) tutkimuksessa esiintyi katkeria muistoja muun muassa lapsen alistamisesta ja väkivallan pelosta.

Haastatteluissa jotkut esittivät muistoihinsa perustuen myös yleisemmällä tasolla kritiikkiä joitakin aikuisia kohtaan lapsuudessa. Lapsen näkökulmasta epämielekäs tai vähäinen huomiointi otettiin haastatteluissa esille.

”Ne (kummit) ei oo ottanu muhun hirveesti kontaktia ja sit se toinen kummi on ollu vähän sellanen.. ylisuojeleva ja varotellu sitte.. ja semmonen niinku huolissaan kaikesta..---Mua ärsytti et tavallaa ei ollu aikuisia sillai tavallisessa arjessa ja et ne ois tehny mun kanssa jotaki.. että sit se jäi just semmoseks päivittelyks että ku mennään kylään.. että ootpas sää kasvanu..” (M5).

Oli myös kokemuksia aikuisten ylivoimaisuudesta ja siitä, että he eivät kunnioita lasta ja hänen tunteitaan vaan esimerkiksi loukkaavat häntä jollain kommentillaan. Myös Alanen ja Bardy (1990, 90-92) kritisoivat yhteiskuntaa siitä, että aikuisten vallankäyttöä lapsiin ei kyseenalaisteta.

”Mun kummitäti kaks kertaa sano että: ’Ootpas sä lihonnu’.. ja must se oli aivan hirveetä. Mua ärsytti et miks aikuisilla on niin paljo valtaa et ne voi vaan tulla sanoo sulle että ootpas sää lihonnu.. et aikuistenki täytyy olla hienotunteisia et lapset on vartteotettavia persoonia, et ei ne oo mitään ihmise alkuja mille voi viel sanoo ja kuittailla mitä vaan.---Tai se että mulla on elämäkokemusta ja kyllä me aikuiset tiedetään paremmin..” (M5).

Alanen (1994, 17-19) sekä Satka ja Moilanen (2004, 127-128) ovat peräänkuuluttaneet lasten yhteiskunnallisten osallistumismahdollisuuksien lisäämistä. Lapsuudesta lähtevä mielipiteiden ja osallisuuden arvostaminen kannustaa jatkossakin uskomaan omien ajatusten ja tekojen merkityksellisyyteen.

5.4 Omat muistot ja nykylapsuus

Suurin osa tutkittavista koki oman lapsuutensa kestäneen keskimäärin 12-14-vuotiaaksi. Aineiston kaksi iäkkäintä tutkittavaa koki olleensa lapsia ja lapsenmielisiä hieman pidempään, noin 15-17-vuotiaaksi asti. Näin ollen aineiston nuorempien haastateltavien koettu lapsuus oli ikävuosissa lyhytkestoisempi suhteessa iäkkäimpiin. Vaikka haastateltavat olivat hyvin eri-ikäisiä, yhtä poikkeusta lukuun ottamatta kaikki näkivät eroja nykypäivän ja oman lapsuutensa välillä. Haastateltava, joka ei eroja nähnyt, oli syntynyt 80-luvun puolivälissä ja oli siten nuorin tutkimukseemme osallistuneista. Hänellä oman ajan ja nykypäivän lapsuuden ero oli kaikkein lyhin. Kuitenkin on mielenkiintoista, että muut 80-luvulla syntyneet kokivat eroja olleen.

Arvioitiin, että nykypäivän lapsuus on ajallisesti aiempaa lyhempi ja muotivirtaukset sekä nuoriso- ja aikuiskulttuuri vaikuttavat lapsiin aiempaa varhemmin.

”Kyllä silloin niinku.. vielä oli oikeesti se olemassa jonkinlainen ero lapsuuden ja nuoruuden välillä että must tuntuu niin hirveeltä että mun lapsikaveri on kaheksanvuotias ja tuntuu että se jo miettii sitä että onko joku liian lapsellista tai ei.. ja mää olin ihan hyvällä omallatunnolla siellä hiekkalaatikolla silloin ykstoistavuotiaana. Että se lapsuus on niinku lyhentyny..” (M3).

Tämän päivän lapsuutta on osaltaan haastateltavien mielestä lyhentänyt se, että lasten saatavilla on nykypäivänä paljon enemmän tietoa ja toimintaa kuin aiemmin. Erityisesti mainittiin median suuri vaikutus.

”Ja sitten tää kaikki tietotekniikka ja kännykät ja play stationit.. internet ja kaikki videot ja pelit, että miten helposti ne on justinsa lasten saatavilla, on kaikkee tollasta matskuu.” (A3).

Haastateltavat nostivat esille myös aikuisten kiireen ja työelämän vaatimukset, jolloin aikuisilla ei niinkään enää riitä aikaa lapsille. Osittain tästäkin syystä johtuen lapset saavat toimia aiempaa vapaammin, heidän oletetaan itsenäistyvän aiemmin ja vastuuta esimerkiksi yksin pärjäämiseen annetaan enemmän. Turvattomuuden ja ympäristön uhkien arvioitiin myös lisääntyneen.

”Jotenki tää rahanvalta vaan pahenee koko aika, että kaikista pitäis saaha enemmän irti ja yritysten tuottaa enemmän et se ei riitä että ihmiset on niissä töissä ja se on yritys omillaan vaan sen täytyy tuottaa ihan kauheesti.. ainaki noissa vanhempien työajoissa.. ja sitten sitä (kotoa poissaoloa) voi yrittää vanhemmat paikata jollain, että no ostetaan sulle sellanen peli ja sitte joku muuki lapsi halua sellasen pelin ja.. et oikeestaan ehkä se oli aika hyvää aikaa, se oma lapsuus 70-luvulla..” (M2).

Ylipäätään koettiin, että arjen ja työelämän yhdistämisen haastavuus, tuloksellisuuden ihanne, tietotulva ja alati vaihtuvat virikkeet ja muotivirtaukset ovat tehneet myös lasten elämästä hektistä. Eräs nuorimmista haastateltavista kuitenkin kritisoi vallitsevia ajattelu- tapoja kiireestä.

”Ku kaikki puhuu siitä että on näin ja on näin on näin ja sitte kaikille tulee semmonen käsitys että niin on vaikka ei se oo totta.. mie en esimerkiks ole semmonen mitä näitä nyky- aikafraseja on että on kiireitä eikä kerkiä olla ystävien kanssa eikä kerkiä olla lasten kanssa että.. mejän kotona ei ainakaa olla semmosia, ni sitte ku kaikki sitä jankuttaa ja jankuttaa ni sitte tullee semmonen olo että se muuttuu ihan vaa todemmaks sen puheenkin takia.. et jos sitä lakattas jankuttamasta ni sitte kaikki ehkä huomais et no kyllähän mie sentään jonkun verran näitten lasten kanssa oon ja..” (M6).

Roosin (1987, 51-58; Roos 2007) sukupolvikuvauksen mukaan aineistomme kaksi vanhimpa haastateltavaa sijoittuvat ensimmäisiin sodan ja pulan sekä jälleenrakennuksen sukupolvikohortteihin (1920-50-luvut). Näillä sukupolvilla on olosuhteissa keskenään paljon yhteistä. Vuosikymmeniä leimasivat muun muassa köyhyys, sairaudet, puute ja jatkuva työnteko. Lapset nähtiin keskenkasvuisina, vuorovaikutuksen passiivisina osapuolina (ks. Alanen 2001a, 163-164). Lasten merkitys vanhemmilleen oli moderniin aikaan nähden enemmän materiaallinen kuin emotionaalinen, koska lapsia kasvatettiin lähinnä oman työn jatkajiksi. Kasvatusta ei erikseen mietitty, kuten nykyään, ja lapsille ei juuri osoitettu hellyyttä ja tunnustusta vaan käskyt ja kiellot ohjasivat. (Wilk 1999, 26-27; Ahponen & Järvelä 1983, 33-34; Korhonen 1999, 25-26.) Aineistomme vanhimmat haastateltavat toivat esille, että heidän lapsuuteensa kuului työnteko, ajat olivat niukat, lapset olivat nöyriä ja sopeutuvaisia ja vanhempia oli toteltava. Hellyyden osoitukseen ei vanhemmilla ollut töiltä aikaa eikä se myöskään ollut tuolloin yleistä. Tutkittavat muistelivat lapsuutensa aikuiset myönteisiksi, vaikka lasten asema oli tuolloin melko alistettu.

”Myönteisiä. Mutta siihen aikaan ei nähty lapsia sillä lailla tärkeinä. Ne vaan oli siinä ja teki sitä omaansa.---Vanhemmat ei nähny tarpeelliseksi asettua siihen lapsen maailmaan vaan lasten piti totella ja olla niinku sen vanhempien maailman tämmönen niinku lisä.” (A4).

Suomalaiseen kasvatuserinteeseen ovat kuuluneet myös lasten fyysiset rankaisemiset, joita on pidetty kasvatuksen luonnollisena osana (Hirsjärvi & Laurinen 1998, 27, 29). Aineiston iäkkäällä haastateltavalla oli tästä kokemuksia, mutta hän ei sitä nostanut suurena asiana esille. Vanhimman sukupolven haastateltavat kokivat, että heidän lapsuudessaan elämä oli suojatumpaa, kun taas tämän päivän lapsille maailma on eri tavalla avoinna. Järjestetyn harrastamisen ja virikkeiden vähäisyys tutkittavien lapsuudessa herätti heillä pohdintaa siitä, onko luovuus ja mielikuvitusrikkaus vähentynyt tämän päivän lapsilla. Aiemmin leikit ja tekemiset piti keksiä itse ja lapset saivat leikkiä vapaammin.

”Kyl mä niinku ajattelisin, että ennen vanhaan, lapset oli monesti niinku alotekykyisempiä ja mielikuvitusrikkaampia, et kun ei ollu näitä kaikkia mahdollisuuksia, mitä nyt on, niin sitä keksittiin itse ja sitä tehtiin itse eikä päästy sitten valittelemaan, kun ei oo.. Kun jos aattelee, et nykypäivänä puhutaan paljon siitä, että pitää olla kokoontumispaikkoja, pitää olla järjestettyä harrastusmahdollisuutta ja tämmösiä.. no ennenhän tämmösiä ei ollu, oliko se hyvä vai huono, niin sitä en arvioi, mutta että kyllä silloin lapset keksi enemmän eikä sitä pitkästetty..” (A5).

Vaikka eräs vanhimmista haastateltavista koki, että lapset osaavat vaatia tänä päivänä enemmän, ehkä liikaakin, on siinä myös omat hyvät puolensa. Omassa lapsuudessa omaa tahtoaan ei saanut näyttää.

”Varmaan se, et vaatimustaso oli silloin ihan erilainen kuin nykypäivän lapsilla ja nuorilla. Ei osattu vaatia, kun nyt se on se, et tiedetään mihin päin mennään. Ehkä se oli huonokin asia siinä mielessä, et ei sit välttämättä tiedetty, et mitä tältä elämältä sitten halutaankaan. Ehkä mentiin sitten enemmän näitten vanhempien ja tämmösten ajatusten mukaisesti, sitä omaa tahtoa ei välttämättä niin selkeesti ollu kuin nykypäivänä.” (A5).

Aineiston -60-luvulla syntynyt haastateltava voidaan sijoittaa lähiösukupolvikohorttiin (Roos 1987, 56-58; Roos 2007), jolloin teollistumisen myötä elinikä pidentyi, aineellinen hyvinvointi ja palvelut alkoivat pikkuhiljaa lisääntyä, kaupungistuttiin ja lapset kävivät aiempaa enemmän kouluja. (Takala 1994, 9; Jallinoja 1985a, 32.) Lähiöistyminen alkoi Suomessa 1950-1960 -lukujen vaihteessa (Hankonen 1994, 13-14, 16). Individualististen painotusten lisääntymisen myötä ydinperhe yleistyi ja samalla perheen yksilöt nousivat enemmän esille (Jallinoja 1984, 74). Isien auktoriteetista siirryttiin pikkuhiljaa miehen ja kodin yhdistämiseen, johon vaikutti myös äitien kodista irtautuminen palkkatyöhön. Sukupuolet ovat kodin arjen pyörittämisessä lähentyneet toisiaan, ja autoritaarinen isyys on jossain määrin lieventynyt erilaisiksi opastus, (harrastus)kaveri- tai valmentajavanhemmuuden versioiksi. Nopean sosiaalisen muutoksen oloissa yhteiskunnassa puuttuu sitova suku-

puolten käsikirjoitus. (Hoikkala 1996, 362-364, 366-367.) 60-luvun haastateltavan lapsuudessa äiti oli palkkatyössä. Monenlaista kehitystä tapahtui, mutta etenkin maaseudulle uudistukset tulivat viiveellä.

Suurin osa haastateltavista oli syntynyt -70- ja -80-luvuilla, joita voidaan Roosin (2004; 2007) mukaan kutsua esimerkiksi hyvinvointisukupolveksi ja myös jo esimerkiksi yksilöllisen pakkovalinnan sukupolveksi. Lapsen kuuliaisuuden korostamisesta on siirrytty lapsen yksilöllisyyttä ja tasa-arvoisuutta korostavampaan kasvatukseen (Hirsjärvi & Laurinen 1998, 30-31), mikä jossain määrin näkyi haastateltavien lapsuudessa. Lapsen yksilöllisyyden arvostamista ja tasa-arvoisemman kohtelun seurausta saattaa myös olla se, että lapset osaavat ja ehkä uskaltavatkin vaatia nykypäivänä myös itselleen jotain. Jotkut tutkittavat toivat kuitenkin esille, että lasten mielipiteiden huomioiminen oli lapsuudessa vähäistä. Alasen ja Bardyn (1990, 90-92) mukaan modernille ajalle on ollut tyypillistä, että lasten vaikutusmahdollisuudet ovat suppeat, sillä aikuiset määrittelevät ”lapsen edun”.

Erityisesti 1990-luvun laman jälkeen suorituskeskeisyys on kiihtynyt ja markkinalähtöiset ajattelu- ja toimintamallit laajenneet yhteiskunnan kaikille alueille, mukaan lukien lasten ympäristöihin. Vaurastuminen ei ole rauhoittanut muutosten ja saavutusten haluamista. Vanhempien työpaineet ja kiireisyys, pitkät työpäivät ja työn ja perheen yhteensovittamisen vaikeudet on nostettu esiin. Toisaalta myös työn puute tai sen epäsäännöllisyys ja lapsiperheiden taloudelliset vaikeudet muun muassa asumisen kallistuttua vaikuttavat lasten elinoloihin. Tietoyhteiskunnan tehokkuusvaatimukset ja kilpailun kiristymisen asettavat yhä enemmän vaatimuksia ja epävarmuutta nykyajan lapsille. (Bardy 2002, 46-47; Bardy 2001, 1-5; Hoikkala 1996, 365.) Omaa lapsuuttaan muistellessa haastateltavat toivat samoja muutoksia esille. On katsottu, että vanhemmuus, perhe, kasvatus ja koulu ovat riittämättömiä vastaamaan nykypäivän olosuhteisiin (Alanen 2001a, 165).

Ruokanen (2002) kirjoittaa monien asiantuntijoiden todenneen, että lapsuuden näkymät ovat muuttuneet 1990-luvulla. Perheet hajoavat ja lasten elämä yksinäistyy. Tämän päivän lasten vaikeudet ovat syvemmillä sekä lapsuudessa itsessään tapahtuvissa muutoksissa että lasta ympäröivien sosiaalisten rakenteiden nopeassa muuttumisessa. Yhteisön, perheen ja yhteiskunnan vastuusuhteiden muutokset ovat työntäneet lapset entistä enemmän julkisen vastuun alueelle. (emt., 2-3.) Maailman muuttuessa ja alakulttuureiden, elämäntyylien ja kiinnostuksen kohteiden moninaistuessa uudempia nuorisopolvia on nimitetty monin ter-

mein, esimerkiksi globaali, digitaalinen, hip hop- ja pätkätyösukupolvi (Roos 2004; Roos 2007).

Arjen yleisissä puitteissa haastateltavat kokivat paljon eroja oman ja nykypäivän lapsuuden välillä. Erityisesti sukupolvisuhteita tarkasteltaessa haastateltavat kokivat, että nykylapsilla on vähemmän sukupolvisuhteita kuin aiemmin eikä aikuisia ole riittävästi lasten saatavilla. Moni haastateltava kuitenkin korosti, että aikuisresurssien riittävä määrä on lapsikohtaista ja riippuu pitkälti lapsen perheestä ja sen sosiaalisesta verkostosta. Wilk (1999, 26–27) nostaa esille, että nykyisin ihmiset voivat aiempaa enemmän itse valita, millaisissa suhteissa esimerkiksi sukulaisiin halutaan olla.

On todettu, että liikkuvuutta ja yksilöllisyyttä korostavana aikana ei ole yhtä hyviä mahdollisuuksia ylläpitää luonnollisia naapuri- ja sukulaissuhteita kuin ennen (Kumpusalo 1991, 23). Haastateltavat arvioivat, että välimatkojen pidentymisen vuoksi sukulaisten merkitys nykyisin on vähentynyt. Samoin kanssakäymisen naapureiden ja toisten perheiden kanssa ajateltiin vähentyneen. Toisaalta Roos ja Rotkirch (1997, 10) näkevät, että suvun merkitys lapsille on heikentynyt odotettua vähemmän. Kemppaisen (2001, 15) mukaan välimatkojen pidentymisestä huolimatta parantuneiden tieto- ja kulkuyhteyksien myötä voidaan ylläpitää sosiaalisia suhteita. Roos ja Hoikkala (1998, 10) näkevät, että vaikka perhe, suku ja naapurit eivät kiinnitä ihmistä samaan paikkaan siten kuin 50 vuotta sitten, niitä pidetään edelleen tärkeinä asioina. Haastateltavat nostivat lisäksi esille vanhempien työpäivien venymisen ja siitä johtuvan poissaolon sekä lasten käyttämän ajan tietokoneeseen. Myös Bardy (2002, 46-47; 2001, 1-5) ja Hoikkala (1996, 365) ovat tuoneet esille lapsiperheiden ongelmia nykyään. Suvun ja naapureiden tilalla haastateltavat arvelivat ainakin jossain määrin olevan muita aikuiskontakteja, esimerkiksi vanhempien ystäviä ja myös kummiperinnettä eräs haastateltava arvioi suhteellisen vahvaksi nykyään.

Eräs haastateltava toi esille, että aikuissuhteet ovat tämän päivän lapsilla usein vaihtuvia tai johonkin toimintoon rajattuja. Hän kaipasi enemmän pysyviä aikuissuhteita ja sellaisia aikuisia, jotka olisivat kokonaisvaltaisemmin mukana lapsen elämässä. Samaan asiaan ovat kiinnittäneet huomiota Bardy ym. (2001, 142). Jälkitekollisen yhteiskunnan verkostolapsuudesta on käyty keskustelua (ks. Satka & Moilanen 2004, 127-128). Nykylapset ovat osana monenlaisia yhteisöjä ja toimintoja, minkä tarkempaa vaikutusta ja merkitystä lapsille olisi hyvä tutkia.

6 MUISTOJEN KUVAT

Haastattelutilanteeseen otettiin yleensä mukaan valokuvia ainakin kaikkein läheisimmistä ihmisistä, kuten omista vanhemmista ja isovanhemmista. Kuvissa merkityksellisen aikuisen lisäksi haastateltavat itse olivat usein läsnä ja joskus myös muita ihmisiä, kuten perheenjäseniä ja sukulaisia. Valokuvia katsottaessa haastateltavat kertoivat niissä esiintyvistä muista ihmisistä ja heidän suhteestaan haastateltavaan. Usein samalla puhuttiin haastateltavan iästä valokuvanottohetkellä.

”Tää on (kaupunki)n kirkosta.. Ja täs on mun isäni ja minä ja täs on tää mun mummini. Ja täs on mun äiti.. mun äitini vanhemmat on kuollu kauan kauan sitten, mä en oo nähny enkä mitään. Mun äidilläni on yks ainoa sisko, joka on tämä. Mitään muita ei sitten tavallaan ole. Et sitten tää Suvi, jonka luona me oltiin (kaupunki)ssa eli se on sitten mun äitini serku, et se oli sit ainoa semmonen siitä suvusta. Niin tää on ollu myös hyvin merkittävä mulle tää äitini sisko. Ja sit täs on hänen lapset.. tos on mun mummini sisko ja tos on mun äiti. Tavallaan siinä on semmosta ydinporukkaa.” (A1).

Ulkuniemen (1999, 18) mukaan valokuvissa ei ole niinkään tärkeää, mitä ne sisältävät tai esittävät, vaan erityisen tärkeitä ovat niistä syntyvät mielikuvat. Useimmiten haastateltavien perusteluja omille valokuvavalinnoilleen olivat kuvasta välittyvä aikuisen merkitys haastateltavalle ja ominaispiirteet sekä kokemukset ajan viettämisestä yhdessä aikuisen kanssa. Valokuvien avulla haluttiin usein kuvata niitä erilaisia toimintoja, joita aikuisten kanssa tehtiin.

”Tossa tosiaan lasketaan mäkeä.. et just tämmönen et ne (isovanhemmat) jakso jotenki aina olla sitte ja puuhata mejän kanssa kaikkea ja vaarin kanssa oltii monet kerrat jossain luontoretkillä ja tämmöstä iha.. että eipä varmaan olis tullu muuten, et jos ei ne olis vieny tämmösiin ja.. No sitte tässä mummon kanssa istutellaan kukkia. Mä aattelin että tuossaki varmaan enemmän ollu haittaa ku hyötyä meikäläisestäki mutta kumminki että siinä sait olla mukana ja näit niinku kaikellaisia juttuja.. ja sit ehkä tästä näkyy just se että niinku paljo aikaa vietettiin heijän (isovanhempien) kanssaan..” (M1).

Valokuvia valittiin myös sen perusteella, että ne kertoivat jotain oleellista itse aikuisesta, tämän luonteesta ja tyyppillisistä piirteistä. Aina tällaisissa kuvissa haastateltavat eivät itse olleet läsnä.

”Että tässä (kuvassa) niinku tää Matin kanssa tää partiojuttu. Sitte tää Leena justiin tää rutistuskuvaa ja kun kisoissa on tullu maaliin, niin sit se on ollu oottamassa. Sit tän Saaran kanssa, ni me ollaan siellä just laulamassa ja.. ja äiti, kun se leipo ja muutenki hoitaa ruo-

kapolitiikan ja sitten tässä on tämmöne kuva, joka just sitä kotielämää, turvaa ja hoitoa ja tällasta näin..” (A6).

”Sit tässäki niinku, Maila tekee sarvia Eilalle tuossa kuvassa ja..” (M2).

Myös samanhenkisyyttä aikuisen kanssa haluttiin joskus korostaa.

”Tuossa kuvassa mie huomasi sen mikä on jännä, että minä ja isä on ainoat jotka kattoo pois kuvasta ja kaikki muut kahtoo tota suklaatouhua.---Tässä (kuvassa) näkyy se, no miun ja isän jotenki yhteisyys ehkä.. metässä me ollaan isän kans semmosia että voipi istuskella pitkään miettimässä ja vaikka tuijotella niitä tähtiä mutta.. muut meidän perheessä ei oikein..” (M6).

Kuvat mökiltä ja mummolasta olivat yleisiä. Retket, marjastus, perunannosto, pelien pelaaminen ja rannalla oleilu olivat monesti kuvien aiheena. Kuvia oli usein myös matkoilta niin kotimaasta kuin ulkomailtakin, joissa merkitykselliset aikuiset olivat mukana. Kuvissa saatiin olla esimerkiksi järven rannalla, lossin kyydissä tai eläinpuistossa. Eräs syy siihen, miksi tällaisista tilanteista ja tapahtumista haastateltavilla oli melko paljon kuvia mukanaan saattaa olla se, että kamera oli tällöin käden ulottuvilla ja kuvien ottamiseen keskittyttiin enemmän, kuin esimerkiksi kodin arjessa.

”Tässä ollaan siellä mökin sisällä ja tässä siellä jossain mökin lähimaastossa että rannassa ja retkellä.. et niitten (tätien) kans pysty tekkee kaikkee tollasta ja tässä ollaa perunannostossa.. mul on ainaki hyvät muistot noista perunannostoista että, siellä jotku heitteli mädillä perunoilla toisiaan ja.. no sit täällä varmaanki oli että, heinänteossakin ollaan oltu.. tästä sit näkyy nää Eila ja Maila et ne näköjään pelas meidän kanssa jotaki.. tässä Eilan kans ollaan kumiveneissä ja Maila loikoilee tässä uimapatjalla. Et silleen, aika onnekas oon siitä, että sukulaiset yleensä tulee toimeen keskenään, se nyt ei oo mikään itsensäselvyys..” (M2).

Muistoissa ja muistelussa tilalla ja fyysisellä ympäristöllä on myös tärkeä merkitys (ks. esim. Makkonen 1997; Tuomaala 2000). Omassa tutkimuksessamme emme keskittyneet paikkakuvauksiin, mutta monesti valokuvia katsottaessa kerrottiin kuvauspaikasta. Valokuvissa henkilöiden lisäksi taustalla näkyi usein ympäristöä, kuten sisätiloja huonekaluineen ja esineineen tai ulkomaisemia. Tällöin valokuvaa katsellessa oli luontevaa kertoa myös kuvassa esiintyvistä fyysisistä ympäristöistä. Valokuvien avulla kerrottiin muun muassa lapsuudenkodista, muisteltiin sen sisustusta tai huonejärjestystä. Eräs haastateltava toi kuvien avulla esille mummolassaan myös tärkeäksi kokemaansa fyysisistä ympäristöä, esimerkiksi keittiöpöydän, saunan ja pellot, joiden näkeminen herätti paljon muistoja.

”Siellä istutaan kahvipöydässä. Hirveen tärkeä osa oli se, et istuttii just tän pöydän ääressä ja.. ja mitä asioita siinä vaihdettii, et mä muistan et mummu ja pappa molemmat kerto hirveesti kaikkia.. kaikkia sotajuttuja ja kaikkea mitä on tapahtunu sillo ja tällä ja tolo.. kaikkia vanhoja asioita ja ihmisiin liittyviä sattumuksia ja, semmosia hauskoja legendoja. Toine oli sauna oli mu mielestä tärkeä.. mummu aina ja pappa saunotti meitä.. tääl on muuten kuva siitäkin.. tässä, tääl on vielä vanhassa kuosissa sauna. Et varsinki kesällä mä muistan jotenkin, siis ku tää on sellane vanha sauna, et tätä lämmitettii koko päivä.. ja tota se oli semmone oma rituaalinsa sitte ja.. piti aina välillä käyä laittaa puuta sisää ja lämmitää vettä. Toiki (kuva) o mummulasta, siellä oli aina noita kissoja.. siel (kuvassa) ollaan perunannostossa et siis nää tämmöset niinku nää maatalan työt oli jotenki osa sitte omaa arkea, et siel me oltii tommosina räkänokkina pellolla ja nostelee perunoita ja sit heinätöissä oon ollu pienenä ja..” (M5).

Valokuvat viestittivät haastateltaville myös kokemuksia turvasta, huolenpidosta, huomioinnista ja läsnäolosta. Erityisesti joulupukkikuvissa merkityksellinen aikuinen saattoi olla vierellä tuomassa turvaa. Joulukuvia näytettiin joskus myös siksi, että isä oli toiminut pukina.

”Tässä tulee ehkä se turvallisuus.. et tää ois sillee et kato äitin kanssa sitte, äitin suojissa uskalsi mennä kato.. että siitä tuli jotenki se semmone turva ja semmone.. et se äiti oli se semmone, et sen kanssa niinku uskalsi sitte tavallaa ku se oli siinä vierellä niin..” (M1).

Valokuvien avulla tavoitettiin juuri kuvassa oleva tapahtuma tai hetki, mutta samalla saatiin myös muistaa muita samantyyliisiä tilanteita ja toimintoja aikuisen kanssa. Valokuvien fyysinen ympäristö ja kuvauspaikka saattoivat myös tuottaa lisää muistoja kyseiseen paikkaan liittyen. Tällä tavoin valokuvat rikastuttivat sisällöllisesti haastatteluja.

Ulkuniemi (1999, 16) toteaa, että valokuvaa ottaessaan kuvaaja päättää, minkä hän valitsee kuvaushetkeksi ja harvoin tämä hetki on etukäteen tarkoin harkittu. Kuvaushetkellä valokuvaa ei erityisesti sommitella vaan halutaan tavoittaa hetki mahdollisimman aidon tuntuksena. (emt.) Haastateltavien mukanaan tuomissa kuvissa ei ollut olennaista, kuinka onnistuneita ne olivat, vaan niitä valittiin sellaisten tunnelmien ja toimintojen perusteella, mitkä parhaiten kuvasivat aikuisen merkityksellisyyttä.

”Kuvia, jotka mun mielestä sillai kuvaa jotenki hyvin sitä sellasta elämisen makua tai sellasta. Et nää ei oo välttämättä visuaalisesti parhaimpia, mutta sitten menoa ja meininkiä ainakin tota on kaikis kuvis.” (A3).

Valokuvien katselun pohjalta ihmiset luovat merkityksiä tapahtumista ja niiden kautta voidaan pohtia ja tulkita oman elämän tapahtumia (Bell 2004, 56). Ulkuniemi (1999, 17) toteaa, että perhevalokuvia katsellessaan ihminen voi tulkita menneisyyden tapahtumia eri tavalla kuin niitä eläessään. Kuvien katselu voi tällä tavoin auttaa oman identiteetin hahmottamisessa. Oma lapsuus oli eräälle haastateltavalle ollut aiemmin unohduksissa. Valokuvien avulla hän oli rakentanut pala palalta selkeämpää ja yksityiskohtaisempaa käsitystä omasta lapsuudestaan sekä mahdollisesti myös omasta identiteetistään. Haastattelun yhteydessä tätä prosessia oli mahdollisuus jatkaa lapsuuden sukupolvisuhteisiin keskittymällä.

”Miusta se lapsuusaika oli sellasta usvaa että noitten valokuvien avulla mie oon sitä rakentanu oikeestaan vaan.. et emmie sieltä muista oikeen..” (M2).

Kyseinen haastateltava pystyi valokuvien avulla muodostamaan toisenlaista, myönteisempää käsitystä omasta lapsuudestaan, mikä tuli haastattelussa esiin.

”Valokuvissaha on paljon kesää ja sellasia jotaki sukujuhlia ja synttäreitä ja muuta ni miun mielestä se on silleenki hyvä, että jos enimmäksee on jääny mieleen ikävät muistot, niin ku näitä kattoo ni huomaa että olihan paljon kaikkee hyvääki..” (M2).

Valokuvia mukana tuoneiden haastateltavien mielestä niiden katseleminen oli mukavaa, ja niistä oli hyötyä. Myös äitiään kielteisenä muistellut koki valokuvien katselemisen myönteisenä, mikä voi johtua siitä, että kuvat olivat myönteisistä hetkistä otettuja. Yhteydenpito äidin kanssa on lisäksi melko tiivistä, joten kuvien myötä ei välttämättä noussut esiin uusia kipeitä asioita. Yleisesti ottaen haastateltavien mielestä valokuvat elävöittivät muistoja, niiden avulla tavoitettiin tunnelmia ja unohtuneita asioita ja tapahtumia palautui mieleen (ks. Ulkuniemi 1999, 18; Bell 2004, 56).

”Jotenki täs pääsee hyvin tunnelmaan mukaan, että sillai ihan oiva tämmönen haastattelun ja tutkimuksen lisuke.. jotenki kyllä mää pääsen niihin muistoihin paremmin ku.. jotenki palautuu mieleen, mieleen paremmin.. mä muistan et minkälainen toi oli vaikka tuo saunan seinä tai minkälaiset noi penkit.. tulee mieleen kaikki tommoset asiat..”(M5).

Merkityksellisten aikuisten muistelemisen valokuvien avustuksella herätti haastateltavissa pääsääntöisesti mukavia ja myönteisiä tuntemuksia. Muutamille muistelu synnytti myös haikeutta ja liikuttuneisuutta. Joillekin haastateltaville lapsuuden muistelemisen aiheutti myös hyvin ikäviä tuntemuksia.

”Sinänsä niistä aikuisista hyviä tuntemuksia.. onhan sitä toisaalta onnekaski että on ollu sellasia aikuisia..---Niinku nyt oot huomannu ni, miusta se lapsuus on aika surulline asia.. kyllä mie tiesin, et tää voi olla vähä rankkaa..” (M2).

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimus toi mielestämme tärkeitä tuloksia lapsuuden merkityksellisistä aikuissuhteista, varsinkin kun aihetta on melko vähän etenkin suomalaisessa yhteydessä tutkittu (Pölkki ym. 1994, 39). Perheen ja suvun ulkopuolisia aikuisia on lisäksi harvoin otettu tarkasteluun mukaan eikä vaikutusten osalta ole useinkaan keskitytty muiden kuin lasten vanhempien vaikutuksiin. Sukupolvisuhteet näyttävät kiinnostaneen tutkijoita erityisesti ongelmakonteksteissa, kun taas omassa tutkimuksessamme tällaisia rajauksia ei tehty. Tutkimus tuotti monipuolisia tuloksia aikuisten myönteisestä merkityksestä lapsille. Lapsuusmuistojen tutkimus on toistaiseksi ollut melko vähäistä (Korkiakangas 1996, 26, 47). Omassa tutkimuksessamme keskityimme nimenomaan lapsuuden muistoihin. Tutkimus osaltaan valottaa myös sukupolvien verkostoitumista edistäville toiminnoille, millaisia muisteltuja kokemuksia, tunteita, ominaisuuksia ja vaikutuksia merkityksellisiksi koettiin aikuisiin liitetään.

Tutkimukseemme osallistui 12 haastateltavaa, jotka olivat syntyneet vaihtelevasti 1930-1980-luvuilla. Kaikki haastateltavat toimivat vapaaehtoisina aikuisystävinä eli mentoreina Jyväskylän alueen lapsille. Haastateltavista vain yksi oli mies, joten naisnäkökulma tutkimuksessamme todennäköisesti korostui. Tehtyjen tutkimusten valossa tulokset olivat samansuuntaisia, mutta joitakin erojakin löytyi. Lapsuuden merkitykselliset aikuiset löytyivät tässä tutkimuksessa monista elämänpiireistä, kuten perheestä, suvusta, koulusta, päivähoitosta, naapuristosta ja perheen tuttavaverkostosta. Suvun ulkopuolisia merkityksellisiä lapsuuden aikuisia muisteli useimmat tutkimuksemme nuoremmatkin tutkittavat, mikä erosi tehtyjen tutkimusten kanssa, joissa lapsista vain pieni osa nimesi suvun ulkopuolelta itselleen tärkeitä aikuisia (vrt. Kiili 1998; 2000; Lallukka 1993; Ritala-Koskinen 2001). Haastateltavien valikoituminen tutkimukseemme ja aikuisnäkökulma on voinut kuitenkin vaikuttaa aineistossamme.

Nuorimmat tutkittavat muistelivat sukunsa aikuisia hyvin vähän, mutta toisaalta vanhimman sukupolven edustajat eivät myöskään nostaneet sukuaan kovin merkitykselliseksi. Tämä on mielenkiintoista siinä mielessä, että yhteyksiä sukulaisiin on pidetty aiemmin tiiviimpinä kuin tänä päivänä (ks. Kumpusalo 1991, 23). Henkilökohtaisen suhteen laatu tai suhteen puuttuminen ovat voineet vaikuttaa sukulaissuhteisiin, samoin asuinetaisyys tai

vanhempien suhteet sukulaisiin (Corsaro 1997, 33; Hirsjärvi & Laurinen 1998, 23; Sihvola & Kukkamaa 2003, 88).

Suurin osa tutkimuksessa muisteli lapsuutensa sukupolvisuhteiden olleen myönteisiä ja riittäviä. Toisaalta suuri aikuisten määrä ei välttämättä tehnyt lapsesta tyytyväistä, vaan aikuisten määrän riittävyys oli yksilöllinen kokemus ja tämä liittyi myös lapsuuden olosuhteisiin ja aikuisten ominaisuuksiin. Mikäli aikuiset olivat tarvittaessa saatavilla ja heiltä saatiin riittävästi turvaa, huolenpitoa ja tukea, vain pari aikuista saattoi riittää täyttämään aikuistarvetta (ks. Järventie 2001, 106-107; Ruokanen 2002, 6-7). Tärkeimmät aikuiset olivat lähellä ja käytettävissä niin, ettei aikuisia kaivattu enempää. Vanhempien kiireisyys ei noussut myönteisesti merkityksellisten aikuisten kohdalla esiin kielteisesti koettuna asiana, vaikka vanhimman sukupolven äitien arki oli työntäyteistä. Tuolloin lapset kuitenkin osallistuivat tilan töihin itsekkin ja toisaalta muita lapsia kerrottiin olleen lähellä paljon. Tilanne on hieman erilainen kuin nykypäivänä.

Huomionarvoista on, että vaikka yhteydenpito aikuisen kanssa ei ollut kovin tiivistä, aikuinen saatettiin muistella jopa elämän merkityksellisimpänä lapsuuden aikuisena, kuten jotkut isovanhemmat. Myös Brannenin ym. (2000, 138-139) tutkimuksessa yhteydenpidon tiiviys isovanhempien kanssa ei aina määrännyt heidän tärkeyttään lapsille. Omassa tutkimuksemme yleensä harvoin nähdyllä aikuisella oli ollut erityisen hyvä kyky tunnistaa lasten tarpeita ja lasta oli keskitytty huomioimaan henkilökohtaisesti, mikä oli koettu tärkeäksi (ks. Kornhaber & Woodward 1985, 69-70; Ritala-Koskinen 2001, 173). Toisaalta näissä tilanteissa lapsuudessa oli kuitenkin lisäksi ollut joku lapsen perustarpeista säännöllisemmin (hyvin tai huonosti) huolehtinut aikuinen.

Haastateltavien käsitykset hyvän aikuisen mallista yhdistettynä heidän omiin lapsuusmuistoihinsa tuottivat monitahoisen kuvan siitä, mitä lapset haluavat ja tarvitsevat aikuisilta ja mitä vastaavasti eivät. Myönteisellä aikuisella on erityisesti aikaa lapselle. Hän on turvallinen ja aidosti kiinnostunut lapsesta. Lisäksi hän arvostaa ja huomioi lasta monin tavoin. Samansuuntaisiin tuloksiin ovat päätyneet myös Valkonen (2006, 38-49) ja Ritala-Koskinen (2003, 133; 2001, 173, 177). Tutkimuksemme kielteinen aikuinen puolestaan ei ole riittävästi läsnä lapselle eikä hän vastaa lapsen tarpeisiin vaan aiheuttaa hänelle turvattomuuden ja alemmuuden tunnetta. Hän on itsekäs ja käyttää valtaa kurittamalla, puuttamalla ja pakottamalla (ks. Virkki 2004, 15, 75, 101; Vilkkio 2007, 207-208). Muistojen

muokkaantuessa elämän aikana on kuitenkin tärkeää saada myös lapsilta itseltään ensikäden tietoa aikuiskokemuksistaan.

Tutkimus osoitti, että lapsuuden aikuisilla koettiin olleen monenlaisia myönteisiä vaikutuksia elämään. Heiltä oli saatu niin aineellisia, henkisiä kuin sosiaalisiakin resursseja sekä monenlaista oppia ja esimerkkiä, joista osaa hyödynnettiin omassa elämäntavassa (Pulkkinen 2002, 76-77, 233-234; Ruoppila 1997, 30, 35-36). Kielteisiä vaikutuksia harva tutkittava nosti esiin, mutta niillä oli ollut kauaskantoista merkitystä elämään. Yksinäisyyttä, turvattomuutta, pelkotiloja, epäluottamusta, tärkeiden roolimallien puuttumista, syömishäiriötä ja depressiota osaltaan aiheuttivat aikuisen väkivaltaisuus, pakottaminen ja lapsen yksin tai tuetta jättäminen (ks. esim. Itäpuisto 2005, 115-118; Jähi 2004, 158-159; Jakonen & Mäkelä 2003, 63-68; Vilkkonen 1997, 207-208). Tutkimuksemme vahvisti lapsuuden kielteisistä kokemuksista selviämistä, mutta kyseisessä prosessissa asioiden itsenäisellä ja/tai tuetulla työstämisellä muiden suojaavien tekijöiden ohella on tärkeä roolinsa. Lisäksi sukupolvisuhteen osapuolten olisi hyvä pystyä keskustelemaan avoimesti kielteisesti koetuista asioista, minkä eräs tutkimuksen isäsuhde osoitti. (Giddens 1995, 103-107; Virkki 2004, 160, 162, 275; Jähi 2004, 158-159; Roos & Rotkirch 1997, 13-14.)

Eräs kielteisten aikuiskokemusten vaikutuksista näkyi tuloksissamme siten, että menneitä tapahtumia on jouduttu työstämään lähes läpi elämän. Kipeistä muistoista kertominen haastattelussa voidaan ymmärtää myös osana omaa selviytymisprosessia (Jähi 2001, 75-76). Haastattelutilanteissa haastateltavilla oli mahdollisuus käydä läpi omaa elämäänsä ja tehdä tiliä menneiden tapahtumien kanssa. Tutkijalta tämä vaati oman roolin ymmärtämistä ennen kaikkea tutkimuksen tekijänä eikä terapeuttina. Oma lähestymistapamme oli narratiivinen, jolloin elämän ja identiteetin katsotaan rakentuvan tarinoiden kerronnan kautta. Kertoessaan omasta elämästään ihminen kertoo eri tilanteissa eri tarinoita itselleen ja toisille samalla muodostaen käsitystä omasta elämästään. Muistoista syntyneiden tarinoiden kautta ihmisen voidaan katsoa muodostavan omaa identiteettiään. (Syrjälä 2001, 204.) Voidaan katsoa, että kielteisistä muistoista kertominen on osaltaan auttanut haastateltavia liittämään kipeät muistot osaksi omaa identiteettiään.

Merkityksellisillä lapsuuden sukupolvisuhteilla oli useimmiten jossain määrin yhteyttä mentoriksi ryhtymiseen omassa aikuisuudessa. Joko haluttiin itse antaa sellaista lapsiystävällisyyttä, mitä omilta lapsuuden aikuisilta oli saatu tai itsellä oli kokemuksia tuen ja läheisyy-

den tarpeesta lapsuudessa. Niin myönteisillä kuin kielteisillä lapsuudenkokemuksilla voidaan mielestämme katsoa olevan puolensa vapaaehtoistoiminnassa. Mikäli lapsiystävällä on vaikeaa, saattaa aikuisen ymmärrystä syventää, jos hän itsekkin on paininut samojen asioiden kanssa. Toisaalta hyvien kokemusten kautta on voitu saada myönteisiä esimerkkejä aikuisen mallista enemmän, joita voi hyödyntää ystävyysuhteessa eikä itsellä välttämättä ole ylimääräistä henkistä painolastia tässä mielessä.

Vaikka tutkitut arvelivat, että lapset kokevat heihin tasavertaisesti suhtautuvan sekä lasta kunnioittavan aikuisen läheiseksi, oman lapsuuden sukupolvisuhdetta ei osattu kuitenkaan läheskään aina mieltää vastavuoroiseksi siten, että myös lapset olisivat vaikuttaneet aikuisiin ja aikuiset olisivat oppineet yhtäläillä heiltä. Yhteiskunnassamme on osittain vielä pitkä matka siihen, että lapsiin suhtaudutaan aktiivisina toimijoina ja vaikuttajina (ks. Alanen 1992; 2001a; Satka & Moilanen 2004).

Haastateltavien tarinoista heijastunut lapsuuskäsitys oli sidoksissa yhteiskunnalliseen aika-kauteen. Erityisesti vanhimman sukupolven lapsuusmuistoissa maatalousyhteiskunnassa kuvastui hierarkkinen sukupolvisuhde aikuisten ja lasten välillä. Lapsia ei nähty tärkeinä yksilöinä, vaan he sopeutuivat vanhempien käskyihin (ks. Wilk 1999, 26–27; Ahponen & Järvelä 1983, 33-34; Korhonen 1999, 25-26). Modernilla ajalla perheen yksilöt ovat päässeet enemmän esille ja lapsen kuuliaisuuden korostamisesta on siirrytty lapsen tasa-arvoisuutta korostavampaan kasvatukseen (Jallinoja 1984, 74; Hirsjärvi & Laurinen 1998, 30-31). Tämä jossain määrin näkyi nuorempien sukupolvien lapsuudessa, mutta lasten ja aikuisten maailma oli tutkimuksessa kuitenkin kautta linjan melko erillinen. Lasten mielipiteiden huomioiminen oli melko vähäistä ja lasten ja aikuisten yhteinen tekeminen rajoitui enimmäkseen arjen askareisiin (ks. Alanen ja Bardy 1990, 90-92). Lasten mielipiteiden arvostaminen lapsuudesta lähtien kannustaisi jatkossakin uskomaan omien ajatusten ja tekojen merkityksellisyyteen (ks. myös Alanen 1994, 17-19; Satka & Moilanen 2004, 127-128).

Tutkimuksemme tarkoituksena ei ollut etsiä ja analysoida erilaisia kerronnan tapoja, joiden kautta sukupolvisuhteita muisteltiin. Kuitenkin mielenkiintoista oli, että joitakin eroja tuloissa nousi esiin. Vanhempia muisteltaessa isistä kerrottiin usein eloisia muistoja, jotka liittyivät yhdessä tekemiseen ja olemiseen. Tällaiset muistot olivat varsin tarkkoja ja yksityiskohtaisiakin. Äideistä piirtyi muistojen myötä arjessa läsnä oleva henkilö, joka läsnä-

olollaan loi perusturvan ja huolenpidon. Yleensä muistokuvaukset äideistä eivät olleet niin eloisia ja yksityiskohtaisia kuin muistot isistä. Toisaalta vanhimpien haastateltavien kertomuksissa muistot äideistä olivat hyvinkin rikkaita. Muistot kielteisesti merkityksellisestä äidistä oli poikkeus muihin äitikuvauxsiin verrattuna. Kipeät ja ahdistavat muistot kielteisesti koetusta äidistä värjittivät haastattelutilannetta ja äitiin palattiin kerronnassa yhä uudelleen. (ks. Vilkkö 1997, 196-229.) Kaiken kaikkiaan tarinat eri aikuisista olivat sisällöllisesti rikkaita ja monista muistettiin varsin yksityiskohtaisiakin muistoja.

Miksi vanhempia muistettiin osittain eri tavalla? Osasyynä saattaa olla se, että äidit olivat isiä useammin arjessa läsnä. Tämän vuoksi harvemmin isän kanssa tehdyt asiat muistettiin yksityiskohtaisemmin. Kipeillä ja kielteisillä muistoilla ja niistä tietyllä tavalla kertomalla voi olla oma tehtävänsä selviytymisprosessin kannalta. Olisikin mielenkiintoista jatkossa tutkia juuri näitä erilaisia kerronnan ja muistelun tapoja, joita eri aikuisiin mahdollisesti liittyy. Mielenkiintoista olisi selvittää, minkälaisia nämä tarinat olisivat ja millainen vaikutus mahdollisesti olisi sillä, mitä tarkoitusta varten tarinat on synnytetty.

Bardyn (2001, 2-5; 2002, 47) esille nostama sukupolvien välisen kanssakäymisen ja kokemusten vaihdon sekä traditioiden merkityksen väheneminen eivät erityisesti näkyneet tutkimuksemme lapsuuksissa. Voi olla, että aineiston nuorimmatkin tutkittavat sattuivat olemaan niitä, joita muutokset eivät ole koskettaneet tai muutokset näkyvät erityisesti nyky-lapsuuksissa. Kuitenkin muutaman tutkittavan muistelema vain kahden kolmen merkityksellisen aikuisen riittävyys herättää pohtimaan, onko ajankohtainen huolenaihe lasten aikuissuhteiden vähentymisestä liioiteltu. Turvallisilla, rakastavilla ja luotettavilla aikuissuhteilla lapsuudessa on myönteisiä vaikutuksia, mutta vaikeista lapsuuden kasvuoloista selvinneiden ihmisten (ks. mm. Virkki 2004, 160; Sternberg & Lamb 1999, 320; Tolonen 2004, 17, 30-32; Furman 1997, 23, 122; Rutter 1993, 33) valossa mietityttää, tarvitsevatko lapset aikuissuhteita kuitenkin *määrällisesti* niin paljon? Onko huoli vanhan 'yhteisöllisyyden' murenemisestä turhaa? Olivatko menneet ajat todella kaikin puolin tässä mielessä paremmat vai romantisoidaanko niitä hieman liikaa?

Olemme pohtineet sitä, kenen näkökulmasta on katsottu, mitä lapset tarvitsevat. Tarvitsevatko lapset useita aikuissuhteita esimerkiksi silloin, jos heillä on paljon muita lapsia tovereina? Lapsille vertaisryhmä on olennainen osa arkea. Katsovatko muun muassa kasvatuksen ammattilaiset, että nimenomaan aikuisia tarvitaan enemmän lasten maailmaan ja esi-

merkiksi laajaa vertaistovereiden joukkoa ei pidetä 'onnistuneen kasvatuksen' kannalta niin arvokkaana? Miten sen sijaan lapset itse kokevat, ovatko he esimerkiksi onnettomia suppeamman aikuisverkostonsa johdosta, vaikka ikätovereita olisikin paljon? Entä jos aikuisia olisi runsaasti ympärillä mutta ikätovereita ei niinkään. Olisiko lapsi silloin onnetton? Näihin kysymyksiin on vaikea vastata, koska kaikki lapset ovat yksilöitä (Bardy ym. 2000, 123). Institutionalisoituminen on yhdenmukaistanut lapset yhdeksi joukoksi, joilla on samat tarpeet, toiveet ja tunteet ja aikuiset määrittelevät ”lapsen edun” (Alanen 2001a, 164; Alanen & Bardy 1990, 90-92). Lasten mielipiteisiin tulisi suhtautua varteenotettavasti. Alanen ja Bardy (1990, 92) korostavat, että uuden sukupolvijärjestelmän hahmottumisessa on olennaista sellainen lapsuuden politiikka, joka pyrkii eri-ikäisten ihmisten tasa-arvoiseen asemaan yhteiskunnassa.

Tutkimuksessamme kyse oli aikuisen muistelemasta lapsen näkökulmasta, jolloin arvioihin on vaikuttanut karttunut elämäkokemus. Myös pitkäaikaisia vaikutuksia pystyttiin näin ollen hieman avaamaan. Toisaalta tutkittavien elämäntilanne ja oloila haastatteluissa, unohtaminen ja nostalgian vaikutus asioita silottelevasti on voinut vaikuttaa tuloksiin (Korhokangas 1996, 17, 26, 34-37; Tuomaala 2000). Edwardsin ja Potterin (1992, 36-40) mukaan ihmiset muokkaavat muistojaan jatkuvasti suhteuttamalla niitä elämäntilanteeseensa, jolloin jokaista muistikuvausta voidaan pitää yhtenä konstruktiona eletystä tapahtumasta. Tutkimuksessamme emme olleet erityisen kiinnostuneita siitä, ovatko kerrotut muistot yhdenmukaisia totuuden kanssa. Käsitimme muistelemisen tapahtumana, jossa ihmiset tulkitsevat muistojaan menneisyyden lisäksi nykyhetkestä ja tulevaisuuden perspektiivistä käsin. Pidimme tärkeänä sitä, millaisia merkityksiä muistoistaan kertovat antavat tapahtuneille kokemuksilleen, ja millaisina he itse kokevat kertomiensa muistojen sisällöt ja niiden mahdolliset vaikutukset.

Jähi (2004, 157; ks. myös Vilkkonen 1997, 223) huomauttaa, että kulttuurissamme ovat vallalla ja hyväksyttäviä tarinat ja kertomukset menestyksestä, jolloin epämiellyttävistä ja kipeistä asioista kertomiselle ei juuri ole tilaa tai sitä ei koeta hyväksyttäväksi. Olikin hieman yllättävää, että pari haastateltavaa kertoi rohkeasti myös vaikeista asioista. Pohdimme, mistä tämä voisi johtua. Siitäkö, että jotkut ihmiset yksinkertaisesti ovat luonteeltaan avoimempia ja rohkeampia jakamaan myös arkoja asioita? Vai kokivatko he haastattelutilanteet niin turvallisiksi ja ilmapiiriltään luottamuksellisiksi, että uskaltautuivat puhumaan vaikeista asioista? Vai oliko kerrankin tilaisuus jutella asioista jonkun sellaisen kanssa,

jolla oli aikaa kuunnella ja joka oli ulkopuolinen ja puolueeton? Myös sekä haastateltavien että haastattelijoiden tausta ja kiinnostuksen kohteet ovat voineet osaltaan vaikuttaa. Haastateltavat olivat mentoreita ja täten kiinnostuneita lasten hyvinvoinnista ja lapsuudesta. Itse olemme suuntautuneet sosiaalialalle ja koemme ihmisten auttamisen tärkeäksi.

Voisi ajatella, että jotkut vapaaehtoistyötä tekevät ovat saattaneet kokea omassa elämässään jotain kielteistä, josta ovat selvinneet ja haluavat sen myötä auttaa muita ihmisiä. Mielenkiintoista oli, että kielteiset muistokuvaukset olivat tutkimuksessamme kuitenkin harvinaisia (vrt. Vilkkö 1997, 223). Entä jos haastateltavien määrä olisi ollut suurempi? Olisivatko kielteiset muistot merkityksellisistä aikuisista silloin olleet samassa suhteessa vähemmistönä myönteisiin muistoihin nähden vai olisivatko kielteiset muistot lisääntyneet? Olivatko haastateltavat valikoituneet enimmäkseen niihin, jotka kokivat itsellään olleen positiivisia sukupolvisuhteita kerrottavanaan ja täten haastatteluun osallistuminen oli mielekästä vai jätettiinkö joitain muistoja merkityksellisistä sukupolvisuhteista kertomatta siksi, että ne olivat kielteisiä ja täten kulttuurisesti soveliaiden tarinoiden ulkopuolella?

Tutkimuskysymyksiimme saimme tarvittavat vastaukset, joten aineistonkeruu ja sen etukäteisvalmistelut onnistuivat tältä osin hyvin. Aineistonkeruumenetelmänä haastattelu soveltuu muistelututkimiseen ja valokuvat toimivat siinä apuna ja myönteisenä lisänä. Viime vuosina visuaalisten menetelmien käyttö tutkimuksessa on lisääntynyt (Knowles & Sweetman 2004, 1), mutta niitä kannattaisi hyödyntää jatkossa enemmän. Omassa tutkimuksessamme valokuvien käytön avulla oli helppo päästä mukavaan tunnelmaan, edetä luontevammin haastatteluissa ja tavoittaa muistoja mahdollisesti jopa syvällisemmin. Myös haastateltavat itse toivat esille, että muisteleminen valokuvien avulla oli mielekästä ja valokuvista oli haastateltaville apua. Yhdellä haastateltavalla ei ollut lainkaan lapsuuden valokuvia mukanaan. Tämä haastattelu tuntui jäävän muita haastatteluja sisällöllisesti köyhemmäksi. Sisällönanalyysin koimme analyysimenetelmänä toteuttamistavaltaan konkreettiseksi ja riittävän väljäksi, mikä antoi tilaa edetä aineiston ehdoilla. Lisäksi sen myötä huomio kiinnittyi samankaltaisuuksien ohella poikkeuksiin.

Olisi mielenkiintoista tietää, eroavatko naisten ja miesten sukupolvisuhteet ja merkitykselliseksi koetut lapsuuden aikuiset toisistaan. Sukupuolinäkökulma saattaisi tuoda uutta ja mielenkiintoista tietoa lapsuuden aikuissuhteista. Omassa tutkimuksessamme emme olleet kiinnostuneita sukupuolen mahdollisista vaikutuksista tutkimustuloksiin. Halusimme myös

säilyttää haastateltavien anonymiteetin, jolloin sukupuolinäkökulman esiin nostaminen ei olisi ollut edes mahdollista.

Edelleen näemme tärkeäksi lisätä lasten näkökulman tutkimista siitä, keiden he kokevat arjessaan olevan merkityksellisiä aikuisiaan ja kuinka he sitä perustelevat. Erityisen mielenkiintoista olisi selvittää, ovatko aikuisresurssit nykylasten mielestä liian vaihtuvia ja lyhytaikaisia vai ovatko lapset tyytyväisiä niihin. Tätä voitaisiin tutkia haastattelemalla lapsia ja esimerkiksi heidän läheisiään tai/ja joidenkin muiden lasten tutkimiseen soveltuvien menetelmien avulla, esimerkiksi havainnoimalla lapsia heidän toimintaympäristöissään. Lasten omia ajatuksia kuulemalla voitaisiin myös edistää heidän osallistumismahdollisuuksiaan nyky-yhteiskunnassa. Lasten mielipiteitä voitaisiin hyödyntää myös vapaaehtoistoiminnassa, erityisesti tukihenkilö- ja aikuisystävätoiminnassa. Voidaan ajatella, että lapset ovat oman elämänsä parhaimpia asiantuntijoita ja heidän mielipiteillään siitä, millaisia aikuisia he ympärilleen haluavat, on suurta merkitystä.

Valokuvia voisi mielestämme soveltaa myös lasten kanssa työskenneltäessä ja heitä haasteltaessa samalla tavalla kuin aikuistenkin kanssa. Lasten kanssa voisi olla luontevaa myös pyytää lapsia itse ottamaan valokuvia jostakin tietystä aiheesta tai ihmisistä ja käydä keskustelua näiden kuvien pohjalta. Lasten sanallinen viestintä ei välttämättä ole kehittynyt vielä aikuisten tasolle ja joskus tilanteiden ja tunteiden kielellinen ilmaisu voi tuntua lapsista vaikealta. Itse otetut tai valitut valokuvat voisivat viestittää sellaisia tunteita ja tunteita, joita voi sanallisesti olla haastavaa tuottaa.

KIRJALLISUUS

- Ahonen, Sirkka (1998) *Historiaton sukupolvi. Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Ahponen, Pirkkoliisa & Järvelä, Marja (1983) *Maalta kaupunkiin, pientilalta tehtaaseen: tehdastyöläisten elämäntavan muutos*. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY.
- Alanen, Leena (1992) *Modern Childhood? Exploring the "Child Question" in Sociology*. Jyväskylä: Institute of Educational Research. Publication series A, Research Reports 50.
- Alanen, Leena (1994) *Perhelapsuus ja lasten perheys – "perhe" lasten näkökulmasta*. Teoksessa Antikainen, Jukka, Haataja, Marja-Leena ja Korhonen, Merja (toim.): *Näkökulmia perheeseen*. Helsinki: Stakes, raportteja 136, 15-37.
- Alanen, Leena (2001a) *Lapsuus yhteiskunnallisena ilmiönä*. Sosiologia ja sukupolvijärjestys. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.): *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino, 161-186.
- Alanen, Leena (2001b) *Polvesta polveen. Sukupolvi sosiologisena käsitteenä ja tutkimuskohteena*. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.): *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino, 97-116.
- Alanen, Leena & Bardy, Marjatta (1990) *Lapsuuden aika ja lasten paikka*. Tutkimus lapsuudesta yhteiskunnallisena ilmiönä. Helsinki : Sosiaalhallitus, Valtion painatuskeskus.
- Alestalo, Matti (1985) *Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat toisen maailmansodan jälkeen*. Teoksessa Valkonen, Tapani, Alapuro, Risto, Alestalo, Matti, Jallinoja, Riitta & Sandlund, Tom (toim.): *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenteellistumisen aikana*, 4. painos. Juva: WSOY, 101–200.
- Attias-Donfut, Claudine & Arber, Sara (2000) *Equity and solidarity across the generations*. Teoksessa Attias-Donfut, Claudia & Arber, Sara (toim.): *The Myth of Generational Conflict*. London : Routledge, 1-21.
- Bardy, Marjatta (1989) *Uhkat, uhrat ja arjen sankarit. Lastensuojelu tutkimuksen valossa*. Helsinki: Sosiaalhallituksen julkaisuja 2/1989.
- Bardy, Marjatta (2001) *Lasten hyvinvoinnin yhteiskunnalliset edellytykset ja sukupolvien välinen solidaarisuus*. Sosiaalipoliittinen yhdistys ry:n "Suomi kärjessä-

missä lapset?” -seminaari 29.1.2001 [viitattu 24.11.2004]. Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://www.valt.helsinki.fi/yhpo/sospol-yhd/verkkojulk/Bardy.pdf>>

Bardy, Marjatta (2002) Mistä vanhemmuus tehdään? Teoksessa Kolbe, Laura & Järvinen, Katriina (toim.): Onks ketään kotona? Kasvatuksen suuntaa etsimässä. Helsinki: Tammi, 35-52.

Bardy, Marjatta, Barkman, Johanna & Janhunen, Tarja (2000) Lopuksi: Lapsen arvokkuus ja osallisuus. Teoksessa Bardy, Marjatta, Barkman, Johanna & Janhunen, Tarja (toim.): Elämäni tarina. Lukemisto lapsuuden kokemuksista lastenkodissa ja perhehoidossa. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, 123-125.

Bardy, Marjatta, Salmi, Minna & Heino, Tarja (2001) Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Helsinki: Stakes, Raportteja 263.

Baumeister, Roy F. (1991) *Meanings of Life*. New York: Guilford Press.

Bell, Susanna (2004) Koko elämä kuvissa? *Me-lehti* (12), 54-56.

Bourdieu, Pierre (1986) *The Forms of Capital*. Teoksessa Richardson, John G. (toim.): *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press, 241-258.

Brannen, Julia, Heptinstall, Ellen & Bhopal, Kalwant (2000) *Connecting Children. Care and Family Life in Later Childhood*. London: Routledge.

Carlson, Elizabeth A. (1998) A prospective longitudinal study of attachment disorganization/disorientation. *Child Development* (69), 1107-1128.

Corsaro, William (1997) *The Sociology of Childhood*. Thousand Oaks (Calif.): Pine Forge Press.

Edwards, Derek & Potter, Jonathan (1992) *Discursive Psychology*. London: Sage.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana (2001) *Teemahaastattelu: opit ja opetukset*. Teoksessa Aaltola Juhani & Valli, Raine (toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 24- 42.

- Forsberg, Hannele (2003) Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.): Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 7-15.
- Frydenberg, Erica (1997) *Adolescent Coping. Theoretical and research perspectives*. London: Routledge.
- Furman, Ben (1997) Ei koskaan liian myöhäistä saada onnellinen lapsuus, 2. painos. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY.
- Giddens, Anthony (1995) Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Beck, Ulrich, Giddens, Anthony & Lash, Scott (toim.): *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Tampere: Vastapaino, 83-152.
- Grönfors, Martti (1985) *Kvalitatiiviset kenttätömenetelmät*, 2. painos. Juva: WSOY.
- Haapasalo, Jaana (1999) Kالتوinkohtelun ylisukupolvisuus lastensuojelun asiakasperheissä. Teoksessa Haapasalo, Jaana (toim.): *Väkivallan kierre*. Helsinki: Tietosanomaa, Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 5/99, 45-84.
- Hankonen, Johanna (1994) Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta: suunnittelujärjestelmän läpimurto suomalaisten asuntoalueiden rakentumisessa 1960-luvulla. Espoo-Helsinki: Gaudeamus.
- Harmainen, Salme & Ruoppila, Isto (1984) Kasvu ympäristön merkitys perhesuhteiden muodostumiselle nuorena lapsiperheessä. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto.
- Heikkinen, Hannu L. T. (2001) Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II - näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus, 116-132.
- Helkama, Klaus, Myllyniemi, Rauni, Liebkind, Karmela (1998) *Johdatus sosiaalipsykologiaan*. Helsinki: Edita.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2001) *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*, lisäpainos. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, Sirkka & Laurinen, Leena (1998) *Kasvatustraditiot ja niiden muuttuminen*. Teoksessa Laurinen, Leena (toim.): *Koti kasvattajana, elämä opettajana. Kasvatus ja oppimiskulttuurit tutkimuskohteina*. Jyväskylä: Atena, 12-35.
- Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2004) *Tutki ja kirjoita*. Tampere: Tammi.

- Hoikkala, Tommi (1996) Lopuksi. Välähdys nuoresta miehestä Suomessa. Teoksessa Hoikkala, Tommi (toim.): *Miehenkuvia. Välähdyksiä nuorista miehistä Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 362-368.
- Huotelin, Hannu (1996) Menetelmällisiä lähtökohtia elämäkertatutkimukseen. Teoksessa Antikainen, Ari & Huotelin, Hannu (toim.): *Oppiminen ja elämänhistoria*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu, 13-42.
- Hurme, Helena (1988) Child, mother and grandmother: intergenerational interaction in Finnish families. Jyväskylä: University of Jyväskylä, *Jyväskylä studies in Education, Psychology and Social Research*, 64.
- Häkkinen, Jukka (1997) Uskomukset ja havaitseminen. Teoksessa Selin, Risto, Ollikainen, Marketta & Salmi, Ilpo V. (toim.): *Paholaisen asianajajan paluu: opaskirja skeptikoille*. Helsinki: Tähtitieteellinen yhdistys Ursa.
- Hänninen, Vilma (1999) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampereen yliopisto, *Acta Universitatis Tamperensis* 696.
- Itäpuisto, Maritta (2005) Kokemuksia alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Jakonen, Aija & Mäkelä, Kaisa (2003) Perheväkivalta lapsuuden muistoissa [viitattu 18.8.2007]. Saatavilla [www-muodossa: <URL: http://selene.lib.jyu.fi:8080/gradu/v03/G0000182.pdf>](http://selene.lib.jyu.fi:8080/gradu/v03/G0000182.pdf)
- Jallinoja, Riitta (1984) Perhekäsityksistä perhettä koskeviin ratkaisuihin. Teoksessa Haavio-Mannila, Elina, Jallinoja, Riitta & Strandell, Harriet (toim.): *Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja*. Juva: WSOY, 37-110.
- Jallinoja, Riitta (1985a) Johdatus perhesosiologiaan. Porvoo: WSOY.
- Jallinoja, Riitta (1985b) Miehet ja naiset. Teoksessa Valkonen, Tapani, Alapuro, Risto, Alestalo, Matti, Jallinoja, Riitta & Sandlund, Tom (toim.): *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*, 4. painos. Juva: WSOY, 243-270.
- Jekielek, Susan M., Moore Kristin A., Hair, Elizabeth C. & Scarupa, Harriet J. (2002) Mentoring: A Promising Strategy for Youth Development [viitattu 29.11.2004]. Saatavilla [www-muodossa: <URL: http://www.childtrends.org/Files//Child_Trends-2002_02_01_RB_Mentoring.pdf>](http://www.childtrends.org/Files//Child_Trends-2002_02_01_RB_Mentoring.pdf)
- Jokinen, Kimmo & Saaristo, Kimmo (2002) Suomalainen yhteiskunta. Juva: WSOY.
- Juhila, Kirsi (1994) Muistot resurssina. Entisten asunnottomien menneisyyspuheiden tarkastelua. *Janus* 2 (2), 165-177.

- Jähi, Rita (2001) Vanhemman psyykkinen sairaus lapsuudenperheessä - aikuiset kertovat kokemuksistaan. Teoksessa Inkinen Matti (toim.): Näkymätön lapsi aikuispsykiatriassa. Helsinki: Tammi, 53-77.
- Jähi, Rita (2004) Työstää, tarinoida, selviytyä. Vanhemman psyykkinen sairaus lapsuudenkokemuksena [Viitattu 20.8.2007]. Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://acta.uta.fi/pdf/951-44-5993-8.pdf>>
- Järventie, Irmeli (2001) Eriarvoisen lapsuuden muotokuvia. Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.): Eriarvoinen lapsuus. Porvoo: WSOY, 83-124.
- Karjalainen, Asko & Siljander, Pauli (1993) Miten tulkita sosiaalista interaktiota? Kasvatus 24 (4), 334–346.
- Kemppainen, Jaana (2001) Kotikasvatus kolmessa sukupolvessa. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 190. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kertzer, David I. (1983) Generation as a sociological problem. Annual Review of Sociology 9, 125-149.
- Kiili, Johanna (1998) Lapset ja nuoret hyvinvointinsa asiantuntijoina. Raportti hyvinvointi-indikaattoreiden kehittämisestä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen yhteiskuntapolitiikan työpapereita no. 105.
- Kiili, Johanna (2000) Kortepohjalaisten lasten ja nuorten kokemuksia hyvinvoinnistaan. Jyväskylä: Jyväskylän kaupunki, Sosiaali- ja terveystalvokeskus.
- Kiviniemi, Kari (2001) Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II - näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 68-84.
- Knowles, Caroline & Sweetman, Paul (toim.) (2004) Picturing the Social Landscape: Visual methods and the sociological imagination. London and New York: Routledge.
- Korhonen, Merja (1994) Keski-ikäisten naisten lapsuuskokemukset ja oma vanhemmuus. Joensuu: Joensuun yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta.
- Korhonen, Merja (1999) Isyyden muutos. Keski-ikäisten miesten lapsuuskokemukset ja oma vanhemmuus. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Korkiakangas, Pirjo (1996) Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Kornhaber, Arthur & Woodward, Kenneth, L. (1985) Grandparents/Grandchildren - The Vital Connection. New Brunswick: Transaction Books.

- Kumpusalo, Esko (1991) Sosiaalinen tuki, huolenpito ja terveys. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallitus. Raportteja 8/1991.
- Lahtinen, Tarja (2000) Sukupolvittainen jatkuvuus äitien toiminnassa - äitiys kolmen sukupolven naisten kokemana ja kertomana [viitattu 16.9.2007]. Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://selene.lib.jyu.fi:8080/gradu/f/lahtinen.pdf>>
- Laine, Timo (2001) Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II – näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 26–43.
- Laki lapsiasiavaltuutetusta 2004 [viitattu 20.9.2007]. Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2004/20041221>>
- Lallukka, Kirsi (1993) Lasten paikka sukupolvijärjestelmässä – koettu lapsuus 9-vuotiaiden näkökulmasta. Jyväskylä: Yhteiskuntapolitiikan laitos. Työpapereita 80/1993.
- Launonen, Leevi & Pulkkinen, Lea (2004) Koulu kasvuyhteisönä. Teoksessa Launonen, Leevi & Pulkkinen, Lea (toim.): Koulu kasvuyhteisönä - kohti uutta toimintakulttuuria. Jyväskylä: PS-Kustannus, 13-75.
- Linnatsalo, Saara (2002) Kasvatuksellinen hyväksyntä ja torjunta kolmessa sukupolvessa [viitattu 9.5.2005]. Saatavilla www-muodossa: <URL:<http://herkules.oulu.fi/isbn9514268660/isbn9514268660.pdf>>
- Lyytinen, Heikki, Eklund, Kenneth & Laakso, Marja-Leena (1997) Varhainen kognitio, temperamentti ja vuorovaikutus. Teoksessa Lyytinen, Paula, Korhonen, Mikko & Lyytinen, Heikki (toim.): Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissään, 2. painos. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY, 40-65.
- Makkonen, Elina (1997) Tehtäläislapsuus Kaltimossa: muistoja pahvitehtaalta. Eno: Eno-seura.
- Mannheim, Karl (1964) Essays on the sociology of knowledge, 3. painos. Toim. Paul Kecskemeti. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Marin, Marjatta (2001) Tarkastelukulmia ikään ja ikääntymiseen. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.): Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino, 17-48.
- Metsämuuronen, Jari (2003) Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä, 2. uud. painos. Helsinki: International Methelp.

- Moilanen, Johanna (2005) Lapset ja aikuiset kumppaneina - Sukupolvet verkoksi -hanke 2002-2004. Sukupolvet verkoksi -hankkeen loppuraportti [viitattu 20.8.2007]. Saatavilla [www-muodossa: <URL: http://www.koske.jyu.fi/doc/200/Johanna_Moilanen_-_LAPSET_JA_AIKUISET_KUMPPANEINA_-_Sukupolvet_verkoksi-hankkeen_loppuraportti.pdf>](http://www.muodossa: <URL: http://www.koske.jyu.fi/doc/200/Johanna_Moilanen_-_LAPSET_JA_AIKUISET_KUMPPANEINA_-_Sukupolvet_verkoksi-hankkeen_loppuraportti.pdf>)
- Moilanen, Pentti & Rähkä, Pekka (2001) Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II - näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS- kustannus, 44-66.
- Pekonen, Osmo & Pulkkinen, Lea (2002) Sosiaalinen pääoma ja tieto- ja viestintäteknikan kehitys. Esiselvitys. Tulevaisuusvaliokunta, teknologian arviointeja 11. Eduskunnan kanslian julkaisu 5/2000. Helsinki: Tulevaisuusvaliokunta.
- Pervin, Lawrence A (2003) The Science of Personality, 2nd ed. New York: Oxford University Press.
- Poikkeus, Anna-Maija (1997) Lasten toverisuhteet ja sosiaaliset taidot. Teoksessa Lyytinen, Paula, Korkiakangas, Mikko & Lyytinen, Heikki (toim.): Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissään, 2. painos. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY, 122-138.
- Prout, Alan & James, Allison (1997) A new Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems. Teoksessa Prout, Alan & James, Allison (toim): Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood, 2. painos. London: Falmer Press, 7-33.
- Pulkkinen, Lea (1984) Nuoret ja kotikasvatus. Helsinki: Otava.
- Pulkkinen, Lea (2002) Mukavaa yhdessä: Sosiaalinen alkupääoma ja lapsen sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Putnam, Robert D. (2000) Bowling Alone: The collapse and revival of American community. New York: Simon & Schuster.
- Pölkki, Pirjo, Forssén Katja, Kähkönen, Päivi (1994) Lasten toimintakykyisyys ja kasvuverkostot Pohjoismaissa. Projektin teoreettinen tausta ja osatutkimusten eteneminen. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Rantamaa, Paula (2001) Ikä ja sen merkitykset. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.): Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino, 49-95.

- Ritala-Koskinen, Aino (2001) Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos, Väestöliitto.
- Ritala-Koskinen, Aino (2003) (Uus)perhe lapsen silmin. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.): Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 121-139.
- Roos, Jeja-Pekka & Hoikkala, Tommi (1998) Esipuhe. Teoksessa Roos, Jeja-Pekka & Hoikkala, Tommi (toim.): Elämänpolitiikka. Tampere: Gaudeamus, 7–19.
- Roos, Jeja-Pekka (1987) Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Roos, Jeja-Pekka (2004) Sukupolvet. Teoriaa ja empiriaa [viitattu 9.12.2004]. Saatavilla www -muodossa:
<URL:http://www.valt.helsinki.fi/staff/jproos/sukupolvet_files/frame.htm>
- Roos, Jeja-Pekka: Neuvoa vailla [online]. Vastaanottaja: Minna-Maria Vilkkilä. Lähetetty: 11.8.2007 [viitattu 12.8.2007]. Yksityinen sähköpostiviesti.
- Roos, Jeja-Pekka & Rotkirch, Anna (1997) Hirveät vanhemmat. Teoksessa Roos, Jeja Pekka & Rotkirch, Anna (toim.): Vanhemmat ja lapset. Sukupolvien sosiologiaa. Helsinki: Gaudeamus, 5-17.
- Ruokanen, Tapani (2002) Lasten hyvinvointi. Sosiaalipoliittinen yhdistys ry:n ”Suomi käreissä–missä lapset?” -seminaari 29.1.2002 [viitattu 9.12.2004]. Saatavilla www-muodossa: <URL:<http://www.valt.helsinki.fi/yhpo/sospol-yhd/verkkojulk/Ruokanen.pdf>>
- Ruoppila, Isto (1997) Lapsuus, johdanto. Teoksessa Lyytinen, Paula, Korhonen, Mikko & Lyytinen, Heikki (toim.): Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissään, 2. painos. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY, 29-39.
- Rutter, Michael (1993) Developing Minds. Challenge and Continuity across the Life Span. London: Penguin.
- Rönkä, Anna, Viheräkoski, Johanna, Litsilä, Riikka & Poikkeus, Anna-Maija (2002) Nuoret ja vanhemmat perhesuhteiden muutoksessa. Teoksessa Rönkä, Anna & Kinnunen Ulla (toim.): Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. Jyväskylä: PS-kustannus, 51-70.
- Saarela-Kinnunen, Maria & Eskola, Jari (2001) Tapaus ja tutkimus = Tapaustutkimus? Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus, 158 - 169.

- Saarenheimo, Marjatta (1997) Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muisteleminen. Tampere: Vastapaino.
- Saastamoinen, Mikko (2000) Elämänkaari, elämäkerta ja muisteleminen [viitattu 20.4.2005]. Saatavana www-muodossa: <URL: <http://www.uku.fi/~msaastam/elaman.htm>>
- Satka, Mirja.& Moilanen, Johanna (2004) Lasten mukaan ottamisen ja ulosjättämisen paikat – suomalaisten sukupolvisuhteiden siirtymät ja lasten asema. Teoksessa Helne, Tuula, Hänninen Sakari ja Karjalainen, Jouko (toim.): Seis yhteiskunta – tahdon sisään! Jyväskylä: Minerva, 125-148.
- Scarr, Sandra & Ricciuti, Anne (1991) What effects do parents have on their children? Teoksessa Okagaki, Lynn & Sternberg, Robert J. (toim.): Directors of Development. Influences on the Development of Children's Thinking. Hillsdale (N.J.): Erlbaum, 3-23.
- Sihvola, Seija & Kukkamaa, Tiina (2003) Lapsen saatavilla. Kirja kummeille ja kummeiksi haluaville. Helsinki: Gummerus.
- Sipe, Cynthia L. & Roder, Anne (1999) Mentoring school-age children: A classification of programs [viitattu 29.11.2004]. Saatavilla www-muodossa: <URL:http://www.ppv.org/ppv/publications/assets/38_publication.pdf>
- Sternberg, Kathleen J. & Lamb, Michael E. (1999) Violent Families. Teoksessa Lamb, Michael E. (toim.): Parenting and Child Development in "Nontraditional" Families. Mahwah (N.J.): Lawrence Erlbaum, 305-325.
- Strandell, Harriet (1995a) Mikä on lasten hyvinvointia? Tiedon tarpeen kartoitus. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Strandell, Harriet (1995b) Päiväkoti lasten kohtaamispaikkana. Tutkimus päiväkodista sosiaalisten suhteiden kenttänä. Helsinki: Gaudeamus.
- Suutama, Timo (1986) Elämänvoimaa sukupolvien yhteistyöstä. Tutkimus kahden, kolmen ja neljän sukupolven välisestä vuorovaikutuksesta sekä sen merkityksestä. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Lapsiraportti A 49.
- Syrjälä, Leena (2001) Elämäkerrat ja tarinat tutkimuksessa. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Jyväskylä: PS-kustannus, 203-217.
- Syrjälä, Leena & Numminen, Merja (1988) Tapaustutkimus kasvatustieteessä = Case study in research on education. Oulu: Oulun yliopisto.

- Syrjäläinen, Eila (1994) Etnografinen opetuksen tutkimus: kouluetnografia. Teoksessa Syrjälä, Leena, Ahonen, Sirkka, Syrjäläinen, Eila & Saari, Seppo (toim.): Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Helsinki: Kirjayhtymä, 67-112.
- Sysiharju, Anna-Liisa (1987) Nykykaupunkilaisen elämäntapaa kodin jäsenenä. Eri vaiheita elävien työikäisten naisten ja miesten kokemuksia, vuorovaikutus sukupolvien välillä sekä nykyisen kodin vertailuja lapsuuskotiin - edustavasta survey-aineistosta tehdyn jatkoanalyysin valossa. Helsinki: Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos, Tutkimuksia n:o 49.
- Takala, Pentti (1994) Kohti postmodernia perhettä - perhepolitiikan muuttuvat käsitykset. Teoksessa Linna, Pirkko (toim.): Perhe. Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisuja C 6, 7-30.
- Tolonen, Tarja (2004) Vanhemmuuden puutteen heijastuminen nuorten sosiaaliseen pääomaan. Nuorisotutkimus 22 (4), 17-34.
- Tuomaala, Saara (2000) Tilallisuus suullisen historian tulkinnoissa. Suomalaisen maalaislapsuuden reittejä 1900-luvun alussa [viitattu 10.12.2004]. Saatavilla www-muodossa:
<URL:<http://www.uta.fi/laitokset/historia/tutkijakoulu/sivut/paperit/stuom.htm>>
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Turtiainen, Pirjo (2001) Miten kuulla lasta? Esimerkkinä päiväkotilasten ja koululaisten haastattelut. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, Tutkimuksia 2001:2.
- Törrönen, Jukka (2001) Haastattelemisen virikkeillä: virike johtolankana, pienoismaailmana ja/tai provosoijana. Sosiologia 38 (3), 205-217.
- Ulkuniemi, Seija (1999) Laukaisen. Kaltio: pohjoissuomalainen aikakauslehti 55 (1), 16-18.
- Valkonen, Leena (2006) Millainen on hyvä äiti tai isä? Viides- ja kuudesluokkalaisten lasten vanhemmuuskäsitykset [viitattu 14.9.2007]. Saatavilla www-muodossa:
<URL: <http://dissertations.jyu.fi/studeduc/9513925692.pdf>>
- Valtioneuvosto (2007) Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelma [viitattu 15.10.2007]. Saatavilla www-muodossa: <URL:
<http://www.valtioneuvosto.fi/toiminta/politiikkaohjelmat/lapset/fi.jsp>>
- Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle lasten ja nuorten hyvinvoinnista (2002) [viitattu 8.10.2007]. Saatavilla www-muodossa:

<URL:<http://www.stm.fi/Resource.phx/publishing/store/2002/04/is1062664305620/dokumentti.pdf>>

- Veijola, Juha (1996) Aikuisiän mielenterveys ja lapsuudenkokemukset. Sosiaalipsykiatri-
nen tutkimus. Turku: Kansaneläkelaitos, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuk-
sia 8.
- Vilkko, Anni (1997) Omaelämäkerta kohtaamispaikkana: naisen elämän kerronta ja luenta.
Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Virkki, Tuija (2004) Vihan voima. Toimijuus ja muutos vihakertomuksissa. Jyväskylä:
Atena.
- Virtanen, Matti (2001) Fennomanian perilliset: poliittiset traditiot ja sukupolvien dyna-
miikka. Helsinki: SKS.
- Wilk, Liselotte (1999) Intergenerational relationships: grandparents and grandchildren.
Seminaariraportissa Trnka, Sylvia (toim.): Family Issues Between Gender
and Generations. European Observatory on Family Matters at the Austrian
Institute for Family Studies, Employment & Social Affairs E/1. Luxembourg:
Office for Official Publications of the European Communities, 26–29.

LIITTEET

Haastattelun tausta- ja apukysymykset

Liite 1

Taustakysymykset

- ◆ Sukupuoli
- ◆ Syntymävuosi
- ◆ Ammatti/koulutus
- ◆ Missä olet elänyt lapsuutesi? (esim. maalla/kaupungissa)
- ◆ Keitä lapsuudenperheeseesi on kuulunut?
- ◆ Nykyiset perhesuhteesi
- ◆ Milloin ryhdyit mentoriksi?

Apukysymykset

Aikuissuhteet lapsuudessa

- ◆ Miksi valitsit juuri nämä valokuvat mukaan haastatteluun?
- ◆ Keitä mieleen jääneet *merkityksellisiksi kokemasi* lapsuutesi aikuiset ovat? *Miksi he ovat olleet merkityksellisiä, ja ovatko he olleet sitä myönteisellä vai kielteisellä tavalla?* Koetko oppineesi/saaneesi lapsuuden merkityksellisiltä aikuisilta jotain, mitä? Koetko, että he ovat oppineet/saaneet jotain sinulta, mitä?
- ◆ Missä tapasitte? Mitä teitte yhdessä? Kuinka usein tapasitte / olitte yhteydessä? Oletteko vielä pitäneet yhteyttä? Minkä ikäisiä he olivat ja itse olit tuolloin?
- ◆ Ovatko lapsuutesi merkitykselliset aikuiset vaikuttaneet mielestäsi myöhempään elämääsi? Miten? Ovatko he vaikuttaneet mentoriksi ryhtymiseen?
- ◆ Kuvaisitko jonkin yksittäisen muiston, johon merkityksellinen aikuinen liittyy, mahdollisimman konkreettisesti ja yksityiskohtaisesti?
- ◆ Millaisia muistosi lapsuutesi aikuissuhteista pääsääntöisesti ovat? (esim. myönteisiä/kielteisiä). Onko sinulla kielteisiä muistoja heistä?

- ◆ Olisitko kaivannut enemmän aikuissuhteita lapsuudessasi?

Yhteiskunnallinen lapsuus

- ◆ Kuinka tärkeitä mielestäsi aikuissuhteet ovat lapsille? Ketkä aikuiset ovat erityisen tärkeitä? Missä asioissa / millä tavalla he ovat tärkeitä?
- ◆ Millainen aikuinen mielestäsi on lapsesta mukava / läheinen?
- ◆ Onko mielestäsi oman aikasi lapsuuden ja nykypäivän lapsuuden välillä eroja? Jos on, mistä arvelet sen johtuvan?
- ◆ Onko mielestäsi nykypäivän lapsilla riittävästi aikuisresursseja?

Lopuksi

- ◆ Miltä tuntui muistella lapsuutesi aikaisia aikuisia? Millaisia tuntemuksia muistosi aikuissuhteista herätti?
- ◆ Oliko helppoa vai vaikeaa nimetä merkityksellisimmät aikuiset? Miksi?
- ◆ Oliko valokuvista sinulle apua lapsuuden aikuissuhteiden muistelussa? Miten?
- ◆ Haluaisitko vielä kertoa / sanoa jotain?

Hei sinä Sukupolvet verkoksi -hankkeen mentori! (23.02.2005)

Olemme sosiaalityön opiskelijoita Jyväskylän yliopistosta ja teemme pro gradu -tutkielmaamme lapsuuden aikuissuhteista. Työmme tavoitteena on tuottaa tietoa sukupolvien välisistä suhteista myös Sukupolvet verkoksi -hankkeelle. Pyydämme apuasi tutkimuksemme toteuttamiseen.

Haluaisimme haastatella kaikkia Sukupolvet verkoksi -hankkeen mentoreita, jotka itsekin ovat mukana edistämässä eri-ikäisten ihmisten kanssakäymistä. Haastatteluista haluamme mahdollisimman keskustelunomaisia ja vapaamuotoisia. Haastattelutilanteessa tarkoituksenamme on käyttää myös valokuvia. Toivoisimmekin, että sinä valitsisit tapaamiseen mukaan muutamia omia lapsuuden aikaisia valokuviasi, jotka jollain tavalla muistuttavat/kuvaavat/kertovat omista tärkeistä lapsuutesi *aikuisista*. Jokin muukin kuva kuin valokuva käy. Mikäli sinulla ei ole olemassa aiheesta kuvia, se ei ole este haastattelulle.

Haastattelua varten pyytäisimme sinua hetken muistelemaan, oliko lapsuudessasi sellaisia aikuisia, jotka ovat jääneet jollain tapaa merkityksellisinä mieleen, hyvässä tai pahassa. Keitä he olivat? Miksi he ovat jääneet mieleen ja olleet merkityksellisiä aikuisia? Oletko kenties kokenut, että sellaisia ei ollut? Aikuiset voivat olla perheen ja suvun sisältä tai ulkopuolelta, esimerkiksi vanhempi, naapuri, mummo, opettaja. Aikuiset voivat siis olla keitä tahansa - tärkeintä on, että sinä olet kokenut heidät merkityksellisiksi. Haluaisimme myös kuulla, millä tavalla lapsuutesi ihmiset ovat mahdollisesti vaikuttaneet myöhempään elämääsi. Lisäksi pyytäisimme sinua pohtimaan, onko mielestäsi oman aikasi lapsuuden ja nykypäivän lapsuuden välillä eroja?

Toivoisimme voivamme toteuttaa haastattelut maaliskuun 2005 aikana. Sinulle sopivana ajankohtana voisimme tavata valintasi mukaan esimerkiksi kotonasi tai Johanna Moilasen työhuoneessa (nro 438) Tourulassa. Jotta meidän olisi helpompi käydä haastattelut läpi myöhemmin, toivomme lupaasi haastattelun nauhoittamiseen. Käsittelemme tietoja *ehdotoman luottamuksellisesti* eikä henkilöllisyytesi paljastu tutkimuksessamme.

Osallistumisesi olisi erittäin tärkeää! Otamme sinuun henkilökohtaisesti yhteyttä maaliskuun alkupuolella, jolloin voimme sopia tarkemmin tapaamisesta. Jos sinulla on kysyttävää, meihin voi aina ottaa yhteyttä!

Ystävällisin terveisin,

Anu Blomberg

anublom@cc.jyu.fi

p. 040-773 5643

Minna-Maria Vilkkilä

miramane@cc.jyu.fi

p. 040-563 7127

Halutessasi lisätietoja antavat myös Sukupolvet verkoksi -hankkeen projektityöntekijä Johanna Moilanen, p. 050-514 8573, jomoilan@yfi.jyu.fi tai tutkielmamme ohjaaja Marjo Kuronen, p. 014-260 3116, spmaku@yfi.jyu.fi